

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

**Λεξιλογική δήλωση του φύλου στη διηγηματογραφία του
Παπαδιαμάντη: Ανάλυση με σώματα κειμένων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της
Ελένης Ν. Νταλιάνη
Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ,
(2014)

A.M.: 1013202104009

ΕΠΟΠΤΡΙΑ

Γεωργία Φραγκάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Καλαμάτα, 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

**Λεξιλογική δήλωση του φύλου στη διηγηματογραφία του
Παπαδιαμάντη: Ανάλυση με σώματα κειμένων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της
Ελένης Ν. Νταλιάνη
Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του ΕΚΠΑ,
(2014)

A.M.: 1013202104009

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γεωργία Φραγκάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (επόπτρια)
Δήμητρα Δελλή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (μέλος)
Μαρίνα Γρηγοροπούλου, Μόν. Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου (μέλος)

Καλαμάτα, 2023

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επόπτριά μου, την κυρία Γεωργία Φραγκάκη για την εξαιρετική καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές της. Τα εποικοδομητικά σχόλιά της και οι παρατηρήσεις της για κάθε ενότητα που έγραφα με βοήθησαν καθοριστικά στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Επιπλέον, χάρη στην κα. Φραγκάκη και το μάθημά της στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών, μνήθηκα για πρώτη φορά στον κόσμο των Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών και την Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων, μαθαίνοντας να αξιολογώ και να εφαρμόζω τις αρχές και τα εργαλεία της Υπολογιστικής Γλωσσολογίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και τις καθηγήτριες κα. Δελλή και κα. Γρηγοροπούλου για τη συμβολή τους στην εργασία ως μελών της εξεταστικής επιτροπής αλλά και γιατί μέσα από το διδακτικό τους έργο συνέβαλαν στην περαιτέρω εξοικείωσή μου με την επιστήμη της Γλωσσολογίας και το θέμα των ταυτοτήτων και του φύλου. Δεν θα μπορούσα βέβαια να μην ευχαριστήσω και το προσωπικό της Βιβλιοθήκης για την άμεση ανταπόκριση και εξυπηρέτηση για τη συλλογή του υλικού της εργασίας.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στα πρόσωπα της οικογένειάς μου για την συναισθηματική και ψυχολογική στήριξη και κατανόηση σε όλη τη διάρκεια αυτής της διαδρομής.

Πίνακας Περιεχομένων

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 2: Ο συγγραφέας Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης.....	4
2.1 Βιογραφικά στοιχεία	4
2.2 Εργογραφία	6
Κεφάλαιο 3: Θεωρητικό πλαίσιο	10
3.1 Η έννοια του φύλου.....	10
3.1.1 Διάκριση βιολογικού και κοινωνικού φύλου	11
3.1.2 Σχέση γλώσσας και φύλου	13
3.2 Φύλο και λογοτεχνία	19
3.3 Το φύλο στο έργο του Παπαδιαμάντη	22
3.4 Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων.....	25
3.4.1 Σώματα κειμένων	25
3.4.2 Μεθοδολογικά εργαλεία.....	27
3.4.3 Η μελέτη του φύλου με σώματα κειμένων	30
Κεφάλαιο 4: Δεδομένα και μεθοδολογία.....	36
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση δεδομένων	41
5.1 Φύλο	43
5.2 Ηλικιακό φύλο.....	49
5.3 Προσφωνήσεις	58
5.4 Προτακτικά	65
5.5 Επαγγέλματα	70
5.6 Οικογένεια.....	82
5.7 Άλλες ιδιότητες	94
Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα	100
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	105
Παράρτημα.....	111
Περίληψη	134
Abstract	135

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Το θέμα του φύλου και η σχέση γλώσσας και φύλου προσέλκυσαν ιδιαίτερα και προσελκύουν ακόμα το ενδιαφέρον των ερευνητών. Ειδικότερα όσον αφορά το φύλο στη λογοτεχνία συζητιούνται συχνά ζητήματα αναπαράστασης του φύλου, καθώς και αναπαραγωγής έμφυλων ανισοτήτων, κυρίαρχων αντιλήψεων και στερεοτύπων.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη λεξιλογική δήλωση του φύλου στη διηγηματογραφία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Στην περίπτωση του Παπαδιαμάντη το ζήτημα του φύλου είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς, μεταξύ άλλων, μας αποκαλύπτει πληθώρα στοιχείων σχετικά με τη θέση των δύο φύλων την περίοδο και στον τόπο όπου αναφέρονται τα έργα του. Παρότι υπάρχει σχετική βιβλιογραφία για την κοινωνική θέση των γυναικών στον Παπαδιαμάντη (Γκασούκα, 1995), η δική μας προσέγγιση είναι διαφορετική. Η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί μεθοδολογικά εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων προκειμένου να εντοπιστούν οι λέξεις που έχουν έμφυλο περιεχόμενο και στη συνέχεια να αναλυθεί η χρήση τους ποσοτικά και ποιοτικά. Ειδικότερα, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε το λεξιλόγιο ανά φύλο και να το κατατάξουμε σε κατηγορίες με βάση τη λειτουργία του. Επιπλέον, θα μελετήσουμε τη συχνότητα χρήσης του λεξιλογίου αυτού και τη σημασία του στα δεδομένα, η οποία φωτίζεται και με την ανάλυση των συνάψεων και τη χρήση των λέξεων στο συγκεκριμένο τους.

Η μελέτη του λεξιλογίου που δηλώνει το φύλο θα μας δώσει τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίστανται γλωσσικά οι γυναίκες και οι άντρες στο έργο του Παπαδιαμάντη. Ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν σχετικά με τη δήλωση του φύλου στη διηγηματογραφία του Παπαδιαμάντη είναι:

- Με ποιο λεξιλόγιο δηλώνεται το φύλο στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη και σε ποιες κατηγορίες μπορεί να ταξινομηθεί;
- Τι μας αποκαλύπτουν αυτές οι κατηγορίες για τα δύο φύλα εκείνη την εποχή;
- Ποια στοιχεία έχουμε για την τοποθέτηση του συγγραφέα απέναντι στα δύο φύλα και κυρίως προς το γυναικείο φύλο;

Όσον αφορά την δομή της εργασίας, στο επόμενο Κεφάλαιο (2) παρουσιάζονται τα βιογραφικά και τα εργογραφικά στοιχεία του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, ενώ το Κεφάλαιο 3 αφορά το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας. Στο Κεφάλαιο αυτό συζητιούνται η έννοια του φύλου, η σχέση της γλώσσας με το φύλο και η παρουσία του φύλου στη λογοτεχνία και ειδικότερα στο έργο του Παπαδιαμάντη. Επιπλέον, γίνεται λόγος για βασικές έννοιες της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων και για τα μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσής τους, ενώ με μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση παρουσιάζουμε τη συμβολή των σωμάτων κειμένων στη μελέτη του φύλου. Στο Κεφάλαιο 4 περιγράφονται τα δεδομένα και η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε στην παρούσα εργασία. Το Κεφάλαιο 5 είναι αφιερωμένο στην ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων μας, ενώ στο Κεφάλαιο 6 εξάγονται τα συμπεράσματα της εργασίας. Ακολουθούν οι βιβλιογραφικές αναφορές και το Παράρτημα, όπου παρουσιάζονται τα μεταδεδομένα, οι λέξεις-κλειδιά στις οποίες βασιστήκαμε καθώς και πίνακες με το λεξιλόγιο ανά φύλο.

Κεφάλαιο 2: Ο συγγραφέας Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης υπήρξε ένας συγγραφέας με ιδιαίτερη προσφορά στα ελληνικά γράμματα, αφήνοντας κληρονομιά σημαντικά έργα. Έχει χαρακτηριστεί ως ο *Άγιος των ελληνικών γραμμάτων* και η αξία του συγγραφικού του έργου έχει αναγνωρισθεί διεθνώς. Διακατέχεται από βαθιά θρησκευτικότητα και προσήλωση στα ήθη και τα έθιμα, ενώ συγχρόνως τα βιώματά του αποτελούν πηγή έμπνευσής του. Μέσα από το έργο του μας δίνονται πληροφορίες για την εποχή, για τις συνθήκες της ζωής και τα προβλήματα. Ο Παπαδιαμάντης έζησε μια ζωή μοιρασμένη ανάμεσα στη γενέτειρά του, τη Σκιάθο, και στην Αθήνα, αφιερώνοντας τη ζωή του στην τέχνη των γραμμάτων. Στα επόμενα υποκεφάλαια θα παρουσιαστούν αναλυτικότερα στοιχεία για τη ζωή (2.1) και το έργο του (2.2).

2.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της πεζογραφίας της γενιάς του '80. Γεννήθηκε στη Σκιάθο στις 4 Μαρτίου 1851 και ήταν ο δεύτερος γιος του ιερέα Αδαμάντιου Εμμανουήλ, που καταγόταν από ναυτική οικογένεια, και της Γκιουλώς (Αγγελικής), που ήταν γόνος της αρχοντικής οικογένειας του Αλέξανδρου Μωραΐτη (Φραγκούλας, 1978:259).

Σύμφωνα με το Χρονολόγιο του Φραγκούλα (1978:259-263), έμαθε τα πρώτα του γράμματα στο Δημοτικό Σχολείο της Σκιάθου (1856-1860) και στη συνέχεια υπήρξε μαθητής στη πρώτη και την δεύτερη τάξη του ελληνικού σχολείου του νησιού (1860-1862) καθώς και στην τρίτη τάξη του ελληνικού σχολείου Σκοπέλου (1865), παίρνοντας το απολυτήριο του σχολαρχείου Σκοπέλου (1866). Λόγω οικονομικών δυσχερειών της οικογένειάς του συνέχισε αργότερα το γυμνάσιο παρακολουθώντας τις δύο πρώτες τάξεις στην Χαλκίδα (1867-1869) και την τρίτη τάξη στον Πειραιά (1869). Ωστόσο, διέκοψε την φοίτησή του και πραγματοποίησε ένα ταξίδι στο Άγιο Όρος, όπου διέμεινε λίγους μήνες, ασκήθηκε, μελέτησε και έμαθε τα ψαλτικά και τα εκκλησιαστικά (Βαλέτας, 1940:116). Όταν επέστρεψε έδωσε εξετάσεις για την τρίτη τάξη του γυμνασίου στο Βαρβάκειο, απ' όπου πήρε και το απολυτήριο. Το 1874 προχώρησε σε σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, όπου είχε συμφοιτητή τον Γεώργιο Βίζυηνό. Ωστόσο, δεν

τις ολοκλήρωσε ποτέ και δεν πήρε πτυχίο, κάτι που είχε παράπονο ο πατέρας του που τον περίμενε να γυρίσει ως καθηγητής στη Σκιάθο και να βοηθήσει και τις αδερφές του.

Ο Παπαδιαμάντης λόγω και του ιερέα πατέρα του ήρθε από μικρός σε επαφή με την εκκλησιαστική παιδεία (Γκασούκα, 1995:32). Αυτή, μάλιστα, η θρησκευτικότητα του τον οδήγησε σε απάρνηση των εγκοσμίων, σε ολιγάρκεια αλλά και σε μια παθητική στάση απέναντι στη ζωή (Βαλέτας, 1940:151). Προσπαθούσε να αποφύγει τους πειρασμούς και να τους νικήσει και αυτό το κατάφερνε με την άσκηση, την προσευχή, την πίστη, τη βιοπάλη και το κρασί (Βαλέτας, 1940:179). Η πάλη του χριστιανισμού με τον άνθρωπο συνόδευε τη ζωή του και πάντα νικητής έβγαινε ο χριστιανισμός, που τον προφύλασσε από τους πειρασμούς τόσο της σάρκας όσο και της ψυχής (Βαλέτας, 1940:179). Απέφευγε, μάλιστα, την κοσμική ζωή, του άρεσε η μοναξιά, η απομόνωση και προτιμούσε να έρχεται σε επαφή με απλούς ανθρώπους. Ο Παπαδιαμάντης ήταν στα λόγια του μετρημένος, λακωνικός και δεν ανοιγόταν στους ανθρώπους. Παρόλο που γνώρισε πολλούς λογοτέχνες, περιορίστηκε στην τυπική γνωριμία, έχοντας ελάχιστους φίλους (Βαλέτας, 1940:195). Αυτός ο απόκοσμος τρόπος ζωής του σε συνδυασμό με την προσήλωσή του στην εκκλησία συνέβαλαν στο να δημιουργηθεί γι' αυτόν η εικόνα του κοσμοκαλόgerου.

Όπως και ο ίδιος μας πληροφορεί στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα του άρεσε από μικρός να σχεδιάζει αγίους, να γράφει στίχους και να συντάσσει κωμωδίες (Βαλέτας 1954). Σύμφωνα με τον Βαλέτα (1940:151), τα πτυχία και τα διπλώματα τα θεωρούσε «άχρηστα παλιόχαρτα». Ο Παπαδιαμάντης ήταν προικισμένος με πνευματικά χαρίσματα και από νωρίς ασχολήθηκε με τις ξένες γλώσσες και τη λογοτεχνική δημιουργία. Έτσι, άρχισε να εργάζεται ως μεταφραστής αλλά και να γράφει άρθρα σε εφημερίδες και να δημοσιεύει έργα του σε περιοδικά προκειμένου να καλύψει τις βιοποριστικές του ανάγκες. Με δυσκολία τα έβγαζε πέρα και περνούσε πολλές στεναχώριες (Βαλέτας, 1940:149). Τα χρήματα που έπαιρνε δεν του έφταναν καθώς πλήρωνε τα χρέη του, το ενοίκιο, έστελνε στην οικογένειά του αλλά και μοίραζε στους φτωχούς με αποτέλεσμα να μένει απένταρος (Βαλέτας, 1940:200).

Η ζωή του χαρακτηρίζεται από μιζέρια, στερήσεις και στεναχώριες που τον ταλαιπωρούσαν. Έμενε σε φτωχόσπιτα στην περιοχή του Ψυρρή και συνήθιζε να συχνάζει στο μπακάλικο του Καχριμάνη που ήταν εκεί κοντά (Βαλέτας, 1940:191). Εκεί

περνούσε τις ώρες του, έτρωγε, έπινε και κάπνιζε πολύ. Η εικόνα του έμοιαζε με ενός κατατρεγμένου ανθρώπου. Ήταν άπλυτος, απεριποίητος, φιλάσθενος και αδύνατος (Βαλέτας, 1940:200). Η φτώχεια και το ποτό τον έφεραν σε δύσκολη κατάσταση, ενώ χειροτέρευσαν και την υγεία του. Ο Παπαδιαμάντης δεν σκέφτηκε ποτέ τον γάμο και την οικογένεια και αυτό που τον απασχολούσε ήταν η αποκατάσταση των αδερφών του. Είχε επωμιστεί τις οικογενειακές υποχρεώσεις και συνάμα υπέφερε από νοσταλγία για το νησί του. Το 1908 επέστρεψε μόνιμα στη Σκιάθο, όπου πέθανε από πνευμονία στις 2 Ιανουαρίου του 1911.

2.2 Εργογραφία

Το λογοτεχνικό έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη ξεκίνησε το 1879 με ιστορικά μυθιστορήματα όπως το μυθιστόρημα *Η Μετανάστις* που το δημοσίευσε στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινουπόλεως (Φραγκούλας, 1978:261). Στην Αθήνα έκανε την πρώτη του συγγραφική εμφάνιση το 1881 με το ποίημα «Δέησις» που δημοσίευσε στο περιοδικό *Σωτήρ*. Στη συνέχεια ακολούθησαν και άλλες δημοσιεύσεις μυθιστορημάτων όπως *Οι Έμποροι των Εθνών* το 1882 στην εφημερίδα *Μη χάνεσαι* και *Η Γυφτοπούλα* το 1884 στην εφημερίδα *Ακρόπολις*. Ωστόσο, το διήγημα ήταν εκείνο που τελικά προσέλκυσε το ενδιαφέρον του. Το πρώτο του διήγημα δημοσιεύτηκε το 1887 με τίτλο *Το Χριστόψωμο* στην εφημερίδα *Εφημερίς* (Φραγκούλας, 1978:262). Από τότε ασχολήθηκε αποκλειστικά με αυτό το είδος, γράφοντας μικρά και μεγάλα διηγήματα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος ο Παπαδιαμάντης στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα, «έγραψα περι τὰ ἑκατὸν διηγήματα, δημοσιευθέντα εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ ἑφημερίδες».

Το πεζογραφικό του έργο αποτελείται από 3 μυθιστορήματα, 2 κοινωνικά μυθιστορήματα, όπως τα χαρακτηρίζει ο ίδιος, καθώς και 170 περίπου διηγήματα. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλα που είτε θεωρούνται πλαστά είτε αμφισβητούνται. Σύμφωνα μάλιστα με τον Στεργιόπουλο (2005), το έργο του μπορεί να χωριστεί σε τρεις περιόδους με βάση την εξέλιξη της προσωπικότητάς του. Η πρώτη περίοδος αφορά από το 1879-1885 με τα τρία μυθιστορήματα (*Η Μετανάστις*, *Οι Έμποροι των εθνών*, *Η Γυφτοπούλα*) και τον *Χρήστο Μηλιώνη*. Η δεύτερη περίοδος διαρκεί από το 1887-1896 με τις δύο

επόμενες νουβέλες και αρχίζει με το πρώτο του διήγημα *Το Χριστόψωμο* και τελειώνει με το *Έρωτος-Ηρώς*. Ύστερα μεσολαβεί μια διακοπή για δύο χρόνια και έπειτα ακολουθεί η τρίτη περίοδος με τις δύο τελευταίες νουβέλες που εγκαινιάζεται με το *Γουτού-Γουπατού* και τελειώνει με το διήγημα *Ο αντίκτυπος του νου*.

Ο Βαλέτας από την πλευρά του προχωρά σε χρονολογική διαίρεση του έργου με βάση τη θεματολογία και διάφορα μορφολογικά χαρακτηριστικά που επικρατούν κατά περιόδους (Στεργιόπουλος, 2005:242). Έτσι, διακρίνει τέσσερις περιόδους, την ηθογραφική, την κοινωνική, την ποιητική και τη ρεαλιστική. Ωστόσο, δεν κυριαρχεί κάποιο από αυτά τα γνωρίσματα απόλυτα ώστε να δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός κάποιας περιόδου με ένα από αυτά καθώς αλλού επικρατεί το ένα περισσότερο και αλλού το άλλο (Στεργιόπουλος, 2005:242). Από την άλλη, ο Τέλλος Αγρας (1979:159) επισημαίνει ότι είναι πιο χρήσιμη η διάκριση των διηγημάτων του Παπαδιαμάντη σε αθηναϊκά και σκιαθίτικα με βάση τον τόπο όπου διαδραματίζονται.

Στο σύνολο του έργου του είναι διάχυτη η θρησκευτικότητα (Θέμελη, 1991:24) αλλά και ο ερωτισμός και η ιδιαίτερη σχέση του συγγραφέα με το φυσικό περιβάλλον. Ο Παπαδιαμάντης αποτυπώνει στο έργο του την απλή ζωή της κοινωνίας της Σκιάθου αλλά και στοιχεία από τις λαϊκές συνοικίες, τις φτωχογειτονίες της Αθήνας (Σειρηنيώτη, 2019:33). Πηγή του συγγραφικού του έργου αποτελούν οι παιδικές του αναμνήσεις, βιώματα και καταστάσεις στις οποίες συμμετείχε ο ίδιος ή ιστορίες που άκουσε από μεγαλύτερους (Γκασούκα, 1995:40). Τα γεγονότα και οι ήρωές του εμφανίζουν έναν αληθινό, ρεαλιστικό χαρακτήρα (Σειρηنيώτη, 2019:34). Οι ήρωες του είναι απλοί, ταπεινοί που βιώνουν ανθρώπινα πάθη. Στο επίκεντρο μάλιστα της παπαδιαμαντικής δημιουργίας, όπως θα αναπτύξουμε και παρακάτω, εξέχουσα θέση κατέχουν οι γυναίκες. Κύριο γνώρισμα των διηγημάτων του είναι ο ψυχογραφικός και κοινωνικός χαρακτήρας τους. Ο Παπαδιαμάντης προσπαθεί να μπει στην ψυχή των ηρώων του και να προσεγγίσει τον απλό άνθρωπο.

Γι' αυτό και η γλώσσα του προσαρμόζεται ώστε να γίνεται αντιληπτή ακόμα και όταν πρόκειται για καθαρεύουσα. Ο συγγραφέας εμφανίζει στοιχεία της καθαρεύουσας στο λόγο του αφηγητή καθώς και στα πρόσωπα που έχουν κάποια μόρφωση. Ωστόσο, η απλή καθαρεύουσα μετατρέπεται σε αυστηρή αρχαϊζουσα όταν πρόκειται για περιγραφές τοπίων και ψυχών (Κοπιδάκης, 2003:231). Επιπλέον, χρησιμοποιεί και τη δημοτική στα

διαλογικά μέρη και τις εσωτερικές αφηγήσεις, ενώ παρατηρείται και το σκιαθίτικο ιδίωμα (Κοπιδάκης, 2003:231).

Το έργο του δίχασε τους κριτικούς καθώς ορισμένοι το επαινούσαν και άλλοι το απέρριπταν. Ο Ξενόπουλος, για παράδειγμα, αναφέρει ότι το ύφος του είναι ελαττωματικό και αμφισβητεί την ποικιλία των ηρώων του, ενώ επισημαίνει ότι η ψυχογραφία και η ηθογραφία του συγγραφέα περιορίζεται σε ένα στενό κύκλο (Μουλλάς, 1999:257). Στην ίδια πλευρά κινείται και ο Χατζόπουλος που μιλά για αδυναμία σύνθεσης, κυριαρχία του αυτοσχέδιου και του πρόχειρου, τονίζοντας ότι του λείπει η καλλιτεχνική συνείδηση (Μουλλάς, 1999:258-259). Στον αντίποδα των επικριτών του ο Παλαμάς χαρακτηρίζει τον Παπαδιαμάντη «ποιητή με τον πεζό λόγο» και «μεγάλο ζωγράφο των ταπεινών» (Μουλλάς, 1999:256). Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο Ελύτης (1996:53) αναφερόμενος στον «λεξιλογικό πλούτο» και τα «στρώματα παιδείας» του συγγραφέα, ενώ ο Καβάφης εστιάζει στην εντύπωση που του έκανε η περιγραφική δύναμη του Παπαδιαμάντη (Μουλλάς, 1999:255).

Αξίζει, τέλος, να γίνει μια σύντομη αναφορά και στο μεταφραστικό έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τριανταφυλλόπουλος (2011:17), «δημοσιογράφος μεταφραστής» ήταν το επάγγελμα που άσκησε ο Παπαδιαμάντης. Δεν μετέφραζε μόνο λογοτεχνικά κείμενα αλλά ποικίλης μορφής δημοσιογραφικό υλικό, με κυριότερη την επιφυλλιδιογραφική μυθιστοριογραφία (Τριανταφυλλόπουλος, 2011:17). Ανάμεσα στις εξαιρετικές μεταφράσεις του είναι το *Έγκλημα και Τιμωρία* του Ντοστογιέφσκι, διηγήματα του Τσέχωφ, του Κίπλινγκ, η *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* του Gordon κ.ά. (Τριανταφυλλόπουλος, 2011:18). Ωστόσο, η γνώση για το μεταφραστικό του έργο δεν είναι ολοκληρωμένη, καθώς λίγες είχαν εκδοθεί σε τόμο ενώ άλλες είχαν δημοσιευτεί ανώνυμες. Με τις ανώνυμες, μάλιστα, μεταφράσεις του Παπαδιαμάντη ασχολήθηκαν ιδιαίτερα οι Πολίτου-Μαρμαρινού, Μικρός & Δημητρούλια (2011) με σκοπό να εξετάσουν την πατρότητά τους με μεθόδους της υπολογιστικής υφολογίας.

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης αποτέλεσε και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους Έλληνες λογοτέχνες, ενώ θεωρήθηκε και ο αγαπημένος των ποιητών με τον Καβάφη να τον χαρακτηρίζει ως «η κορυφή των κορυφών». Όσο ζούσε δεν είχε τυπωθεί κανένα από τα βιβλία του, ενώ μία μόλις μέρα πριν τον θάνατό του τιμήθηκε με

το παράσημο του αργυρού σταυρού του Σωτήρος (Φραγκούλας, 1978:263). Μετά τον θάνατό του ακολούθησαν αρκετές εκδόσεις *Απάντων* του Παπαδιαμάντη. Πρώτα τυπώθηκαν από τις εκδόσεις Φέξι το 1912-1913 έντεκα τόμοι με όσα διηγήματα βρέθηκαν και το 1955 εκδόθηκαν τα *Άπαντα* από τον εκδοτικό οίκο Δημητράκου με επιμέλεια Γ. Βαλέτα. Το 1997 έχουμε την κριτική έκδοση των *Απάντων* από τον Ν.Δ.Τριανταφυλλόπουλο και τις εκδόσεις Δόμος.

Κεφάλαιο 3: Θεωρητικό πλαίσιο

Στο κεφάλαιο αυτό θα προχωρήσουμε σε μια θεωρητική προσέγγιση των βασικών αξόνων της εργασίας μας, που είναι το φύλο και τα σώματα κειμένων. Ειδικότερα, θα αναφερθούμε στην έννοια του φύλου και τη διάκριση σε βιολογικό και κοινωνικό φύλο, ενώ θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στη σχέση γλώσσας και φύλου. Επιπλέον, θα αναφερθούμε στη βιβλιογραφία για το φύλο στη λογοτεχνία και ειδικότερα στα έργα του Παπαδιαμάντη. Τέλος, θα εξηγήσουμε τι είναι τα σώματα κειμένων, ποια η χρησιμότητά τους και συνάμα θα αναφερθούμε στα μεθοδολογικά εργαλεία των σωμάτων κειμένων και στην αξιοποίησή τους.

3.1 Η έννοια του φύλου

Η κοινωνιολογική θεωρία σχετικά με το φύλο έχει σημειώσει σημαντική εξέλιξη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 με την ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος αλλά και των Γυναικείων Σπουδών ή Σπουδών Κοινωνικού Φύλου (Connell, 2006: 1-2). Η έννοια του φύλου είναι μια έννοια πολύσημη. Γι' αυτό τον λόγο κρίνεται απαραίτητο να προσδιοριστεί περαιτέρω όχι μόνο η έννοια του φύλου αλλά και οι έννοιες που απορρέουν από αυτό στο πλαίσιο διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων.

Η Wittig (2006:412) υποστηρίζει ότι το φύλο έχει την τάση να αντιμετωπίζεται ως ένα φυσικό δεδομένο που καθορίζει την ανθρώπινη ζωή. Ωστόσο, αυτό που κάνει είναι να επανερμηνεύει ορισμένα φυσικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων αφού προηγουμένως τα κατασκευάσει (Μιχάλη, 2019:22-23). Σύμφωνα με τις Mahlberg και Cermakova (2022:2), το φύλο δεν είναι μια σταθερή έννοια και η κατασκευή του μπορεί να αλλάζει μέσα στο χρόνο. Το φύλο φαίνεται άκαμπτο και σταθερό αλλά στην πραγματικότητα είναι ρευστό, περίπλοκο και αβέβαιο (Connell, 2006:42). Συχνά μάλιστα δημιουργείται σύγχυση γύρω από τον όρο αυτό καθώς η κοινωνία μεταφέρει αξίες, πρότυπα και ρόλους στο θηλυκό ή αρσενικό σώμα, αποδίδοντας με αυτό τον τρόπο τη θηλυκότητα ή την αρσενικότητα αντίστοιχα (Μιχάλη, 2019:25). Καθορίζει, επίσης, τις υποχρεώσεις τους και το κοινωνικό προφίλ που πρέπει να έχει κάθε φύλο (Αθανασίου, 2021:8).

3.1.1 Διάκριση βιολογικού και κοινωνικού φύλου

Οι φεμινίστριες από τα τέλη της δεκαετίας του '60 αμφισβητούν τις μέχρι τότε βιολογικές θεωρίες σχετικά με το φύλο, αναζητώντας και μια κοινωνική εξήγηση σχετικά με τις έμφυλες ταυτότητες και διαφορές. Έτσι, προβαίνουν σε έναν διαχωρισμό του όρου ανάλογα με τα βιολογικά και κοινωνικά κριτήρια του ατόμου (Δημητράκη, 2017:9). Διακρίνουν δηλαδή τις δύο διαστάσεις του εισάγοντας τους όρους «βιολογικό φύλο» (sex) και «κοινωνικό φύλο» (gender).

Η διάκριση αυτή εγκαινιάζεται στις αρχές της δεκαετίας του '70 από τη βρετανίδα κοινωνιολόγο Ann Oakley στο βιβλίο της *Sex, Gender and Society*, όπου προσπαθεί να αποδείξει ότι η ανισότητα των δύο φύλων δεν σχετίζεται με τη βιολογική τους διαφοροποίηση (Ψύρρα, 2013:4). Σύμφωνα με την Ann Oakley (1985:16), το βιολογικό φύλο αναφέρεται στις βιολογικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών, στην ορατή δηλαδή διαφορά των γεννητικών οργάνων τους καθώς και στη διαφορά των αναπαραγωγικών τους λειτουργιών. Περιγράφεται από τα επίθετα αρσενικό και θηλυκό (male/female) και εκλαμβάνεται ως κάτι σταθερό και φυσικό (Μακρή-Τσιλιπάκου, 2004:5). Αντίθετα, το κοινωνικό φύλο αφορά τον πολιτισμό και αναφέρεται στη διάκριση μεταξύ ανδρικού (masculine) και γυναικείου (feminine). Για την Μακρή-Τσιλιπάκου (2004:5) αποτελεί την κοινωνική συγκρότηση του βιολογικού φύλου και εξαιτίας του κοινωνικού του χαρακτήρα υφίστανται και έμφυλες διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών (Αθανασίου, 2021:6). Μάλιστα, συνίσταται από κατασκευασμένα χαρακτηριστικά (καταγωγή, κοινωνική τάξη κ.ά.), που μπορεί να διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία αλλά και από εποχή σε εποχή καθιστώντας το ευμετάβλητο (Αθανασίου, 2021:6).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, προκύπτουν δύο σταθερά βιολογικά φύλα, το αρσενικό και το θηλυκό, και δύο ευμετάβλητα κοινωνικά φύλα, το ανδρικό και το γυναικείο (Μιχάλη, 2019:25). Ωστόσο, αυτό ενέχει τον κίνδυνο της εξάρτησης του κοινωνικού από το βιολογικό φύλο, κάτι που οδήγησε στην αμφισβήτηση του όρου «κοινωνικό φύλο» από αρκετές φεμινίστριες (Μιχάλη, 2019:25). Έτσι, η πολλά υποσχόμενη διάκριση βιολογικού και κοινωνικού φύλου άρχισε να προβληματίζει από τα τέλη της δεκαετίας του '80 (Butler, 2009:ix). Επίσης, η διάκριση αυτή κατέστη

αμφιλεγόμενη εξαιτίας του γεγονότος ότι η φυσικοποίηση του φύλου και η ηθική τελείωση και ολοκλήρωση του ανθρώπου, δηλαδή η τελειοποίησή του, αποτελούν βασικά σημεία της θεωρίας του βιολογικού φύλου (Παπαταξιάρχης, 2006:13-14). Άλλα, επομένως, πρέπει να κάνουν οι γυναίκες και άλλα οι άνδρες σύμφωνα με τις ιδιότητες και τις ικανότητες τους.

Στο ζεύγος βιολογικό/κοινωνικό φύλο αντιτάσσεται και ο Connell (2006), ο οποίος υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη ζωή δεν είναι χωρισμένη σε δύο διαφορετικούς κόσμους και συνεπώς η διάκριση αυτή ενέχει κάποιο πρόβλημα. Στην ίδια επιχειρηματολογική γραμμή συντάσσεται και η Delphy (1993), η οποία αμφισβητεί αυτό το διαχωρισμό, υποστηρίζοντας ότι το κοινωνικό φύλο προηγείται του βιολογικού και συνεπώς είναι αυτό που κατασκευάζει την έμφυλη διαφορά (Μιχάλη, 2019:26). Με άλλα λόγια η αναγωγή του βιολογικού φύλου στη φύση και του κοινωνικού στον πολιτισμό διαιωνίζει την έμφυλη ιεραρχία και ασυμμετρία.

Με την σειρά της η Butler, η οποία διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη διάκριση του φύλου και γενικότερα στον φεμινισμό, αμφισβήτησε τις μέχρι τότε προσεγγίσεις της διάκρισης βιολογικού και κοινωνικού φύλου θεωρώντας το κοινωνικό φύλο ως κατασκευή του βιολογικού (Butler, 2009:xii). Στο έργο της *Αναταραχή του φύλου* στοχεύει στην αποφυσικοποίηση των κατηγοριών ταυτότητας που προκύπτουν από τον παραπάνω διαχωρισμό γιατί τις θεωρεί προϊόντα της υποχρεωτικής ετεροσεξουαλικότητας και του φαλλογοκεντρισμού (Butler, 2009:x). Έτσι, επιθυμεί την δημιουργία ενός νέου τρόπου ζωής για τα δύο φύλα με βάση τη θεωρία της επιτελεστικότητας, στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω. Επιπλέον, αμφισβητεί τη συνοχή και τη συνέχεια ανάμεσα στο βιολογικό φύλο, το κοινωνικό φύλο και την επιθυμία και επηρεασμένη από τον Foucault και τη Wittig θεωρεί ότι οι κατηγορίες αυτές υπηρετούν ένα σύστημα επιβεβλημένης ετεροφυλοφιλίας (Butler, 2009: xii).

Η Butler (2009) υποστηρίζει ότι το βιολογικό φύλο είναι μια πολιτισμική κατασκευή όπως και το κοινωνικό φύλο. Ωστόσο, το κοινωνικό φύλο δεν είναι για τον πολιτισμό ό,τι το βιολογικό για τη φύση (Butler, 2009:32). Στην ουσία, το κοινωνικό φύλο είναι ο μηχανισμός λόγου και εξουσίας που κατασκευάζει και θεμελιώνει το αυτονόητο της φυσικής εδραίωσης του φύλου (Butler, 2009:218). Η Butler (2009:31) επισημαίνει ότι το κοινωνικό φύλο «δεν είναι ούτε αιτιώδες αποτέλεσμα του βιολογικού

ούτε τόσο φαινομενικά παγιωμένο όσο το βιολογικό».

Όσον αφορά την κατασκευή του φύλου διατυπώνει την έννοια της «επιτελεστικότητας», σύμφωνα με την οποία το φύλο όπως και η σεξουαλικότητα εκτελούνται προοδευτικά μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές και επαναλήψεις κινήσεων ή πράξεων. Η επιτελεστικότητα είναι «μια επανάληψη και ένα τελετουργικό, που πετυχαίνει τα αποτελέσματά της μέσω της φυσικοποίησής της στο πλαίσιο ενός σώματος, το οποίο εννοείται εν μέρει ως μια πολιτισμικά συντηρούμενη χρονική διάρκεια» (Butler, 2009:8). Ειδικότερα, παράγονται λέξεις, πράξεις, κινήσεις, συμπεριφορές που είναι επιτελεστικές καθώς κατασκευάζουν ταυτότητες (Μιχάλη, 2019:32). Το φύλο, επομένως, αποδεικνύεται ότι είναι επιτελεστικό, δηλαδή συνιστά την ταυτότητα που υποτίθεται ότι είναι (Butler, 2009:52), είναι *πράττειν* και όχι *είναι*, δεν προϋπάρχει. Είναι ρόλοι που υποδουμάστε, κάτι ρευστό και δεν εκφράζει κάποια εσωτερική οντότητα (Μιχάλη, 2019:32-33). Είναι επίκτητο και όχι έμφυτο.

Συνεπώς, η διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου υποδεικνύει με βάση την Butler (2009:31) «μια ριζική ασυνέχεια ανάμεσα στα έμφυλα σώματα και τα πολιτισμικά κατασκευασμένα φύλα». Πιο συγκεκριμένα, οι κατασκευές *γυναίκα* και *άνδρας* δεν αφορούν αποκλειστικά θηλυκά ή αρσενικά σώματα αλλά μπορούν να δηλώσουν τόσο ένα θηλυκό σώμα όσο και ένα αρσενικό (Butler, 2009:31). Οποιαδήποτε αμφισβήτηση του διαχωρισμού βιολογικού/κοινωνικού φύλου, παρά τη λειτουργικότητα και τα θετικά στοιχεία που αυτή η διάκριση παρέχει, οφείλεται στην αντιμετώπιση της έμφυλης βιολογικής διαφοράς ως κάτι φυσικού, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο διαφορετικών κόσμων, των ανδρών και των γυναικών (Μιχάλη, 2019:25). Αυτοί οι δύο κόσμοι διακρίνονται και από τη γλωσσική συμπεριφορά των δύο φύλων, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μελέτη της σχέσης της γλώσσας και του φύλου με σκοπό την ανίχνευση έμφυλων γλωσσικών διαφορών.

3.1.2 Σχέση γλώσσας και φύλου

Η μελέτη της σχέσης ανάμεσα στη γλώσσα και το φύλο αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες επιστημονικούς κλάδους της σύγχρονης γλωσσολογίας που αναπτύσσεται μάλιστα με γρήγορους ρυθμούς (Χαραλαμπίδης, 2009:121). Η σχέση γλώσσας και

φύλου είναι ένα θέμα περίπλοκο και οι απαρχές του είναι συνδεδεμένες με την αρχή του φεμινιστικού κινήματος (Λαμπροπούλου, 2014:424). Η σχέση αυτή έχει τεθεί ως γλωσσολογικό ζήτημα στο πλαίσιο της φεμινιστικής γλωσσολογίας καθώς και ως φιλοσοφικό και ψυχαναλυτικό στο πλαίσιο των φεμινιστικών θεωριών για το φύλο (Αλβανούδη, 2008:89). Το φύλο κατέχει κυρίαρχη θέση στη διαμόρφωση της ατομικής και κοινωνικής μας ταυτότητας και σε συνδυασμό με την ηλικία, την καταγωγή, το μορφωτικό επίπεδο, το κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον επηρεάζει την κοινωνιογλωσσική μας συμπεριφορά (Τσοκαλίδου, 2001). Παράλληλα, στο πλαίσιο της φεμινιστικής γλωσσολογίας το φύλο γίνεται αντιληπτό ως κατηγορία που εκφράζεται και συγκροτείται μέσω της γλώσσας.

Η επιστήμη της Κοινωνιογλωσσολογίας, που έχει ως αντικείμενο τις σχέσεις γλώσσας και κοινωνίας, έχει επικεντρωθεί, μεταξύ άλλων, στο θέμα της διαφοροποίησης τόσο στο λεξιλόγιο όσο και στη δομή και γενικά στη χρήση της γλώσσας μεταξύ ανδρών και γυναικών (Μπασλής, 2017:107). Συγκεκριμένα, η μικρο-κοινωνιογλωσσολογία ή αλλιώς «στενή» κοινωνιογλωσσολογία, που έχει ως αφετηρία και σημείο αναφοράς τη γλώσσα, θεωρεί τα κοινωνικά χαρακτηριστικά ως σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη δομή της γλώσσας (Κωστούλα-Μακράκη, 2001:21). Μάλιστα, εξετάζει τις γλωσσικές ποικιλίες και τη σύνδεσή τους με κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το φύλο, η καταγωγή, η κοινωνική τάξη. Η σχέση γλώσσας και κοινωνίας δείχνει ότι η κοινωνική δομή μπορεί να επηρεάζει ή και να καθορίζει τη γλωσσική συμπεριφορά των ομιλητών (Κωστούλα-Μακράκη, 2001:21).

Ο αμερικανός γλωσσολόγος William Labov αποτελεί κεντρική μορφή της κοινωνιογλωσσολογίας καθώς οι έρευνες και οι αναζητήσεις του σχετίζονται με τη διαφοροποίηση της γλώσσας σε σχέση με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομιλητών (Αρχάκης & Κονδύλη 2011:64). Μέσα από αυτές παρατηρεί την ποικιλία των γλωσσικών πραγματώσεων με βάση την κοινωνική τάξη ή άλλες κοινωνικές παραμέτρους, επιβεβαιώνοντας τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει το κοινωνικό στοιχείο στη διαμόρφωση και την λειτουργία της γλώσσας. Τόσο ο Labov με την μελέτη του στη Νέα Υόρκη όσο και ο Trudgill με την μελέτη του στο Norwich και ανάλογες συσχετιστικές έρευνες οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες χρησιμοποιούν διαφορετικούς γλωσσικούς τύπους με βάση το κοινωνικό

γόητρο (Λαμπροπούλου, 2014:400). Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες επιδιώκουν περισσότερο το κύρος χρησιμοποιώντας πιο συχνά γλωσσικά χαρακτηριστικά υψηλού γοήτρου, κάτι που μπορεί να οφείλεται στην ανασφάλεια αλλά και την έλλειψη εξουσίας των γυναικών σε σύγκριση με τους άνδρες (Mesthrie, 2011:224, Mesthrie κ.ά., 2009:218). Μάλιστα, η επίδραση του φύλου, σύμφωνα με τον Trudgill, δεν περιορίζεται μόνο στη γλωσσική παραγωγή αλλά ταυτόχρονα επεκτείνεται και στην αντίληψη της γλωσσικής χρήσης (Μικρός, 2008:109). Για παράδειγμα, υπάρχει το στερεότυπο ότι η γυναίκα πρέπει να κάνει χρήση πιο προσεγμένου λόγου συγκριτικά με τον άνδρα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η γλωσσολόγος Robin Lakoff (1975), που έστρεψε την έρευνα στις διαφορές των φύλων τόσο στη σύνταξη όσο και στη σημασιολογία και το ύφος, επισημαίνει ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν πιο συχνά από τους άνδρες γλωσσικούς τύπους που σχετίζονται με την αβεβαιότητα και την έλλειψη αυτοπεποίθησης (Holmes, 2016:362). Με το έργο της *Language and Woman's Place* ανοίγει τη συζήτηση για τη «γυναικεία γλώσσα», όπως την ονομάζει, η οποία αφορά μια γλώσσα με γνωρίσματα αδυναμίας και ανεπάρκειας σε σύγκριση με την ανδρική γλώσσα, δηλαδή πρόκειται για μια γλώσσα που είναι ελλιπής (Llamas κ.ά., 2007:65). Ύστερα μάλιστα από μελέτες υποστηρίχθηκε ότι οι γυναίκες χρησιμοποιούν την γλώσσα πιο ευγενικά, με πιο προσεγμένο λόγο αλλά και ανίσχυρα σε σχέση με τους άνδρες και αυτό τις καθιστά υποδεέστερες και αδύναμες (Κανάκης, 2022:168). Αυτοί οι ισχυρισμοί σχετίζονται με την *θεωρία της υστέρησης* των γυναικών και της *κυριαρχίας* των ανδρών, σύμφωνα με την οποία ο τρόπος που μιλούν οι γυναίκες είναι ανεπαρκής και έχει δοθεί παραπάνω εξουσία στους άνδρες (Mesthrie κ.ά., 2009:226-227). Η *θεωρία της κυριαρχίας* υποστηρίζει την επικράτηση των ανδρών και την υποταγή των γυναικών, τις οποίες εκλαμβάνει ως μια καταπιεσμένη ομάδα (Llamas κ.ά., 2007:65).

Στη συνέχεια, η Deborah Tannen (1990) με το έργο της *You Just Don't Understand* υποστηρίζει τη *θεωρία της διαφοράς*, καθώς επικεντρώνεται στη γλωσσική διαφορά ανδρών και γυναικών ως αποτέλεσμα έμφυλης κοινωνικοποίησης (Κανάκης, 2022: 169). Η θεωρία αυτή τονίζει το ότι γυναίκες και άνδρες ανήκουν σε διαφορετικές υποκοουλτούρες (Llamas κ.ά., 2007:65) και ότι οι διαφορετικές γλωσσικές χρήσεις των γυναικών οφείλονται στις ιδέες, πεποιθήσεις, επιρροές και πρακτικές κοινωνικοποίησης

που διαμορφώνουν το άτομο, παρά στην εγγενή αδυναμία (Mesthrie, 2011: 220). Ωστόσο, τόσο οι θεωρίες της υστέρησης και της κυριαρχίας όσο και η θεωρία της διαφοράς αποτέλεσαν αντικείμενο κριτικής καθώς αντιμετώπιζαν το φύλο ως μια παγιωμένη κατηγορία και παράγοντα διαφοροποίησης της γλωσσικής συμπεριφοράς διαιωνίζοντας με αυτό τον τρόπο τη διπολική διάκριση στη γλώσσα (Αλεξανδρή, 2018:6).

Ένα στοιχείο που είναι σημαντικό για τη δήλωση του φύλου στην ελληνική είναι το γένος, που είναι γραμματικό και όχι φυσικό. Ο όρος «γένος» προέρχεται ετυμολογικά από το λατινικό *genus* που σημαίνει είδος/κατηγορία. Σύμφωνα με τον Corbett (1991, όπως αναφέρεται στο Αλβανούδη, 2012), το γένος αποτελεί μια σύνθετη γραμματική κατηγορία και αναφέρεται τόσο στις τάξεις των ουσιαστικών (αρσενικό, θηλυκό, ουδέτερο) όσο και σε όλη την κατηγορία του γένους. Το γένος κάθε ουσιαστικού έχει συνήθως μία μόνο τιμή που καθορίζεται βάσει φωνολογικών, μορφολογικών και σημασιολογικών κανόνων (Hellinger & Bussmann, 2001α:7). Στη Νέα Ελληνική τα ουσιαστικά διακρίνονται σε τρεις τάξεις κλιτικών παραδειγμάτων, που αντιστοιχούν στο αρσενικό, το θηλυκό και το ουδέτερο (Παυλίδου, 2006:37-38). Ο προσδιορισμός του φύλου επιτυγχάνεται μέσω του γραμματικού γένους στις περισσότερες γλώσσες (Αθανασίου, 2021: 9). Ωστόσο, δεν υπάρχει ισομορφία μεταξύ των τιμών του γραμματικού γένους και των μορφολογικών τάξεων γιατί μπορεί να υπάρχουν επικαλύψεις στις τρεις κλίσεις όπως για παράδειγμα *ο δρόμος, η άβυσσος, το πάθος* (Παυλίδου, 2006:38).

Το *γραμματικό γένος* (grammatical gender) αποτελεί μια μορφολογική κατηγορία της γλώσσας. Πρόκειται για μια εγγενή ιδιότητα του ουσιαστικού που εκπληρώνει τη συμφωνία μεταξύ των όρων της πρότασης, δηλαδή του ουσιαστικού και των δορυφορικών του στοιχείων που μπορεί να είναι ένα άρθρο, μια αντωνυμία, ένα επίθετο, ένα ρήμα ή ένα αριθμητικό (Hellinger & Bussmann, 2001α:6-7). Η δόμηση της ονοματικής φράσης αλλά και η αποσαφήνιση των σχέσεων της στηρίζονται στη γραμματική λειτουργία του γένους (Χαραλαμπίκης, 2009:123).

Επιπλέον, υπάρχει η κατηγορία του *λεξικού γένους* (lexical gender), που φέρει τη σημασιολογική ιδιότητα του αρσενικού ή θηλυκού κυρίως για όρους συγγένειας, προσφωνήσεις και ορισμένα βασικά κύρια ουσιαστικά (Hellinger & Bussmann,

2001α:8). Το ίδιο το λεξικό μόρφημα μπορεί να συνδέεται σημασιολογικά με το βιολογικό φύλο. Για παράδειγμα, οι όροι *το αγόρι*, *το κορίτσι*, *το παιδί* είναι ουδετέρου γένους αλλά περιέχουν στη σημασία τους το σημασιολογικό χαρακτηριστικό αρσενικό και θηλυκό αντίστοιχα, ενώ *το παιδί* δεν προσδιορίζει το φύλο στις περισσότερες περιπτώσεις (Παυλίδου, 2006:40). Οι γλώσσες με γραμματικό γένος έχουν μεγαλύτερο αριθμό λέξεων με φανερή σήμανση φύλου (Hellinger & Bussmann, 2001α:8).

Το *κοινωνικό φύλο ή γένος* (social gender) είναι μια κατηγορία που αφορά, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, τη διάκριση ανδρικού και γυναικείου, προσδιορίζει τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ανδρών και των γυναικών και συνάμα διαμορφώνεται ως απόρροια του αναφορικού γένους (Hellinger & Bussmann, 2001α:10). Όπως αναφέρουν οι Hellinger & Bussmann (2001α:8) το *αναφορικό γένος* (referential gender) είναι εκείνο που συνδέεται με εξωγλωσσολογικούς παράγοντες και προσδιορίζει ένα πρόσωπο αναφοράς ως αρσενικό, θηλυκό ή αόριστο σε σχέση με το φύλο. Στις γλώσσες με γένος προκύπτει μια πολύπλοκη σχέση μεταξύ του γραμματικού και του αναφορικού γένους για την πλειονότητα των έμψυχων ουσιαστικών με ασυμμετρίες που σχετίζονται με το φύλο (Hellinger & Bussmann, 2001α:9). Η σχέση μεταξύ των δύο καθορίζεται σημαντικά από τα έμψυχα ουσιαστικά και κυρίως όταν πρόκειται για ανθρώπινα όντα η μεταξύ τους σχέση είναι λιγότερο αυθαίρετη (Pavlidou, 2003:179).

Η ανισότητα των δυο φύλων και ειδικότερα η διάκριση σε βάρος των γυναικών αντανάκλαται και στο γλωσσικό σύστημα, τόσο στη μορφολογία όσο και στη σύνταξη και τη σημασιολογία (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011: 148). Οι Hellinger & Bussmann (2001α:19) υποστηρίζουν ότι οι αρσενικές/ανδρικές εκφράσεις αποτελούν την προεπιλογή για ανθρώπινη αναφορά σε οποιοδήποτε πλαίσιο. Μάλιστα, η χρήση του αρσενικού γένους για αναφορά σε όλα τα φύλα είναι εμφανής στο γλωσσικό σύστημα της ελληνικής. Η φράση για παράδειγμα *όλοι οι φοιτητές να συγκεντρωθούν στην αίθουσα εκδηλώσεων* αναφέρεται τόσο σε φοιτητές όσο και σε φοιτήτριες. Επιπλέον, η γενικευτική χρήση του αρσενικού γένους αποδεικνύεται και από τη συμφωνία των κλιτικών μορφημάτων όταν υπάρχει τόσο το αρσενικό όσο και το θηλυκό όπως *Ο Νίκος και η Μαρία είναι ευτυχισμένοι* (Παυλίδου κ.ά., 2004:9-10). Έχει ακόμα παρατηρηθεί ότι οι τύποι του θηλυκού έπονται του αρσενικού όπως για παράδειγμα *ο κύριος και η κυρία Παπαδοπούλου* ενώ η έκφραση *Κυρίες και κύριοι* δηλώνει πιθανότητα ευγένεια προς το

αδύναμο φύλο (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011: 148).

Ο Τζάρτζανος (1946) και ο Τριανταφυλλίδης (1985) επισημαίνουν ότι το αρσενικό γένος είναι το ισχυρότερο στα νέα ελληνικά με αποτέλεσμα τη γενικευτική χρήση του τόσο στα ουσιαστικά όσο και στα επίθετα και τις μετοχές (Pavlidou, 2003:182). Ο Τζάρτζανος (1946:50) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «σε εκφράσεις γενικές όπου ο λόγος είναι για πρόσωπα κάθε γένους χρησιμοποιείται κανονικά το αρσενικό γένος ως επικρατέστερο». Κατά τον Τριανταφυλλίδη (2002:216), «το αρσενικό γένος είναι γενικά το δυνατότερο προσωπικό γένος. Έτσι παριστάνουμε με αυτό όχι μόνο πρόσωπα αρσενικού γένους παρά και γενικά ένα πρόσωπο, όταν δεν μας ενδιαφέρει ιδιαίτερος το γένος του. Αυτό γίνεται όχι μόνο σε ουσιαστικά αλλά και σε επίθετα, αντωνυμίες και μετοχές». Αυτή η κυριαρχία του αρσενικού γένους και η χρήση του ακόμα και για το θηλυκό καθιστά τη γυναίκα αόρατη (Αδάλογλου, 2021:12). Σύμφωνα με την Παυλίδου, η γενικευτική χρήση του αρσενικού αποτελεί την πιο βασική ασυμμετρία στον τρόπο εγγραφής του θηλυκού και του αρσενικού στη γλώσσα (Αλβανούδη, 2012:26). Μάλιστα, αυτή του η χρήση καθιστά το θηλυκό γένος ασυνήθιστο σε ορισμένες χρήσεις (Ποιος είναι παρακαλώ; *Ποια είναι παρακαλώ;) και το αρσενικό γένος καθοριστικό σε ζητήματα συμφωνίας (*ο γιος και η κόρη της είναι πολύ ανήσυχοι *ο γιος και η κόρη της είναι πολύ ανήσυχοις*) (Παυλίδου, 2006:42). Η Παυλίδου (2006:44) διαπιστώνει ότι πίσω από τη γενικευτική χρήση του αρσενικού δεν υπάρχουν άνδρες και γυναίκες αλλά συχνά μόνο άνδρες με αποτέλεσμα τον εξοβελισμό και τον αποκλεισμό των γυναικών από τα πεδία και τις δραστηριότητες της κοινωνίας.

Ένα άλλο παράδειγμα γλωσσικής ανισότητας αφορά τα επαγγελματικά ουσιαστικά υψηλού κύρους στα οποία χρησιμοποιείται κυρίως το επίθετα του αρσενικού (*ο γιατρός, ο υπουργός*) παρόλο που το φύλο είναι διαφορούμενο ή αόριστο ως προς το αναφορικό γένος (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011: 149). Προκειμένου, επομένως, να προσδιοριστεί το φύλο πραγματοποιείται περιφραστική απόδοση του ουσιαστικού προσθέτοντας τις λέξεις *άνδρας* ή *γυναίκα*, δηλαδή *γυναίκα γιατρός, γυναίκα/άνδρας φιλόλογος, άνδρας κοινωνικός λειτουργός* (Pavlidou, 2003:180). Ωστόσο, δεν συμβαίνει το ίδιο με επαγγέλματα χαμηλής κοινωνικής θέσης όπως *ο περιπτεράς/η περιπτερού, ο μανάβης/η μανάβισσα* καθώς και για «αποκλειστικά» θηλυκά επαγγέλματα όπως *η μαία, η καθαρίστρια* (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011: 149). Αυτή η διάκριση σχετίζεται και με τις

στερεότυπες υποθέσεις σχετικά με τους κατάλληλους κοινωνικούς ρόλους για τις γυναίκες και τους άνδρες (Hellinger & Bussmann, 2001α:11)

Οι ίδιες οι λέξεις *άνδρας* και *γυναίκα* μπορεί να είναι συμμετρικές ως προς την περιγραφική τους σημασία αλλά εμφανίζουν ασυμμετρίες σε σχέση με την κοινωνική και εκφραστική τους σημασία (Παυλίδου, 2006:47). Το ουσιαστικό *άνδρας* μπορεί να υποδηλώνει γενναιότητα, ακεραιότητα ενώ το ουσιαστικό *γυναίκα* συνδέεται με τη δειλία και την πονηριά (Pavlidou, 2003:184). Επίσης, στα υποκοριστικά *αντρούλης* και *γυναϊκούλα* ή *αντράκι* και *γυναϊκάκι* υποτιμητική σημασία έχουν οι όροι που αναφέρονται στο θηλυκό (Pavlidou, 2003:184). Οι γυναίκες δηλαδή παρουσιάζονται υποτιμημένες καθώς προσδιορίζονται ως ανάξιες ή ασήμαντες σε αντίθεση με τους άνδρες που προβάλλονται με θετική χροιά (Αδάλογλου, 2021:14). Επομένως, η γλωσσική διαφοροποίηση των δύο φύλων οφείλεται στους κοινωνικούς ρόλους που τους έχουν απονεμηθεί (ισχύς και δύναμη για τον άνδρα \neq αδυναμία και υποβάθμιση για την γυναίκα) και όχι στην φυσική και βιολογική τους διαφοροποίηση (Αρχάκης & Κονδύλη, 2011: 147) .

Η μελέτη της σχέσης γλώσσας και φύλου ανέδειξε ζητήματα που αφορούν τη γλωσσική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών, καταδεικνύοντας τις έμφυλες γλωσσικές διαφορές. Οι διαφορές αυτές οφείλονται κυρίως στους διαφορετικούς ρόλους που εκπληρώνουν τα δύο φύλα στην κοινωνία (Χαραλαμπίκης, 2009:139-140). Η σχέση γλώσσας και φύλου αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα θέμα μεγάλου ενδιαφέροντος τόσο για τους ερευνητές όσο και για το κοινό.

3.2 Φύλο και λογοτεχνία

Η μελέτη του φύλου στη λογοτεχνία διερευνά ζητήματα διαφοράς, ισότητας, σεξουαλικότητας και ταυτότητας ενώ συγχρόνως ασχολείται και με την κατασκευή του λογοτεχνικού κανόνα καθώς και με την συμβολή της συγγραφής και της ανάγνωσης στις κοινωνικές αλλαγές (Μήτση, 2009). Η αναπαράσταση και η συγκρότηση του φύλου, η σεξουαλικότητα και οι σχέσεις εξουσίας που παρατηρούνται στα λογοτεχνικά κείμενα είναι στοιχεία που εξετάζει η λογοτεχνική κριτική.

Ο ρόλος του φύλου στη λογοτεχνική κριτική συνδέεται με τον φεμινισμό.

Συγκεκριμένα, ο γαλλικός φεμινισμός, που ξεκίνησε από τη Γαλλία στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέσα από το έργο Γαλλίδων κριτικών όπως οι Julia Kristeva, Helene Cixous και Luce Irigaray, ανέλυσε το ρόλο του φύλου στη λογοτεχνία στηριζόμενος σε μια λακανική ανάγνωση του μεταδομισμού και της ψυχανάλυσης (Αμπντελχαμίτ, 2015:121). Και οι τρεις φεμινίστριες κριτικοί άσκησαν μεγάλη επίδραση όχι μόνο στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε και διαβάζουμε τα λογοτεχνικά κείμενα όσο και στον τρόπο που γράφουν είτε οι άνδρες είτε οι γυναίκες συγγραφείς.

Η φεμινιστική κριτική αναπτύχθηκε στα πλαίσια του φεμινιστικού κινήματος και ασχολήθηκε από τη δεκαετία του 1960 με τη λογοτεχνία, καταδικάζοντας αφενός την αρνητική και παθητική απεικόνιση των γυναικών στη λογοτεχνία και εστιάζοντας αφετέρου στις γυναίκες τόσο ως συγγραφείς όσο και ως αναγνώστριες (Μήτση, 2009). Η φεμινιστική κριτική της λογοτεχνίας αποτελεί ένα κοινωνικό και διανοητικό κίνημα που θέτει την οπτική του γυναικείου φύλου στο επίκεντρο (Γεωργόπουλος, 2015:15) και συγχρόνως στρέφεται εναντίον της πατριαρχίας που συνέβαλε στην καταπίεση των γυναικών και συνάμα στον αποκλεισμό τους από τις τέχνες και τα γράμματα (Αμπντελχαμίτ, 2015:116). Επιπλέον, το φύλο των συγγραφέων έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα σημαντικό στη δόμηση του λογοτεχνικού έργου καθώς, όπως επισημαίνει η Cixous (1976, στο Γεωργόπουλος, 2015:50), οι γυναίκες επιλέγουν πιο σύνθετες διαδρομές με τη διατύπωσή τους, τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, καθιστώντας τα κείμενά τους πιο δυνατά.

Ωστόσο, για ένα μεγάλο διάστημα οι γυναίκες βρίσκονταν στο περιθώριο της λογοτεχνικής παραγωγής και θεωρίας. Υπήρξε, μάλιστα, αμφισβήτηση της γυναικείας λογοτεχνικής δημιουργίας είτε λόγω έλλειψης παιδείας είτε λόγω περιθωριοποίησης θεμάτων πιο οικείων στις γυναίκες συγγραφείς (Γεωργόπουλος, 2015:16). Σύμφωνα με την Γκασούκα (2001α:275), η γυναικεία λογοτεχνία δυσκολεύεται και χάνεται εξαιτίας του πλήθους και του μεγέθους της λογοτεχνίας των ανδρών. Παρατηρεί μάλιστα ότι από τον 19ο αιώνα και εξής άρχισε να γίνεται ορατή η παρουσία των γυναικών και η διττή τους σχέση με τα λογοτεχνικά κείμενα, δηλαδή ως αναγνώστριών και ως συγγραφέων (Γκασούκα, 2002:3). Οι γυναίκες της Δύσης έχουν δυναμικότερη παρουσία στη λογοτεχνία κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα (Γκασούκα, 2002:3). Η γυναικεία πρωτοπορία στη λογοτεχνία επιδιώκει την επαναδιατύπωση της σχέσης

πολιτικής και καλλιτεχνικής παραγωγής μέσα από την οπτική του φύλου (Γκασούκα, 2002:6).

Η λογοτεχνία μας παρέχει πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις των δύο φύλων, τις κυρίαρχες αντιλήψεις και τα έμφυλα όρια (Γκασούκα, 2001α:275). Η προσέγγιση μάλιστα των λογοτεχνικών χαρακτήρων σε σχέση με το φύλο πραγματοποιείται μέσα από κοινωνιολογικές αναλύσεις για τη διάκριση των δύο φύλων, ενώ και οι ίδιοι οι χαρακτήρες αναπαράγουν στερεότυπα και προκαταλήψεις (Γεωργόπουλος, 2015:44). Το φύλο αποδίδεται από τον/την συγγραφέα και οι χαρακτήρες διαμορφώνονται με βάση τις πεποιθήσεις των συγγραφέων-δημιουργών (Γεωργόπουλος, 2015:46). Επιπλέον, ο συγγραφέας υπονοιάζεται την εικόνα του πιθανού αναγνώστη του από στοιχεία που συγκροτούν το δικό του πλαίσιο αναφοράς. Ωστόσο, και ο ίδιος ο αναγνώστης μεταφέρει το δικό του απόθεμα ατομικών εμπειριών και συλλογικών εγγραφών (Γκασούκα, 2002:24).

Αξίζει επίσης να σημειωθεί και η έντονη διαφοροποίηση των δύο φύλων στα λογοτεχνικά κείμενα. Οι άνδρες και οι γυναίκες παρουσιάζονται με διαφορετικά χαρακτηριστικά και ρόλους τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή (Λογοθέτη, 2021:61). Οι γυναίκες, για παράδειγμα, τοποθετούνται κυρίως στο σπίτι και είναι υπεύθυνες για το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών. Ασχολούνται, ακόμα, με τη φροντίδα του συζύγου και εμφανίζονται εξαρτημένες από αυτόν (Λογοθέτη, 2021:42). Στη ζωή της γυναίκας πρωταγωνιστούν οι ρόλοι της μητέρας, της κόρης και της συζύγου. Αντίθετα, δεν υπάρχουν πολλές αναφορές του άνδρα στο χώρο του σπιτιού αλλά και σε σχέση με την ανατροφή των παιδιών. Οι άνδρες έχουν κυρίαρχο ρόλο στην κοινωνική ζωή καθώς συχνάζουν στα καφενεία και συμμετέχουν σε πολιτικές συζητήσεις και αγώνες (Λογοθέτη, 2021:42-43). Επιπρόσθετα, οι αναφορές στην εργασία των γυναικών είναι ελάχιστες και αφορούν κυρίως στερεότυπες ασχολίες όπως μωδίστρα, υπηρέτρια και όχι θέσεις κύρους, ενώ ο άνδρας έχει την αποκλειστική ευθύνη της εργασίας (Λογοθέτη, 2021:44).

Η γυναικεία μορφή εμφανίζεται στα λογοτεχνικά κείμενα είτε με υποτιμητικό τρόπο κυρίως για τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα είτε ως πρότυπο ομορφιάς για γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων (Λογοθέτη, 2021:48). Από την άλλη, οι άνδρες προβάλλουν την εικόνα του άγριου, του δυνατού, του αυταρχικού, ενώ κυριαρχεί

η πατριαρχική μορφή της οικογένειας και η εικόνα του άνδρα αφέντη. Έτσι, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το γυναικείο φύλο είναι εγκλωβισμένο στον χώρο του σπιτιού και περιορίζεται στη μητρική φροντίδα και τα οικιακά καθήκοντα (Ζέττα, 2009:37).

Η διάκριση των δύο φύλων είναι εμφανής στη λογοτεχνία όπως θα αναδείξουμε και παρακάτω στην περίπτωση της διηγηματογραφίας του Παπαδιαμάντη και συνεπώς το φύλο κατέχει εξέχοντα ρόλο στη μελέτη της λογοτεχνικής παραγωγής. Η μελέτη του φύλου στη λογοτεχνία αναδεικνύει την ανάγκη για κριτική σκέψη σχετικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για την έμφυλη ταυτότητα.

3.3 Το φύλο στο έργο του Παπαδιαμάντη

Η νεότερη ελληνική πεζογραφία αφορά κυρίως άνδρες συγγραφείς ενώ οι γυναικείες προσπάθειες στον τομέα της τέχνης εξαφανίζονται εξαιτίας του πλήθους της ανδρικής λογοτεχνικής παραγωγής (Γκασούκα, 2001β:89). Γι' αυτό και οι πληροφορίες που διαθέτουμε για το φύλο είναι μέσα από την ανδρική οπτική όπως και στην περίπτωση του Παπαδιαμάντη και με βάση τα έμφυλα πρότυπα (Γκασούκα, 2001β:89).

Το παπαδιαμαντικό έργο εντάσσεται στη φιλογυναικεία λογοτεχνία, μολονότι οι σχέσεις του συγγραφέα με τις γυναίκες είναι ιδιότυπες και συχνά αντιφατικές. Η Μαρία Γκασούκα έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με το έργο του συγγραφέα και συγκεκριμένα έχει εστιάσει στην παρουσία της γυναίκας σε αυτό και στη θέση της στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Μελέτησε το έργο του υπό το πρίσμα του κοινωνικού φύλου και αποκάλυψε τον μεγάλο όγκο πληροφοριών που μας παρέχει σχετικά με τη θέση των γυναικών αλλά και τις γενικότερες κοινωνικές αντιλήψεις που επικρατούσαν εκείνη την εποχή στην Ελλάδα (Γκασούκα, 2001α:276). Επιπλέον, μας παρουσιάζει τις συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι Ελληνίδες την περίοδο 1850-1900 καθώς και τις προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και τις έμφυλες συλλογικές αναπαραστάσεις της εποχής (Γκασούκα, 1995:60, 2001β:90). Σύμφωνα με την Γκασούκα (1995:77, 2001α:276), ο συγγραφέας συμπονεί τις γυναίκες, αναγνωρίζει τα πάθη τους και φανερώνει την ευνοϊκή του στάση απέναντι στις ηρωίδες του συγκριτικά με τους ήρωες του.

Ο Παπαδιαμάντης στο έργο του βασίζεται σε ορισμένους άγραφους νόμους

σχετικά με το ανδρικό και το γυναικείο φύλο, τους οποίους οι πολίτες θεωρούσαν δίκαιους (Σωφρόνη, 2022:20). Ωστόσο, όπως παρατηρεί η Γκασούκα (2001β:92-93), γίνεται έντονη διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα με τις δραστηριότητες των γυναικών να περιορίζονται σε συγκεκριμένους ρόλους και να βρίσκονται υπό την υπηρεσία των ανδρών. Η υποταγή του γυναικείου φύλου στο ανδρικό μπορεί να είναι κοινωνική, οικονομική, πολιτική, με αποτέλεσμα η γυναίκα να μην έχει ισότιμη αντιμετώπιση με τον άνδρα (Γκασούκα, 1995:50). Ο άνδρας, αντιθέτως, παρουσιάζεται να έχει υπεροχή αλλά και να μην ξεφεύγει από τα κοινωνικά στερεότυπα (Γκασούκα, 1995:78,104).

Ειδικότερα, η Γκασούκα ερευνήσε τον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία σε όλες τις ηλικιακές βαθμίδες και διαπίστωσε ότι από μικρή ηλικία είχε ως ρόλο να υπηρετεί την οικογένειά της. Αρχικά, ήταν εξαρτημένη από τον πατέρα και τους αδερφούς της και μετά τον γάμο από τον σύζυγό της. Όφειλε να δεχθεί για σύζυγό της τον άνδρα που επέλεγαν οι γονείς της για αυτήν, που συνήθως ήταν εύπορος και μεγαλύτερος σε ηλικία. Το θέμα της προίκας απασχολούσε πολύ τους γονείς, ήταν μεγάλο βάσανο για αυτούς και έκαναν τα πάντα για να το γλιτώσουν (Λαμπροπούλου, 1992:87). Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, ο γάμος αποτελούσε μια εμπορική συμφωνία ανάμεσα στον πατέρα και τον υποψήφιο γαμπρό (Σειρηνώτη, 2019:37).

Η Γκασούκα (1995:108) μέσα από την μελέτη της αποκαλύπτει την κοινωνική ασυμμετρία και τον φυλετικό καταμερισμό της εργασίας με βάση το φύλο. Τα καθήκοντα, για παράδειγμα, των γυναικών ήταν οριοθετημένα στο σπίτι και αφορούσαν την ανατροφή των παιδιών και το νοικοκυριό. Παράλληλα βέβαια εκτελούσαν και αγροτικές εργασίες ενώ παρείχαν και βοήθεια στους ιερείς και την εκκλησία. Υπάρχουν και κάποια κατεξοχήν γυναικεία επαγγέλματα που εμφανίζονται στο παπαδιαμαντικό έργο όπως η μαμμή, η υπηρέτρια και η φουρνάρισσα. Αντίθετα, οι άνδρες δεν είχαν συμμετοχή στις εργασίες του σπιτιού και στην ανατροφή των παιδιών, ενώ εμφανίζονταν να συχνάζουν στα καφενεία και να πίνουν, παραμελώντας ολοκληρωτικά την οικογένειά τους (Χαριτίδου, 2011:523).

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί και η προκατάληψη απέναντι στη μόρφωση με την οποία ήταν αντιμετώπιζομενες οι γυναίκες. Οι άνδρες τις θεωρούσαν κατώτερες νοητικά και αδύναμες να μάθουν γράμματα και να μπορούν να λάβουν μέρος σε σοβαρές συζητήσεις (Σωφρόνη, 2022:22). Η Γκασούκα (1995) μας πληροφορεί ότι οι γυναίκες

βίωναν καταπίεση ήδη από την γέννησή τους, καθώς θεωρούνταν ανεπιθύμητες και βάρος για τους γονείς. Παρατηρεί, επίσης, ότι η τεκνοποίηση αποτελούσε ένα σημαντικό θέμα και οι γυναίκες για να γίνουν αποδεκτές θα έπρεπε να μπορούν να γίνουν μητέρες και μάλιστα να γεννούν αγόρια (Γκασούκα, 1995:132).

Διερευνώντας τη γυναίκα στον Παπαδιαμάντη η Γκασούκα (1995:81) επισημαίνει ότι οι ηρωίδες του είναι χήρες, μάνες, γριές, νέες κοπέλες, γυναίκες που είναι φορείς του καλού και του κακού. Διακρίνει την ιδιαίτερη αδυναμία που τρέφει ο συγγραφέας στις νεαρές ηρωίδες και αντιλαμβάνεται ότι η κοινωνική τους καταξίωση αναβαθμίζεται όσο μεγαλώνουν (Γκασούκα, 1995:104,112). Οι γυναίκες είναι αυτές που είναι κατά κανόνα παρούσες, έχουν ένα σταθερό κέντρο και αναμένουν τον άνδρα που είναι είτε βοσκός είτε ναυτικός είτε ξενιτεμένος. Υπάρχει δηλαδή ένα μητριαρχικό καθεστώς και οι γυναίκες αποκτούν αυτονομία και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες. Η ανδρική υπεροχή από την άλλη πλευρά παρουσιάζεται σαν αξίωμα που όμως πέρα από δικαιώματα έχει και υποχρεώσεις (Γκασούκα, 1995:104). Ωστόσο, πίσω από αυτό το αξίωμα ξεχωρίζει και η δύναμη των γυναικών (Γκασούκα, 1995:140). Επίσης, η Γκασούκα αναφέρει ότι οι ηρωίδες του συγγραφέα διέπονται από μυστηριώδεις και υπερκόσμιες δυνάμεις και μάλιστα ότι ο ίδιος τις καθοδηγεί σε υπερβάσεις των φυλετικών συμπεριφορών (Γκασούκα, 1995:81,91).

Η έρευνα, επομένως, της Γκασούκα αναδεικνύει την υπεροχή των γυναικών στο έργο του Παπαδιαμάντη, στο οποίο ο αριθμός των ηρωίδων είναι μεγάλος και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα των γυναικών της εποχής και του τρόπου ζωής τους (Γκασούκα, 1995:40). Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι στο έργο του καθίσταται φανερή η άνιση αντιμετώπιση σε σχέση με το ανδρικό φύλο στο κοινωνικό πλαίσιο καθώς αποκαλύπτεται η περιθωριοποίηση της γυναίκας, η καταπίεση και ο περιορισμός των δικαιωμάτων της.

Στην παρούσα εργασία, ωστόσο, προχωράμε ένα βήμα πιο πέρα την έρευνα της Γκασούκα σχετικά με την κοινωνική θέση των γυναικών, αναλύοντας το έργο του Παπαδιαμάντη ποσοτικά και ποιοτικά με τη χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων των σωμάτων κειμένων. Συγκεκριμένα, μελετάται η λεξιλογική δήλωση του φύλου και ιδιαίτερα η γλωσσική αναπαράσταση των γυναικών και των ανδρών στη διηγηματογραφία του Παπαδιαμάντη. Η παρούσα εργασία καλείται να καλύψει ένα

ερευνητικό κενό, καθώς δεν έχει εντοπιστεί ανάλογη προσέγγιση στην υπάρχουσα βιβλιογραφία για το έργο του Παπαδιαμάντη.

3.4 Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων

Η Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων (στο εξής ΓΣΚ) δεν αποτελεί έναν παραδοσιακό κλάδο της γλωσσολογίας που μελετά τη γλώσσα ως προς ένα συγκεκριμένο επίπεδο ανάλυσης της, αλλά χρησιμοποιεί υπολογιστικά εργαλεία για να μελετήσει ποικιλία γλωσσικών φαινομένων (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:22). Η ραγδαία εξέλιξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της επιστήμης της πληροφορικής συνέβαλαν στην ανάπτυξη της καθώς παρέχουν τη δυνατότητα αποθήκευσης και επεξεργασίας μεγάλου όγκου δεδομένων. Η ΓΣΚ εστιάζει κυρίως στην ανάλυση της γλωσσικής χρήσης, πραγματοποιώντας έρευνα βασισμένη στα σώματα κειμένων.

Δύο τουλάχιστον διαφορετικές προσεγγίσεις έχουν περιγραφεί στο χώρο της ΓΣΚ (Tognini-Bonelli 2001): οι προσεγγίσεις που βασίζονται σε σώματα κειμένων (corpus-based) και εκείνες που καθοδηγούνται από σώματα κειμένων, όπως η παρούσα εργασία (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:23). Στις πρώτες συνήθως διερευνάται μια προϋπάρχουσα θεωρία ή υπόθεση με στόχο να επιβεβαιωθεί ή όχι, ενώ στις δεύτερες διαμορφώνεται μια νέα ερευνητική υπόθεση σχετικά με τη γλώσσα μέσα από τα ίδια τα σώματα κειμένων (McEnery & Hardie, 2012:6). Βασικό εργαλείο έρευνας της ΓΣΚ είναι τα σώματα κειμένων, ενώ απαιτείται και η χρήση εξειδικευμένου λογισμικού και μεθοδολογικών εργαλείων ώστε να εξαχθούν γρήγορα, ακριβή και αξιόπιστα αποτελέσματα.

3.4.1 Σώματα κειμένων

Ένα σώμα κειμένων (corpus) αποτελεί μια συλλογή γλωσσικών δεδομένων, κειμένων δηλαδή που μπορεί να περιλαμβάνονται ολόκληρα ή αποσπάσματά τους (Baker, 2014:7). Οι πρώτοι ορισμοί των σωμάτων κειμένων εστιάζουν στις έννοιες της αντιπροσωπευτικότητας και της δειγματοληψίας, οι οποίες αποτελούν τη βάση των ερευνών της ΓΣΚ (Baker, 2014:7).

Οι McEnery & Wilson (1996, στο Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:16) ορίζουν το σώμα κειμένων ως «πεπερασμένη συλλογή μηχανο-αναγνώσιμων κειμένων, επιλεγμένων

έτσι ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο αντιπροσωπευτική μιας γλώσσας ή γλωσσικής ποικιλίας». Σύμφωνα μάλιστα με τον Sinclair (1996, στο Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:16), τα σώματα κειμένων είναι μια «συλλογή τμημάτων γλώσσας, τα οποία επιλέγονται και διατάσσονται σύμφωνα με συγκεκριμένα γλωσσολογικά κριτήρια, έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αντιπροσωπευτικό δείγμα μιας συγκεκριμένης γλώσσας» ή «μια συλλογή κομματιών γλωσσικού κειμένου σε ηλεκτρονική μορφή που επιλέγονται σύμφωνα με εξωτερικά κριτήρια ώστε να αντιπροσωπεύουν στο βαθμό που είναι δυνατόν μια γλώσσα ή μια γλωσσική ποικιλία ως πηγή δεδομένων για τη γλωσσολογική έρευνα». Από την πλευρά του ο Sampson επισημαίνει ότι τα σώματα κειμένων αποτελούν την αφετηρία για τη διατύπωση υποθέσεων αλλά δεν μας παρέχουν από μόνα τους απαντήσεις στα γλωσσολογικά ερωτήματα (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:15).

Τα σώματα κειμένων έχουν μεγάλη προϊστορία, με το πρώτο ηλεκτρονικό σώμα κειμένων, το λεγόμενο Brown Corpus, να δημιουργείται τη δεκαετία του 1960. Στα ελληνικά τα πρώτα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων έκαναν την εμφάνισή τους αργότερα, τη δεκαετία του 1980, περιλαμβάνοντας αρχικά παλαιότερα λογοτεχνικά έργα (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:48). Τη δεκαετία του 1990 δημιουργήθηκαν τα δύο μεγαλύτερα ηλεκτρονικά σώματα κειμένων της ελληνικής που είναι ο Εθνικός Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας (ΕΘΕΓ) και το Σώμα Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ). Ο ΕΘΕΓ περιλαμβάνει πλέον περίπου 97 εκατομμύρια λέξεις και τα δεδομένα του προέρχονται κυρίως από εφημερίδες, ενώ το ΣΕΚ έχει μέγεθος περίπου 30 εκατομμύρια λέξεις και περιλαμβάνει προφορικά και γραπτά κειμενικά είδη (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:48).

Τα δεδομένα των σωμάτων κειμένων είναι αυθεντικά και όχι κατασκευασμένα παραδείγματα ή δεδομένα που προέκυψαν μέσα από πειραματικές διαδικασίες (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:15-18). Συλλέγονται και αποθηκεύονται σε ηλεκτρονική μορφή με αποτέλεσμα να μπορεί να γίνει εύκολα και γρήγορα αναζήτηση και επεξεργασία τους. Με αυτόν τον τρόπο τα σώματα κειμένων παρέχουν στους ερευνητές τη δυνατότητα εύκολης πρόσβασης στα δεδομένα τους και αυτό αποτελεί ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματά τους. Επιπλέον, επιτρέπουν σε ελάχιστο χρόνο την εξαγωγή αξιόπιστων στατιστικών μέσω εξειδικευμένων μεθοδολογικών εργαλείων, τα οποία χαρακτηρίζονται από αντικειμενικότητα και ασφάλεια.

Τα σώματα κειμένων μπορούν να διακριθούν σε είδη με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Έτσι, με βάση τη γλώσσα μπορούν να διακριθούν σε μονόγλωσσα και πολύγλωσσα, δηλαδή αν περιλαμβάνουν κείμενα σε μία μόνο γλώσσα ή περισσότερες. Επιπλέον, υπάρχουν τα γενικά και τα ειδικά σώματα κειμένων: τα πρώτα περιλαμβάνουν μεγάλο εύρος γλωσσικών ποικιλιών και μπορούν να μας προσφέρουν πληροφορίες για μία γλώσσα γενικότερα, ενώ τα δεύτερα περιλαμβάνουν δεδομένα από μία γλωσσική ποικιλία ή ένα κειμενικό είδος και έτσι είναι κατάλληλα για πιο εξειδικευμένες έρευνες. Άλλα κριτήρια είναι η τροπικότητα, με βάση την οποία τα σώματα κειμένων διακρίνονται σε προφορικά, γραπτά, μεικτά και πολυτροπικά, και η χρονική κάλυψη, με βάση την οποία τα σώματα κειμένων μπορεί να είναι συγχρονικά ή διαχρονικά. Συγχρονικά είναι τα σώματα κειμένων που περιέχουν κείμενα μιας συγκεκριμένης περιόδου σε αντίθεση με τα διαχρονικά που περιλαμβάνουν κείμενα από διαφορετικές χρονικές περιόδους. Τέλος, διακρίνονται ως προς την ανανεωσιμότητά τους σε κλειστά, που δεν αλλάζουν δηλαδή μέγεθος και σύσταση, και ανοιχτά, όπου υπάρχει η δυνατότητα προσθήκης νέων δεδομένων ενώ υπάρχουν ακόμα και αυτά που είναι επισημειωμένα, στα οποία έχουν προστεθεί πληροφορίες μέσω ειδικής κωδικοποίησης που διευκολύνουν την ανάλυσή τους (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:30-34).

Ένα ακόμα στοιχείο που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τόσο τους δημιουργούς των σωμάτων κειμένων όσο και τους ερευνητές είναι το μέγεθος των σωμάτων κειμένων, καθώς άλλοι τονίζουν περισσότερο την ανάγκη για πλήθος δεδομένων, ενώ άλλοι δίνουν περισσότερη σημασία στην αντιπροσωπευτικότητα του σώματος κειμένων (Egbert, 2020:4). Ωστόσο, αυτό που θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας είναι η καταλληλότητα του σώματος κειμένων για τα ερευνητικά μας ερωτήματα τόσο από άποψη σύνθεσης όσο και από άποψη μεγέθους (Egbert, 2020:5).

Καταλήγοντας, τα σώματα κειμένων λειτουργούν ως ένα πολύτιμο εργαλείο και απαραίτητη πηγή για κάθε είδους γλωσσολογική έρευνα καθώς συμβάλλουν στην εξαγωγή πιο αξιόπιστων και αντικειμενικών αποτελεσμάτων και μάλιστα με ακρίβεια, ταχύτητα και μέσα από αυθεντικά δεδομένα.

3.4.2 Μεθοδολογικά εργαλεία

Για την αξιοποίηση των σωμάτων κειμένων και συγκεκριμένα του μεγάλου όγκου των πληροφοριών και των δεδομένων έχουν αναπτυχθεί ειδικά λογισμικά που μέσω εξειδικευμένων μεθοδολογικών εργαλείων παρέχουν τη δυνατότητα επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων, συμβάλλοντας τόσο στην ποσοτική όσο και στην ποιοτική ανάλυσή τους. Ένα τέτοιο ελεύθερα διαθέσιμο λογισμικό είναι το AntConc (<https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>), το οποίο αναπτύχθηκε από τον Anthony Laurence το 2014. Μπορεί να επεξεργαστεί με μεγαλύτερη ευκολία δεδομένα που είναι σε μορφή απλού κειμένου (txt) και κωδικοποίηση Unicode UTF-8, ενώ παράλληλα προσφέρει τη δυνατότητα επεξεργασίας και πολυτονικών κειμένων. Δίνει τη δυνατότητα χρήσης βασικών μεθοδολογικών εργαλείων όπως οι κατάλογοι συχνότητας (wordlists), οι συμφραστικοί πίνακες (concordances), οι λέξεις-κλειδιά (keywords) και οι συνάψεις (collocations).

Η έννοια της συχνότητας είναι κεντρική για τη ΓΣΚ και αναφέρεται στον αριθμό των εμφανίσεων των τύπων ή των λημμάτων σε ένα κείμενο, ο οποίος καθιστά τα μελετώμενα γλωσσικά στοιχεία λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά για το συγκεκριμένο σώμα κειμένων ή για τη γλώσσα στο σύνολό της (Baker, 2010:19). Οι *κατάλογοι συχνότητας* (wordlists) περιλαμβάνουν όλους τους τύπους που εμφανίζονται σε ένα σώμα κειμένων μαζί με την συχνότητα εμφάνισής τους και μπορούν να ταξινομηθούν είτε με βάση τη συχνότητα είτε με αλφαβητική σειρά. Οι κατάλογοι συχνότητας συμβάλλουν στην ποσοτική ανάλυση των δεδομένων και μπορούν, μεταξύ άλλων, να αποκαλύψουν κοινά μοτίβα ή θέματα στα σώματα κειμένων (Baker, 2014:13).

Με τη μελέτη των *συμφραστικών πινάκων* (concordances) μπορούμε να διεξαγάγουμε ποιοτικές αναλύσεις ελέγχοντας τις σημασίες και τις χρήσεις των λέξεων σε ένα σώμα κειμένων με βάση τα άμεσα συμφραζόμενά τους και το ευρύτερο συγκείμενο (Baker, 2010:21). Πρόκειται για μια λίστα με αριθμημένες γραμμές που περιλαμβάνει την υπό εξέταση λέξη ή αλλιώς κομβική λέξη στο κέντρο (KWIC = Keyword in context) ενώ δεξιά και αριστερά εμφανίζεται το στενό συγκείμενό της. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα αναζήτησης συνδυασμού λέξεων ή φράσεων με την χρήση ειδικών συμβόλων όπως ο αστερίσκος (*) που λειτουργεί ως μπαλαντέρ και

σημαίνει την αναζήτηση περισσότερων χαρακτήρων (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:69). Τέλος, μπορεί να γίνει επιλογή για αλφαβητική ταξινόμηση της κομβικής λέξης και/ή των συμφραζομένων της ώστε να μπορούν να παρατηρηθούν συστηματικές συνεμφανίσεις λέξεων, δηλαδή συνάψεις που μπορεί να προκύπτουν.

Οι *συνάψεις* (collocations) είναι οι συχνές συνεμφανίσεις λέξεων, αλλιώς ζεύγη λέξεων που μπορεί να εμφανίζονται τακτικά ως μέρος μιας σταθερής φράσης (Baker, 2010:24). Σύμφωνα με τον Sinclair (1991, όπως αναφέρεται στο Γούτσος & Φραγκάκη 2015:83), η σύναψη είναι η «συνεμφάνιση δύο ή περισσότερων λέξεων σε ένα μικρό διάστημα μέσα στο κείμενο». Το μήκος του διαστήματος για τον εντοπισμό των συνάψεων ποικίλλει (π.χ. διαστήματα από 3,4 ή 5 λέξεις) (McEnery & Hardie, 2012: 129). Ο Sinclair υποστηρίζει ότι οι σημαντικές συνάψεις συνήθως εμφανίζονται σε διαστήματα 4:4 (4 δεξιά-4 αριστερά), καθώς θεωρεί ότι το μεγάλο διάστημα αποδίδει μικρότερης σημασίας συνάψεις (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:83). Το διάστημα αυτό δεν είναι απαραίτητο να είναι ίσα κατανομημένο δεξιά και αριστερά από την κομβική λέξη και έτσι υπάρχει περίπτωση οι συνάψεις να εμφανίζονται στην γύρω περιοχή της κομβικής λέξης (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:83).

Τέλος, ένα σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο είναι και οι *λέξεις-κλειδιά* (keywords), οι οποίες αποκαλύπτουν στοιχεία σχετικά με τα κυρίαρχα σημασιολογικά πεδία ή θέματα του σώματος κειμένων (κυρίως λεξικοί τύποι), ενώ προσφέρουν και ενδείξεις για το ύφος (λεξικοί ή γραμματικοί τύποι) (Fischer-Starcke, 2009:496). Πρόκειται για τις λέξεις που αποδεικνύονται με στατιστικό τρόπο σημαντικές στο σώμα κειμένων που μελετάται ύστερα από σύγκριση της συχνότητας των λέξεων με την συχνότητα εμφάνισής τους σε ένα άλλο σώμα κειμένων, το λεγόμενο σώμα κειμένων αναφοράς (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:73). Οι λέξεις-κλειδιά μπορεί να είναι θετικές ή αρνητικές. Θετικές είναι οι λέξεις-κλειδιά που είναι σημαντικές για το σώμα κειμένων μας (target corpus), ενώ αρνητικές θεωρούνται οι λέξεις-κλειδιά που είναι σημαντικές για το σώμα κειμένων αναφοράς (reference corpus) (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015:74).

3.4.3 Η μελέτη του φύλου με σώματα κειμένων

Τα σώματα κειμένων, όπως και τα μεθοδολογικά εργαλεία που αναπτύχθηκαν παραπάνω, έχουν χρησιμοποιηθεί και για τη μελέτη του φύλου, κυρίως σε αγγλικά δεδομένα. Στο συλλογικό έργο *Gender across Languages* (Hellinger & Bussmann 2001β, 2002, 2003) περιλαμβάνονται και έρευνες με τη χρήση σωμάτων κειμένων που αφορούν τη γλωσσική αναπαράσταση των γυναικών και των ανδρών σε διαφορετικές γλώσσες και διαφορετικά κοινωνικο-πολιτισμικά περιβάλλοντα. Ενδεικτικά, η Janet Holmes (2001) μελετά το φύλο στα αγγλικά της Νέας Ζηλανδίας, ενώ η Suzanne Romaine (2001) στα βρετανικά και αμερικανικά αγγλικά. Οι περισσότερες έρευνες με σώματα κειμένων έχουν γίνει σε δεδομένα από εφημερίδες και περιοδικά και εστιάζουν σε λεξιλόγιο που δηλώνει το φύλο όπως *man*, *woman*, *boy* ή *girl*.

Οι Sigley & Holmes (2002: 139) πραγματοποίησαν μια έρευνα με σώματα κειμένων που αφορούσε τη δήλωση του φύλου στα αγγλικά της Νέας Ζηλανδίας και πιο συγκεκριμένα τη χρήση των λέξεων *boy* και *girl*. Παρατήρησαν ότι ενήλικες γυναίκες συχνά αναφέρονται ως κορίτσια (*girl*) κάτι που δεν συμβαίνει με τους ενήλικες άνδρες, οι οποίοι δεν συνηθίζεται να αναφέρονται ως αγόρια (*boy*). Αντίθετα, η τελευταία λέξη χρησιμοποιείται κυρίως για μικρής ηλικίας άτομα. Διαπίστωσαν επίσης ότι τα άτομα μπορεί να αποκαλούνται αγόρι (*boy*) και κορίτσι (*girl*) από κάποιον μεγαλύτερης ηλικίας, ενώ μπορούν να έχουν και την έννοια του γιου και της κόρης (Sigley & Holmes, 2002:146-149). Επιπλέον, εξετάζοντας τις συνάψεις των λέξεων *boy* και *girl* ανακάλυψαν ότι δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην περιγραφή της εμφάνισης των κοριτσιών (*pretty*, *attractive*) καθώς και στα μέρη του σώματός τους (*eyes*, *hand*).

Όμοια, η Gesuato (2003) μελέτησε τις συνάψεις των λέξεων *boy*, *girl* αλλά και *man*, *woman* σε βιβλία και δημοσιογραφικά κείμενα του σώματος κειμένων του *Cobuild*, αποκαλύπτοντας ότι οι λέξεις αυτές εμφανίζουν κοινές χρήσεις σε σημασιολογικά πεδία όπως η ηλικία και η εμφάνιση αλλά όχι με την ίδια συχνότητα. Επίσης, τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν τα *girl* και *woman* είναι πιο συχνά αρνητικά και συνδέονται περισσότερο με την έννοια της ομορφιάς, ενώ τα *boy* και *man* παρουσιάζουν εξίσου θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά και τονίζονται περισσότερο οι κοινωνικοί τους ρόλοι και οι διανοητικές τους ικανότητες. Έτσι, τα ευρήματα αναδεικνύουν τη

σύνδεση αφενός των γυναικών με τις έννοιες της παθητικότητας, της αρνητικότητας και της σωματικότητας και αφετέρου των ανδρών με τις έννοιες της δραστηριότητας, της θετικότητας και της γνώσης (Gesuato, 2003:262).

Η δήλωση του φύλου, οι αναπαραστάσεις των φύλων και οι έμφυλες ανισότητες έχουν μελετηθεί με τη χρήση σωμάτων κειμένων και σε λογοτεχνικά κείμενα. Οι Mahlberg & Cermakova (2022) διερεύνησαν την αναπαράσταση της λέξης *mother* μέσα στις έμφυλες κοινωνικές δομές των φανταστικών κόσμων της παιδικής λογοτεχνίας. Βασιζόμενες στο σώμα κειμένων ChiLit (Children Literature) αποκάλυψαν την ανισοροπία των φύλων στην παιδική λογοτεχνία. Ειδικότερα, αναδείχθηκαν οι ρόλοι του πατέρα και της μητέρας, με τον πατέρα να κινείται μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής ζωής με επίκεντρο την εργασία και τη μητέρα να περιορίζεται στην ιδιωτική σφαίρα και τα καθήκοντα του σπιτιού (Mahlberg & Cermakova, 2022:144).

Όσον αφορά τα ελληνικά, οι Goutsos & Fragaki (2005, 2009) έχουν ασχοληθεί με την κατασκευή του φύλου μέσω γλωσσικών στοιχείων και την αναπαράστασή του σε ελληνικά σώματα κειμένων. Μία από τις μελέτες τους (Fragaki & Goutsos, 2005) αφορά την εξέταση συχνοτήτων, σημασιών και συνάψεων σε τρία ζεύγη επιθέτων που σχετίζονται με το φύλο όπως *ανδρικός/αντρικός – γυναικείος, αρσενικός – θηλυκός, αγορίστικος – κοριτσίστικος*. Τα δεδομένα προέρχονται από το Σώμα Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ), και πιο συγκεκριμένα από εφημερίδες και περιοδικά, και τα ευρήματα της έρευνας αποκαλύπτουν την ασύμμετρη αντιμετώπιση των δύο φύλων. Αρνητικά δηλαδή χαρακτηριστικά συνδέονται κυρίως με θηλυκά επίθετα και δηλώνουν ειρωνεία. Αντίθετα, τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την ανδρική συμπεριφορά δηλώνουν υπερβολική δύναμη και κυριαρχία, αποκτώντας θετική χροιά στην περίπτωση των ανδρικών περιοδικών. Τα ανδρικά και γυναικεία περιοδικά προβάλλουν με σαφήνεια τη στάση τους για τα φύλα, ενώ τα περιοδικά γενικού ενδιαφέροντος αντιμετωπίζουν τα δύο φύλα με στερεοτυπικές αντιλήψεις.

Άλλη έρευνα των Goutsos & Fragaki (2009) επικεντρώνεται σε δύο ζεύγη ουσιαστικών σχετικών με το φύλο *άνδρας/άντρας – γυναίκα και αγόρι – κορίτσι* και τα δεδομένα προέρχονται και εδώ από το ΣΕΚ και αντλούνται από εφημερίδες και περιοδικά. Εστιάζουν στη συχνότητα των λέξεων αυτών καθώς και στις συνάψεις τους, πραγματοποιώντας μια ποσοτική αλλά και ταυτόχρονα ποιοτική ανάλυση. Διαπιστώνουν,

λοιπόν, ότι η *γυναίκα* υπερτερεί αριθμητικά του *άνδρα* και το ίδιο ισχύει και για το *κορίτσι* έναντι του *αγοριού*, σημειώνοντας βέβαια ότι η λέξη *γυναίκα* μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για να προσδιορίσει και το φύλο σε κάποιο επάγγελμα. Επίσης, παρατηρείται πιο συχνή εμφάνιση του ζεύγους *άνδρας/άντρας-γυναίκα* από το ζεύγος *αγόρι-κορίτσι*, προφανώς λόγω του κοινού που απευθύνονται τα περιοδικά αλλά και των θεμάτων τους για ενήλικες.

Οι Goutsos & Fragaki (2009) περιγράφουν, ακόμα, τις σημασίες με τις οποίες εμφανίζονται στα δεδομένα τους τα μέλη του ζεύγους *άνδρας/άντρας-γυναίκα*, όπως «φύλο», «άτομο συγκεκριμένου φύλου», «σύζυγος», «μέλος προσωπικού», «επαγγελματικό» κ.λπ. επισημαίνοντας μάλιστα ασυμμετρίες στις χρήσεις τους. Για παράδειγμα, για τη δήλωση των επαγγελματικών ουσιαστικών χρησιμοποιείται συχνότερα το λήμμα *γυναίκα* (π.χ. *γυναίκα ευρωβουλευτής*) απ' ό,τι το λήμμα *άνδρας/άντρας*. Επίσης, αρκετές σημασίες εμφανίζονται μόνο για τις γυναίκες (π.χ. παράνομο πρόσωπο, κυρίως πόρνη, καθαρίστρια) ή μόνο για τους άντρες (π.χ. πρόσωπο κύρους). Επιπλέον, η μελέτη των συνάψεων των δύο μελών του ζεύγους *άνδρας/άντρας-γυναίκα* υποδεικνύει ότι για τη λέξη *άνδρας* αφορούν κυρίως τη δημόσια ζωή και τις συγκρούσεις ενώ για τη *γυναίκα* τις έννοιες της αδυναμίας, της κακοποίησης και της υποτίμησης. Έτσι, για τη γυναίκα δηλώνουν παθητικότητα, αδυναμία και έμφαση στην εμφάνιση ενώ για τους άνδρες υποδεικνύουν θετικά χαρακτηριστικά.

Σε σχέση με το ζεύγος *αγόρι – κορίτσι* εντοπίζουν διάφορες σημασίες, κάτι που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, αναφέροντας ότι η λέξη *αγόρι* πέρα από τη σημασία του αρσενικού παιδιού μπορεί να έχει και τη σημασία του φίλου. Το *κορίτσι* από την άλλη, πέρα από τη σημασία θηλυκό παιδί και φίλη, μπορεί να σημαίνει και νέα κοπέλα, είτε με την έννοια της μητέρας ή της επαγγελματία είτε σε περίπτωση ειρωνικού χαρακτηρισμού. Οι κοινές συνάψεις που παρουσιάζουν σχετίζονται με την ηλικία και αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι η λέξη *κορίτσι* χρησιμοποιείται για αναφορά και σε μεγαλύτερες ηλικίες, σε ώριμες γυναίκες, κάτι που διαπιστώνεται και στην έρευνα των Sigley & Holmes (2002). Ωστόσο, σε όλα τα είδη των περιοδικών δίνεται έμφαση στον ρόλο τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών ως θυμάτων.

Συγκριτικά με την παραπάνω έρευνα οι Fragaki & Goutsos (2015) διερεύνησαν την αναπαράσταση του φύλου και σε συνομιλίες καθημερινού αυθόρμητου λόγου μεταξύ

ανδρών και γυναικών. Συγκεκριμένα, εξέτασαν τις συχνότητες και τις σημασίες στα ζεύγη *άνδρας-γυναίκα* και *αγόρι-κορίτσι*, συμπεριλαμβανομένων και των λέξεων *κοπέλα* και *κοπελιά*, προσπαθώντας παράλληλα να διερευνήσουν ποιοι είναι οι χρήστες αυτών των ουσιαστικών ως προς το φύλο αλλά και την ηλικία. Παρατήρησαν λοιπόν ότι στα προφορικά δεδομένα οι αναφορές στα δύο φύλα συμβαίνουν σχεδόν εξίσου, εμφανίζοντας μια σχεδόν ισορροπημένη αντιμετώπιση των δύο φύλων. Μάλιστα, διαπιστώθηκε ότι το ζεύγος *αγόρι-κορίτσι* παρατηρείται συχνότερα στο πεδίο της συνομιλίας απ' ό,τι στα γραπτά κειμενικά είδη, σύμφωνα με την προηγούμενη έρευνα, και ειδικότερα στη συνομιλία το πιο συχνό ουσιαστικό είναι η *κοπέλα*, που χρησιμοποιείται κυρίως ως προσφώνηση.

Επιπλέον, οι Fragaki & Goutsos (2015) παρατήρησαν λιγότερες διακρίσεις ως προς τη σημασία στα κείμενα συνομιλίας σε σύγκριση με τις εφημερίδες και τα περιοδικά, ενώ επίσης αποκάλυψαν ότι αποφεύγονται ιδιαίτερα θετικές αξιολογήσεις για τους άνδρες και υποτιμητικές για τις γυναίκες. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα προφορικά δεδομένα δεν απαντά η σημασία «παιδί» για το ζεύγος *αγόρι-κορίτσι*, ενώ απαντούν μόνο οι σημασίες *φύλο* και *προσφώνηση*. Όσον αφορά τις συνάψεις τα αρσενικά ουσιαστικά αναφέρονται στο φύλο και στην εργασία, ενώ τα θηλυκά σχετίζονται με την ηλικία, τις σχέσεις, την εμφάνιση κ.ά. Επίσης, επισήμαναν ότι άνδρες και γυναίκες δείχνουν προτίμηση στα ουσιαστικά που αφορούν το φύλο τους, με τους άνδρες να χρησιμοποιούν πιο συχνά το ουσιαστικό *άνδρας* και τις γυναίκες πιο συχνά το ουσιαστικό *κοπέλα*. Πιο συγκεκριμένα, οι άνδρες χρησιμοποιούν το ουσιαστικό *άνδρας* για να μιλήσουν για το φύλο τους σε αντίθεση με τις γυναίκες που χρησιμοποιούν την ίδια λέξη με την σημασία του συζύγου και της σχέσης. Από την άλλη, οι γυναίκες χρησιμοποιούν την λέξη *γυναίκα* κυρίως με τη σημασία του προσώπου. Κάτι ανάλογο παρατηρείται και για το ζεύγος *αγόρι-κορίτσι*.

Αξίζει, τέλος, να γίνει μια σύντομη αναφορά και στο ενδιαφέρον των μελετητών για τις γλωσσικές επιλογές κάθε φύλου και σε άλλα πεδία πέρα από τη λογοτεχνία, τα περιοδικά και τις εφημερίδες. Η Κουτσοιλέλου (2014), για παράδειγμα, μελετά τον θεατρικό λόγο προκειμένου να αποκαλύψει διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Επικεντρώνει μάλιστα την έρευνά της στις γραμματικές λέξεις και συγκεκριμένα στις συνδετικές λέξεις/δείκτες λόγου και μέσα από την ανάλυση της συχνότητάς τους και από

τα λεξικά συμπλέγματα διαπιστώνει ότι αυτές συμφωνούν στους άνδρες συγγραφείς και διαφοροποιούνται στη γυναίκα συγγραφέα. Αποδεικνύεται επίσης ότι οι άνδρες έχουν πιο εξουσιαστικό λόγο, αποφασίζουν και καταλήγουν σε συμπεράσματα (με τη χρήση των *δηλαδή, λοιπόν*). Ωστόσο, και οι γυναίκες εδώ παρουσιάζονται με πιο δυναμικό λόγο, εκφράζοντας την αντίθεσή τους και ζητώντας αιτιολογημένες απαντήσεις (με τη χρήση των *μα, γιατί*). Επιπλέον, οι Αμβροσιάδης & Φραντζή (2014) χρησιμοποιώντας το Σώμα Κειμένων Κοινοβουλευτικού Λόγου εστίασαν στον λόγο των γυναικών και των ανδρών βουλευτών του ελληνικού Κοινοβουλίου και ειδικότερα στα επίθετα που χρησιμοποιούνται. Εξετάζοντας λίστες συχνότητας και συμφραστικούς πίνακες προχώρησαν σε ποσοτική και ποιοτική ανάλυση, αναδεικνύοντας και σε αυτό το κειμενικό είδος τις έμφυλες διαφορές στη χρήση της γλώσσας.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι έχουν γίνει αρκετές έρευνες, περισσότερο βέβαια στα αγγλικά και λιγότερο στα ελληνικά, σχετικά με τη γλωσσική αναπαράσταση του φύλου και μάλιστα με τη χρήση σωμάτων κειμένων που προέρχονται από ποικιλία κειμενικών ειδών. Κυρίως έχουν εστιάσει σε συγκεκριμένο λεξιλόγιο σχετικά με τη διάκριση του φύλου όπως τα ουσιαστικά *άνδρας, γυναίκα, αγόρι, κορίτσι* ή τα επίθετα *ανδρικός, γυναικείος, αγορίστικος και κοριτσίστικος*. Η εξέταση των συχνοτήτων τους, των σημασιών τους μέσα από συμφραστικούς πίνακες αλλά και των συνάψεών τους είχε ως αποτέλεσμα τη διαπίστωση της ύπαρξης ασυμμετρίας ανάμεσα στα δύο φύλα. Η εμφάνιση του λήμματος *γυναίκα* είναι συχνότερη στις έρευνες στα ελληνικά κυρίως λόγω του ότι αυτό χρησιμοποιείται και για να προσδιορίσει γυναικείες επαγγελματικές ιδιότητες. Επιπρόσθετα, στα γραπτά κειμενικά είδη ο *άνδρας* απεικονίζεται περισσότερο με θετικά χαρακτηριστικά όπως δύναμη, εξουσία, σε αντίθεση με τη *γυναίκα* που παρουσιάζεται αδύναμη και με βάση την εμφάνιση της, αποκαλύπτοντας έτσι στερεοτυπικές αντιλήψεις. Αυτό βέβαια αποφεύγεται στα προφορικά δεδομένα που εμφανίζονται λιγότερο στερεοτυπικά και ανδροκρατούμενα. Επίσης, ασυμμετρία παρατηρείται και στους όρους *αγόρι-κορίτσι* όσον αφορά το ηλικιακό εύρος, καθώς το *κορίτσι* φαίνεται να αναφέρεται και σε μεγαλύτερες ηλικίες κάτι που αποδεικνύεται και στις έρευνες στα αγγλικά. Στο πεδίο της συνομιλίας μάλιστα αποδείχθηκε ότι οι γυναίκες/κορίτσια μιλούν περισσότερο για συγκεκριμένα πρόσωπα ενώ οι άνδρες/αγόρια συνηθίζουν να μιλούν για το φύλο τους. Η έρευνά μας για τη λεξιλογική δήλωση του

φύλου στο σώμα κειμένων των διηγημάτων του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη ακολουθεί τη μεθοδολογία των ερευνών που παρουσιάστηκαν σε αυτή την ενότητα και επεκτείνει την ανάλυση σε μεγαλύτερο εύρος λεξιλογίου έτσι ώστε να αποτυπώσει πιο ολοκληρωμένα τις αναπαραστάσεις του φύλου στο έργο του.

Κεφάλαιο 4: Δεδομένα και μεθοδολογία

Για την παρούσα εργασία συγκροτήσαμε ένα σώμα κειμένων που περιλαμβάνει τα διηγήματα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Έχουν διατυπωθεί ποικίλες απόψεις σχετικά με τον αριθμό των διηγημάτων που έγραψε ο συγγραφέας με τον ίδιο να αναφέρει στο αυτοβιογραφικό του σημείωμα «έγραψα περί τα εκατόν διηγήματα, δημοσιευθέντα εις διάφορα περιοδικά και εφημερίδες». Το σώμα κειμένων μας περιλαμβάνει 172 διηγήματα (για αναλυτικότερη παρουσίαση των διηγημάτων που περιλαμβάνονται στο σώμα κειμένων βλ. Πίνακα 1 στο Παράρτημα), όπως αυτά διακρίνονται στην ιστοσελίδα της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών, που είναι η πηγή μας, τα οποία έχουν εκδοθεί από το 1885 έως και το 1954.

Ανάμεσα σε αυτά είναι και η *Φόνισσα* και *Τα ρόδιν' ακρογιάλια*, τα οποία ο ίδιος ο συγγραφέας χαρακτηρίζει στον υπότιτλο ως κοινωνικά μυθιστορήματα, ενώ οι μελετητές του έργου του δεν έχουν καταλήξει, καθώς υπάρχει μεγάλη συζήτηση γύρω από το αν θα πρέπει θεωρούνται διηγήματα, νουβέλες ή μυθιστορήματα. Ο Παπαδιαμάντης συνήθιζε να δίνει προσδιοριστικούς υπότιτλους στα πεζογραφήματά του, οι οποίοι όμως πολλές φορές δεν ταίριαζαν με τις διακρίσεις της λογοτεχνικής θεωρίας (Σταμάτης, 2018:21). Όσον αφορά την *Φόνισσα*, ο Βαλέτας (1954) δεν τη θεωρεί μυθιστόρημα καθώς δεν έχει κοινωνικό χαρακτήρα. Μάλιστα, όπως επισημαίνει ο Σταμάτης (2018:23), έχει τη μορφή και τα χαρακτηριστικά του διηγήματος όσον αφορά τη δομή και τη σύνθεση παρά την έκτασή της. Και *Τα ρόδιν' ακρογιάλια* μπορούν να θεωρηθούν διήγημα, καθώς είναι πολύ μικρότερα σε έκταση από την *Φόνισσα*. Επίσης, να σημειωθεί ότι ο Παπαδιαμάντης είχε περάσει στο είδος της διηγηματογραφίας πολύ πριν γράψει τη *Φόνισσα* και *Τα ρόδιν' ακρογιάλια*. Στην παρούσα εργασία τα δύο αυτά έργα εκλαμβάνονται ως διηγήματα, ακολουθώντας, μεταξύ άλλων, και τη διάκριση που γίνεται στην πηγή μας, την ιστοσελίδα της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών.

Ο λόγος που επιλέχθηκαν τα διηγήματα του Παπαδιαμάντη και όχι τα μυθιστορήματα ή τα ποιήματά του είναι γιατί ο συγγραφέας έδειξε την κλίση του προς τη διηγηματογραφία παραδίδοντας ένα εκτενές αφηγηματικό έργο. Επίσης, θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς διηγηματογράφους και μάλιστα εγκαινίασε τη

διηγηματογραφία στην Ελλάδα. Οι παιδικές του αναμνήσεις, τα βιώματά του, τα βάσανα, η φτώχεια είναι στοιχεία με τα οποία εμπλουτίζει το έργο του.

Τα διηγήματά του συλλέχθηκαν από τα *Άπαντα του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη*, της κριτικής έκδοσης του Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλου των εκδόσεων «Δόμος». Πρόκειται για ήδη ψηφιοποιημένο αρχείο που μπορεί εύκολα να αναζητήσει κανείς στον διαδικτυακό ιστότοπο της Εταιρείας Παπαδιαμαντικών Σπουδών (<https://www.papadiamantis.net/>). Τα κείμενα είναι γραμμένα σε πολυτονικό σύστημα και δεν έγινε καμία παρέμβαση για μετατροπή σε μονοτονικό. Έπειτα, έγινε αντιγραφή των κειμένων σε αρχείο word και στη συνέχεια αποθήκευση κάθε έργου ξεχωριστά σε μορφή απλού κειμένου (txt). Σε κάθε αρχείο δόθηκε ένα όνομα όπως για παράδειγμα DP 047 για το διήγημα *Έρως-Ηρώς* όπου το D δηλώνει ότι πρόκειται για διήγημα, το P το όνομα του συγγραφέα και το 047 τον αύξοντα αριθμό του έργου. Τα στοιχεία αυτά με όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για το σώμα κειμένων όπως ο τίτλος του διηγήματος, η χρονολογία δημοσίευσης, η έκδοση, η πηγή και ο αριθμός λέξεων κάθε έργου απαρτίζουν τα μεταδεδομένα και είναι αποθηκευμένα σε ένα αρχείο excel.

Προκειμένου να ολοκληρωθεί η δημιουργία του σώματος κειμένων και να μπορέσει να αναλυθεί από το λογισμικό, έγινε κωδικοποίηση σε Unicode UTF-8. Το σώμα κειμένων που προέκυψε έχει μέγεθος συνολικά 551.589 δείγματα (σύμφωνα με τις μετρήσεις του AntConc). Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε κυρίως το ελεύθερα διαθέσιμο λογισμικό AntConc και ειδικότερα η έκδοση 4.0.10 καθώς η διαδικτυακή εφαρμογή Sketch Engine δεν υποστήριζε το πολυτονικό κείμενο ως προς την επεξεργασία των δεδομένων.

Για τη μελέτη της λεξιλογικής δήλωσης του φύλου, στην οποία στοχεύει η εργασία, δημιουργήθηκε αρχικά ένας κατάλογος λέξεων-κλειδιών του σώματος κειμένων Παπαδιαμάντη σε σύγκριση με ένα σώμα κειμένων αναφοράς. Σχετικά με την κατάλληλη επιλογή του σώματος κειμένων αναφοράς οι απόψεις στη βιβλιογραφία ποικίλλουν. Ενδεικτικά, οι Scott & Tribble (2006), σε αντίθεση με τους Xiao & McEnery (2005), υποστηρίζουν ότι το μέγεθος του σώματος είναι σημαντικό προκειμένου να αποτελεί ένα ικανοποιητικό δείγμα (Culpeper, 2014:14). Ωστόσο, οι Johnson, Culpeper και Suhr (2003) θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό το περιεχόμενο του σώματος αναφοράς, δηλαδή τη σχέση συνάφειας που θα πρέπει να έχει με το σώμα κειμένων (Culpeper, 2014:14). Για

τους σκοπούς της έρευνάς μας επιλέχθηκε το *Διαχρονικό Σώμα Κειμένων του 20ού αιώνα* (ΣΕΚ20), το οποίο έχει μέγεθος 1.289.550 δείγματα (για περισσότερες πληροφορίες σε σχέση με αυτό το σώμα κειμένων βλ. Goutsos et al. 2017). Περιλαμβάνει ποικιλία λογοτεχνικών ειδών όπως μυθιστορήματα, διηγήματα, ποιήματα αλλά και θεατρικά κείμενα και αφορά την περίοδο από το 1900 έως το 1989. Ο λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο σώμα κειμένων αναφοράς είναι γιατί συνδυάζει όσα αναφέραμε παραπάνω, δηλαδή ένα ικανοποιητικό μέγεθος αλλά και συνάφεια ως προς το περιεχόμενο, καθώς περιέχει λογοτεχνικά κειμενικά είδη και μάλιστα κοινής χρονολογικής περιόδου.

Από τη σύγκριση του σώματος κειμένων με το σώμα κειμένων αναφοράς ΣΕΚ20 υπολογίστηκαν οι λέξεις-κλειδιά, οι οποίες ταξινομήθηκαν με βάση τη στατιστική τους σπουδαιότητα (likelihood, p -value < 0.05). Οι συνολικές λέξεις-κλειδιά που εξήχθησαν ήταν 3.431 τύποι (keywords types) και 371.836 δείγματα (keywords tokens). Σκοπός της εργασίας είναι να αναζητηθούν και να καταμετρηθούν τα γλωσσικά στοιχεία που αναφέρονται στα δύο φύλα. Γι' αυτό το λόγο έγινε αρχικά αποκλεισμός των κύριων ονομάτων και στη συνέχεια εστίασαμε στα ουσιαστικά που έχουν έμφυλο περιεχόμενο, καταγράφοντας 202 τύπους όπως φαίνεται και στον Πίνακα 2 του Παραρτήματος. (Στην πρώτη στήλη δηλώνεται ο αύξων αριθμός, στη δεύτερη στήλη ο τύπος, στην τρίτη στήλη η συχνότητα εμφάνισης στο σώμα κειμένων μας (target corpus), στην τέταρτη στήλη η συχνότητα εμφάνισης στο σώμα κειμένων αναφοράς (reference corpus) και στην πέμπτη η στατιστική σπουδαιότητα (Keyness), με βάση την οποία ταξινομούνται οι λέξεις-κλειδιά στον Πίνακα).

Αφού ολοκληρώθηκε η αποδελτίωση αυτών των λέξεων-κλειδιών και μελετήσαμε μία-μία τις λέξεις, προχωρήσαμε στη διάκριση επτά κατηγοριών, οι οποίες είναι οι εξής:

- Φύλο
- Ηλικιακό φύλο
- Προσφωνήσεις
- Προτακτικά
- Επαγγέλματα
- Οικογένεια

- Άλλες ιδιότητες.

Ύστερα, ακολούθησε επιμέρους διάκριση με βάση το ανδρικό και γυναικείο φύλο, ενώ συμπεριλήφθηκαν και κάποια αμφίσημα ή απροσδιόριστα ουσιαστικά (*άνθρωπος, παιδί, βρέφος, τέκνο*), για τα οποία δημιουργήθηκαν συμφραστικοί πίνακες και μελετήθηκαν τα συγκείμενά τους προκειμένου να αποσαφηνιστεί, στο βαθμό που είναι δυνατόν, το φύλο στο οποίο αναφέρονται.

Στη συνέχεια, επιχειρήθηκε αλλά δεν κατέστη δυνατή η εξαγωγή λημματοποιημένης λίστας λέξεων-κλειδιών μέσω του Sketch Engine, καθώς τα κείμενα είναι σε πολυτονικό σύστημα και έτσι πολλοί διαφορετικοί τύποι λέξεων εμφανίζονταν ως διαφορετικά λήμματα. Προκειμένου να αποφύγουμε λάθη, προχωρήσαμε με την βοήθεια του AntConc σε λημματοποίηση των αποδελτιωμένων λέξεων-κλειδιών χρησιμοποιώντας στην αναζήτηση το ειδικό σύμβολο *, που σημαίνει ακολουθία 0 ή περισσότερων χαρακτήρων, και με αυτόν τον τρόπο συγκεντρώσαμε τους διαφορετικούς τύπους στο ίδιο λήμμα. Για παράδειγμα, για να καταγραφούν όλοι οι τύποι που σχετίζονται λεξιλογικά με το λήμμα *γυναίκα/γυνή* δόθηκε η εντολή *γυν** και έπειτα επεξεργαστήκαμε χειροκίνητα τα αποτελέσματα. Την ίδια διαδικασία ακολουθήσαμε και για τις υπόλοιπες λέξεις-κλειδιά. Έτσι, δημιουργήσαμε έναν λημματοποιημένο κατάλογο συχνότητας των λέξεων-κλειδιών που δηλώνουν φύλο στο σώμα κειμένων. Ακολούθως, έγινε κατηγοριοποίηση των λημμάτων με βάση τις κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, ενώ δημιουργήσαμε και περαιτέρω υποκατηγορίες, τις οποίες θα αναπτύξουμε στο επόμενο κεφάλαιο της ανάλυσης των δεδομένων.

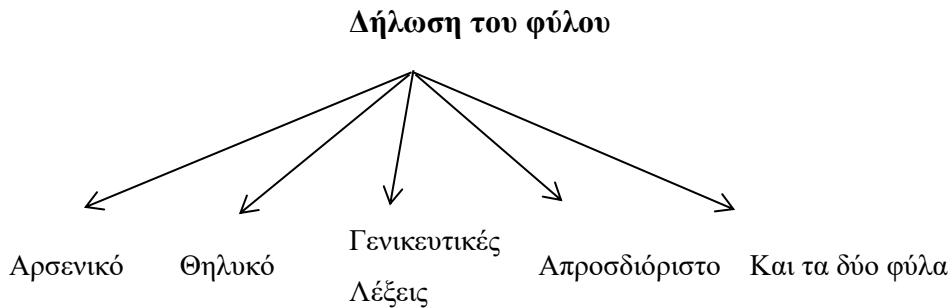
Χρειάστηκε επίσης να μελετηθούν και οι συμφραστικοί πίνακες των μελετώμενων λέξεων με ταξινόμηση 1L-1R-2R ώστε να αποσαφηνιστούν οι σημασίες τους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις εξετάστηκε και το ευρύτερο συγκείμενο. Διαπιστώθηκε, για παράδειγμα, ότι το λήμμα *Κύριος* ταυτίζεται 104 φορές με τον Ιησού Χριστό και το λήμμα *Κυρία* αναφέρεται 1 φορά στην Παναγία. Αυτές οι χρήσεις, επομένως, δεν έχουν υπολογιστεί στην ανάλυσή μας. Οι σημασίες βέβαια ελέγχθηκαν και επιβεβαιώθηκαν και με τα αντίστοιχα λήμματα του λεξικού (Τριανταφυλλίδης 1998). Για την διάκριση μάλιστα των σημασιών των λημμάτων *άνδρας, γυναίκα, αγόρι, κορίτσι* τέθηκαν σε εφαρμογή κριτήρια όπως η χρήση οριστικού ή αόριστου άρθρου, μηδενικό άρθρο, κτητικές αντωνυμίες, πάντα σε συνδυασμό με το ευρύτερο συγκείμενο.

Θα πρέπει, ακόμα, να επισημάνουμε ότι τα λήμματα *παπαδιά* και *δημαρχίνα* κατηγοριοποιήθηκαν στην υποκατηγορία των «ιδιοτήτων» καθώς προκύπτουν από το επάγγελμα του συζύγου, δεν είναι δηλαδή επαγγέλματα των ίδιων των γυναικών εκτός από μία εμφάνιση του όρου *δημαρχίνα*. Επίσης, όσον αφορά τα προτακτικά αυτά που ήταν προσφωνήσεις εντάχθηκαν στην ομώνυμη κατηγορία. Επιπλέον, οι τύποι που χρησιμοποιούνταν ως επίθετα (*νέος, κύριος, μοναχός, θείος*) ή σε άλλες λ.χ. μεταφορικές χρήσεις (*κόρην οφθαλμού*) δεν έχουν περιληφθεί στις λέξεις που μελετήθηκαν.

Τέλος, οι συνάψεις υπολογίστηκαν σε διάστημα 4 λέξεων δεξιά και αριστερά της κομβικής λέξης και έγινε χειροκίνητη λημματοποίησή τους. Ειδικότερα εστίασαμε στις συνάψεις που είναι ουσιαστικά, επίθετα και μετοχές και έπειτα τις διακρίναμε σε κατηγορίες.

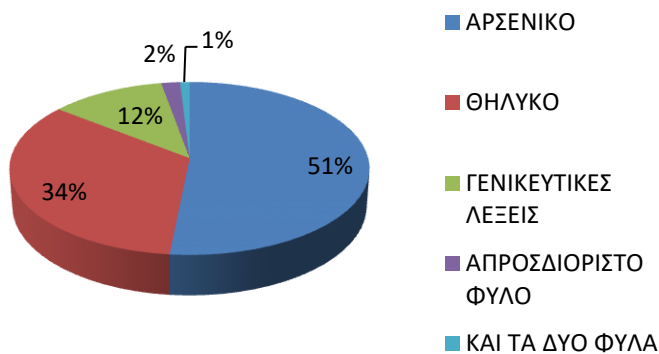
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση δεδομένων

Το λεξιλόγιο που εντοπίστηκε από τη σύγκριση του σώματος κειμένων του Παπαδιαμάντη με το υπόσωμα λογοτεχνικών κειμένων του ΣΕΚ20 κατηγοριοποιήθηκε με βάση το έμφυλο περιεχόμενό του σε πέντε κατηγορίες: αρσενικό, θηλυκό, γενικευτικές λέξεις, δηλαδή λέξεις που κανονικά είναι ουδέτερες ως προς το φύλο, απροσδιόριστο φύλο και λέξεις με τις οποίες δηλώνονται και τα δύο φύλα. Η κατηγοριοποίηση αυτή παρουσιάζεται σχηματικά στο Σχήμα 1, ενώ οι τύποι που περιλαμβάνονται στις κατηγορίες αυτές παρουσιάζονται στους Πίνακες 3 έως 7 στο Παράρτημα με φθίνουσα σειρά σύμφωνα με την συχνότητα εμφάνισής τους.

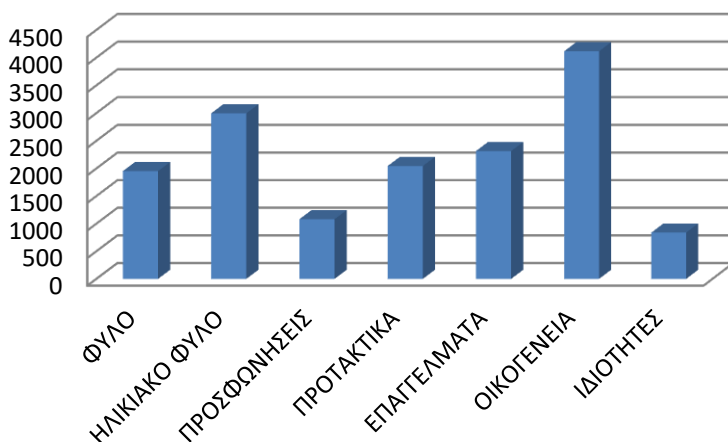
Σχήμα 1: Δήλωση του φύλου

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, στο οποίο παρουσιάζονται οι κατηγορίες που ήδη αναφέραμε με βάση τη συχνότητα των λημμάτων (βλ. Πίνακες 8-12 στο Παράρτημα), το λεξιλόγιο που δηλώνει το αρσενικό φύλο (51%) εμφανίζεται πολύ συχνότερα στο σώμα κειμένων Παπαδιαμάντη σε σχέση με το λεξιλόγιο που δηλώνει το θηλυκό φύλο (34%), αλλά και τις υπόλοιπες κατηγορίες, του γενικευτικού λεξιλογίου, της δήλωσης απροσδιόριστου φύλου ή της παράλληλης δήλωσης και των δύο φύλων (συνολικά 15%). Τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν την ύπαρξη ασυμμετρίας μεταξύ των δύο φύλων και την κυριαρχία του αρσενικού.

Γράφημα 1: Λεξιλογική δήλωση του φύλου

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο Κεφάλαιο 4, τα ουσιαστικά που δηλώνουν το φύλο διακρίθηκαν σε επτά κατηγορίες, όπως φαίνεται στο Γράφημα 2, καθεμία από τις οποίες θα αναλύσουμε χωριστά στη συνέχεια. Η κατηγορία της «οικογένειας» είναι αυτή που επικρατεί στο γενικό σύνολο ανεξαρτήτως φύλου με ποσοστό 27%, ακολουθεί το «ηλικιακό φύλο» (20%) ενώ οι κατηγορίες των «επαγγελμάτων», των «προτακτικών» και του «φύλου» κινούνται σε παρόμοια ποσοστά. Αντίθετα, οι «προσφωνήσεις» και οι «ιδιότητες» κατέχουν την χαμηλότερη θέση όσον αφορά τη λεξιλογική δήλωση του φύλου.

Γράφημα 2: Λεξιλογική δήλωση του φύλου ανά κατηγορία

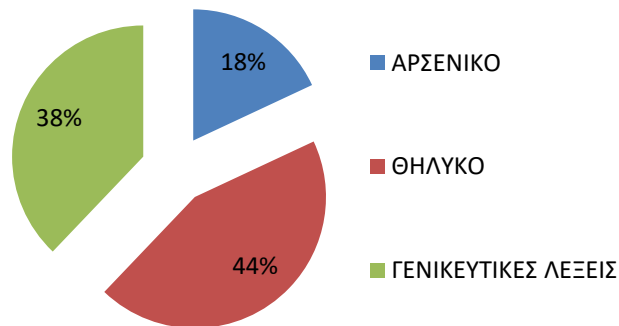
5.1 Φύλο

Στην υποκατηγορία «φύλο» περιλαμβάνονται λήμματα των οποίων η λειτουργία είναι να δηλώνουν κατεξοχήν το φύλο όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Γενικευτικές λέξεις	Συχν.
άνδρας	301	γυναίκα	633	άνθρωπος	724
ανήρ	35	γυνή	219	άνθρωπο	6
άντρας	16	γυναικούλα	7	ανθρωπάκι	4
		γυναϊκάρα	1	ανθρωπίσκος	5

Πίνακας 1: Λεξιλόγιο που δηλώνει το φύλο

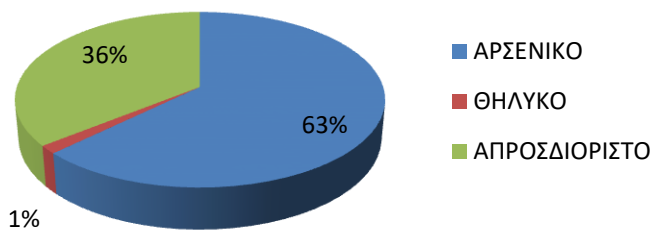
Συγκεκριμένα, όπως διακρίνεται στο Γράφημα 3, το θηλυκό είναι αυτό που υπερέχει σε αντίθεση με το γενικό σύνολο, όπου επικρατεί το αρσενικό. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι το λήμμα *γυναίκα/γυνή* εμφανίζεται 860 φορές (44%) έναντι του *άνδρας/ανήρ*, που απαντά 352 φορές (18%). Αρκετά υψηλό ποσοστό εμφανίζουν και οι γενικευτικές λέξεις με 739 εμφανίσεις (38%) του λήμματος *άνθρωπος*.

Γράφημα 3: Συχνότητα χρήσης του λεξιλογίου που δηλώνει φύλο

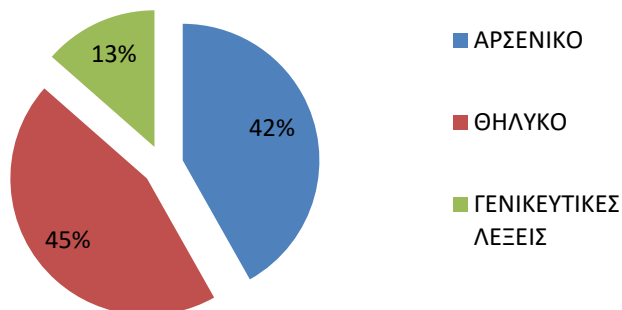
Η λέξη *άνθρωπος* ανήκει στα λεγόμενα γενικευτικά ουσιαστικά, δηλαδή σε αυτά που θεωρούνται ουδέτερα ως προς το φύλο και με αυτή την έννοια μπορούν να χρησιμοποιούνται για αναφορά και στα δύο φύλα. Ωστόσο, η Μακρή-Τσιλιπάκου (1989:74) στην έρευνά της σχετικά με τη λέξη αυτή διαπίστωσε ότι δεν αποτελεί πραγματικά μια γενική αναφορά αλλά είναι ειδική του φύλου και κυρίως αναφέρεται

στον άνδρα, επισημαίνοντας ότι η αναφορά είτε στη γυναίκα είτε σε γυναικεία χαρακτηριστικά και καταστάσεις που σχετίζονται με γυναίκες μπορεί να είναι μη αποδεκτή. Εξετάζοντας τη χρήση της λέξης *άνθρωπος* στον συμφραστικό της πίνακα επιβεβαιώσαμε την παρατήρηση της Μακρή-Τσιλιπάκου (1989), καθώς διαπιστώσαμε ότι στο 63% των εμφανίσεών της η λέξη αναφέρεται σε αρσενικό πρόσωπο, στο 36% το φύλο του προσώπου στο οποίο αναφέρεται δεν μπορεί να προσδιοριστεί, ενώ μόλις στο 1% των εμφανίσεών της αναφέρεται σε θηλυκά πρόσωπα (βλ. Γράφημα 4).

Γράφημα 4: Δήλωση του φύλου με το λήμμα *άνθρωπος*

Αν συνυπολογιστούν και οι εμφανίσεις του *άνθρωπος* ανά φύλο, η εικόνα του Γραφήματος 3 διαφοροποιείται και η νέα κατανομή παρουσιάζεται στο Γράφημα 5. Παρατηρείται ότι συνεχίζουν να δηλώνονται περισσότερο θηλυκά πρόσωπα (45%), αλλά η διαφορά με τα αρσενικά είναι πλέον πολύ μικρή (το ποσοστό είναι μικρότερο μόνο κατά 3%). Παράλληλα, έχει συρρικνωθεί στο 13% η αναφορά σε πρόσωπα που δεν προσδιορίζονται ως προς το φύλο.

Γράφημα 5: Συχνότητα χρήσης του λεξιλογίου που δηλώνει φύλο με τη συμπερίληψη του λήμματος *άνθρωπος*

Εστιάζοντας στο ζεύγος *άνδρας-γυναίκα* και μελετώντας τους συμφραστικούς τους πίνακες προσδιορίσαμε τις σημασίες για τις χρήσεις κάθε μέλους του ζεύγους σύμφωνα με την ταξινόμηση που προτείνουν οι Goutsos & Fragaki (2009). Εντοπίσαμε λοιπόν τις παρακάτω κατηγορίες, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 με παραδείγματα από τα δεδομένα μας για κάθε φύλο. Η κατηγορία «φύλο» περιλαμβάνει αναφορές σε αρσενικά σε αντίθεση με τα θηλυκά και το αντίστροφο και κυρίως συνοδεύονται από οριστικό άρθρο (*οι άνδρες-οι γυναίκες*). Με την έννοια «άτομο» αναφερόμαστε σε συγκεκριμένο άνδρα ή γυναίκα και εμφανίζεται με αόριστο άρθρο, αριθμητικά, δεικτικές ή οριστικές αντωνυμίες. Επιπλέον, το ζεύγος *άνδρα-γυναίκα* μπορεί να υποδηλώνει τον ενήλικα σε αντίθεση με το παιδί, μέρος του προσωπικού ή να συνοδεύει κάποιο επάγγελμα. Τέλος, χρησιμοποιούνται συχνά για να δηλώσουν τον σύζυγο ή την σύζυγο, ακολουθούμενα σχεδόν πάντα από κτητικές αντωνυμίες ενώ μπορεί να εκφράζουν ένα στερεότυπο.

Φύλο	Κ' έπειτα λέγουν ότι οί <u>άνδρες</u> έχουν περισσότερον μυαλό από τας <u>γυναίκας</u> !	άμα έβλεπε διαβάτην, άνδρα ή <u>γυναίκα</u>
Άτομο	Μπορεί, λές, να τὸ πηδήση ἕνας <u>άνδρας</u> ;	Μιά <u>γυναίκα</u> εἶχε πεθάνει σήμερα ἐδῶ με τὸ παιδί της.
Ενήλικας	ὁ Εὐτυχῆς τοῦ Παυλίνης, ὅταν ἔγινεν <u>άνήρ</u>	ἐγένετο ἀπὸ κόρης <u>γυνή</u>
Προσωπικό	Ὁ Χρῆστος Μηλιόνης διέταξε τοὺς <u>άνδρας</u> του	-
Επαγγελματικά	Ναυπηγοὶ <u>άνδρες</u> , ἐξ ἧ ἑπτὰ καὶ ὁ Γῶγος ὄγδοος	διότι ὑπῆρχον πάντοτε καὶ <u>γυναίκες</u> κομματαρχίνες
Σύζυγος	Ὁ <u>άνδρας</u> μου ἦτον συλλογισμένος.	Ὁ Ἐπιφάνιος ἐπῆρε τὴν <u>γυναϊκά</u> του
Στερεοτυπικός Ρόλος	Ἐγὼ ἔχω ἰδεῖ <u>άνδρες</u> καὶ <u>άνδρες</u>	οἱ <u>άνδρες</u> ἔχουν περισσότερον μυαλό ἀπὸ τὰς <u>γυναίκας</u> !

Πίνακας 2: Σημασίες των λημμάτων του ζεύγους *άνδρας-γυναίκα*

Ύστερα από την εξέταση της συχνότητας των περιπτώσεων για κάθε σημασία παρατηρήθηκε, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3, μια ασυμμετρία στην κατηγορία «προσωπικό» καθώς δεν υπάρχει κανένα παράδειγμα που να έχει αυτή τη σημασία στην περίπτωση των γυναικών. Επίσης, η σημασία του φύλου για το θηλυκό (55%) υπερिशχύει

σε σχέση με το αρσενικό (37%), δηλαδή οι περισσότερες χρήσεις της *γυναίκα* δηλώνουν το γυναικείο φύλο, επιβεβαιώνοντας τα ποσοτικά αποτελέσματα που παρουσιάσαμε παραπάνω, ότι η γυναίκα είναι πιο συχνή στα δεδομένα μας ως εκπρόσωπος φύλου. Ακόμα, το ουσιαστικό *γυναίκα* χρησιμοποιείται πολύ περισσότερο για αναφορά σε ένα συγκεκριμένο άτομο απ' ό,τι ο *άνδρας*. Αυτό βέβαια μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι το «άτομο» και ειδικότερα το αρσενικό δηλώνεται και με τη χρήση της γενικευτικής λέξης *άνθρωπος* όπως αποδείχθηκε και παραπάνω.

	Άνδρας	Γυναίκα
Φύλο	129 (37%)	474 (55%)
Άτομο	49 (14%)	195 (23%)
Ενήλικας	1 (0%)	4 (0%)
Προσωπικό	14 (4%)	-
Επαγγελματικά	4 (1%)	6 (1%)
Σύζυγος	150 (43%)	180 (21%)
Στερεοτυπικός Ρόλος	5 (1%)	1 (0%)

Πίνακας 3: Συχνότητα σημασιών των λημμάτων του ζεύγους άνδρας-γυναίκα

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται οι συνάψεις που προκύπτουν για το κάθε μέλος του ζεύγους *άνδρας-γυναίκα*. Αρχικά, είναι φανερή η ασυμμετρία ως προς τον αριθμό των συνάψεων του κάθε μέλους, καθώς είναι περισσότερες αυτές για την γυναίκα. Τα δεδομένα δείχνουν ότι τόσο η γυναίκα όσο και ο άντρας τείνουν να περιγράφονται κυρίως με όρους που αναφέρονται στο άλλο φύλο, στην εμφάνιση, την ηλικία, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα.

	Άνδρας	Γυναίκα
Φύλο	γυναίκες	άνδρες
	γυνή	
	κοράσι	
Εξουσία	ένοπλοι	
	στρατός	
Ηλικία	παιδιά	παιδιά
	γηράσας	νεαρά
		γριούλα
		μισόγριαν
		παρήλιξ
		εξηκοντούτης
		πενηνταοκτώ
		πεντηκοντούτης
		τριακοντούτης
		ετών
Επάγγελμα	οικοδόμος	
Εμφάνιση	υψηλός	γυμνές
	μεγαλόκορμος	ολόγυμνοι
	εύσωμος	μικρή
	ανάστημα	μικρόσωμος
	εύγραμμος	όμορφη
	μέτωπο	σουφρωμένη
		χονδρή
	ψηλή	
Χαρακτήρας	αισθηματικός	απλοϊκή
	βροτός	νευροπαθής
	φιλάγαθος	σιωπηλή
	χαρακτήρας	φιλασθενος
	οργιλός	φρόνιμη
	δραστήριος	
	ελεύθερος	
	όρθιος	
	βλάκας	
	κύριος	
Οικογένεια		σύζυγος
		μήτηρ
Ιδιότητα	μακαρίτης	πτωχή
	νόθα	πενθούσα
		καπετάνισσα

		μωρή
		άρρωστη
Ομάδα		ασκέρια
		φουσάτα
		καραβάνια
		γειτονιά
		γειτονική

Πίνακας 4: Συνάψεις των λημμάτων άνδρας-γυναίκα

Οι συνάψεις της λέξης *άνδρας* φαίνεται να αφορούν το άλλο φύλο (*γυναίκες, κοράσι, γυνή*), την εξουσία (*στρατός, ένοπλος*), την ηλικία (*γηράσας*), το επάγγελμα (*οικοδόμος*), την εμφάνιση (*εύσωμος*) και τον χαρακτήρα (*αισθηματικός*), εμφανίζοντας σχεδόν μόνο θετικές συνδηλώσεις. Οι θετικές ιδιότητες αφορούν κυρίως τον χαρακτήρα (*φιλάγαθος, δραστήριος*) ενώ οι αρνητικές είναι ελάχιστες (*οργιλός*). Επίσης, διαπιστώνονται λέξεις που αναφέρονται στην εμφάνιση του άνδρα όπως *ανάστημα, μεγαλόκορμος, υψηλός*, εκδηλώνοντας τη δύναμη και την ισχύ του. Η σύναψη με το λήμμα *παιδιά* καθιστά φανερή την αντίθεση όσον αφορά την ηλικία, ανάμεσα στα ενήλικα άτομα και στα ανήλικα.

Έπειτα, για τη λέξη *γυναίκα* παρατηρούνται συνάψεις που σχετίζονται και εδώ με το άλλο φύλο αλλά κυρίως με την ηλικία και την εμφάνιση και λιγότερο με τον χαρακτήρα. Σε αντίθεση με τις συνάψεις του άνδρα, οι περισσότερες στη γυναίκα έχουν αρνητική χροιά, υποδηλώνοντας κυρίως την αδυναμία των γυναικών είτε από την πλευρά της εμφάνισης και σωματικής διάπλασης (*μικρόσωμη*) είτε του χαρακτήρα και της προσωπικότητας (*σιωπηλή, απλοϊκή*), συντηρώντας με αυτόν τον τρόπο τα στερεότυπα. Οι γυναίκες επίσης χαρακτηρίζονται περισσότερο από λέξεις που δείχνουν μια μειονεκτική θέση όπως *πενθούσα, πτωχή* ενώ θα πρέπει να σημειωθεί και το επιφώνημα *μωρή*, το οποίο εδώ χρησιμοποιείται από τον σύζυγο όταν απευθύνεται στη γυναίκα του, υποδηλώνοντας την απαξίωση του γυναικείου φύλου που θεωρείται ιδιοκτησία του άνδρα. Ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζουν και οι συνάψεις με τις λέξεις *καραβάνια, φουσάτα* που και τα δύο δηλώνουν το πλήθος, δηλαδή αναφέρονται σε ομάδες ανθρώπων καθώς και οι γυναίκες εκείνη την εποχή δεν κυκλοφορούσαν μόνες τους στη δημόσια ζωή (*καραβάνια γυναικῶν, ασκέρια, φουσᾶτα γυναικῶν*).

Επίσης, όπως φαίνεται στα παραδείγματα 1 και 2, διαπιστώνονται λεξικά συμπλέγματα όπως *άνδρες (και) γυναίκες*, αποδεικνύοντας ότι υπάρχει συνύπαρξη και επομένως αλληλεξάρτηση του ζεύγους *άνδρας-γυναίκα*.

1. [...] πολλοί άνθρωποι του τόπου, άνδρες και γυναίκες [...] (DP 138)¹
2. [...] ἐνῶ ὁ λόγος ἦτο περὶ κοινωνικῶν σχέσεων μεταξύ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν [...] (DP 107)

Επομένως, γίνεται φανερή η ποσοτική κυριαρχία των γυναικών στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, καταδεικνύοντας την αδυναμία του συγγραφέα προς το γυναικείο φύλο. Ωστόσο, η χρήση του λεξιλογίου για τα δύο φύλα αποκαλύπτει ότι οι άνδρες εμφανίζουν κυρίως θετικές συνάψεις και αναπαρίστανται ως έχοντες δύναμη και ισχύ. Αντίθετα, οι γυναίκες παρουσιάζονται ως αδύναμες και κυριαρχούν αρνητικές συνάψεις είτε ως προς την εμφάνισή τους είτε σε σχέση με τον χαρακτήρα/προσωπικότητά τους. Τέλος, η γενικευτική λέξη *άνθρωπος* αποδείχθηκε ότι δηλώνει το αρσενικό κυρίως φύλο ενώ αξιοποιείται ελάχιστα για τη δήλωση του θηλυκού.

5.2 Ηλικιακό φύλο

Στην κατηγορία «ηλικιακό φύλο» περιλαμβάνονται λέξεις οι οποίες δηλώνουν παράλληλα το φύλο και την ηλικία όπως *αγόρι, κορίτσι, παιδί, γέρος, γριά* (βλ. Πίνακα 5).

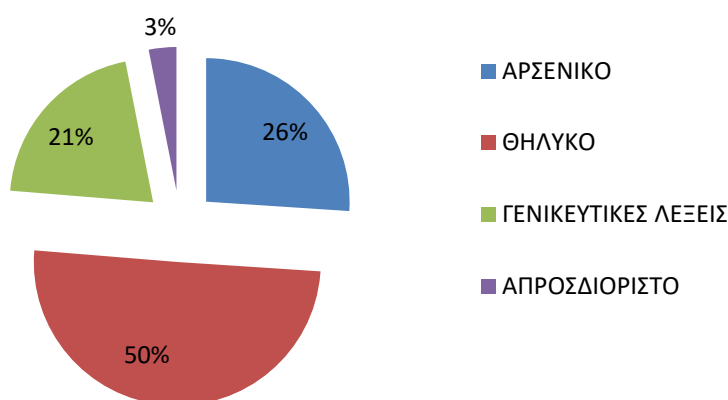
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Γενικευτικές Λέξεις	Συχν.	Απροσδ.	Συχν.
νέος	338	γρια/γριά	608	παιδί	617	βρέφος	93
γέρος	293	κόρη	245				
μπάρμπας	83	κορίτσι	149				
αγόρι	23	νέα	128				
κύριος	23	κορασίδα/κοράσι	126				
νεανίας	20	παιδίσκη	77				
		νεάνιδα	67				

¹ Στο εξής δίπλα στα αποσπάσματα από τα διηγήματα θα σημειώνεται εντός παρενθέσεως το όνομα του αρχείου που αντιστοιχεί στο εκάστοτε διήγημα.

		κυρία	43				
		θεια	33				
		νύμφη	25				
		κοριτσούδι	4				

Πίνακας 5: Λεξιλόγιο που δηλώνει το ηλικιακό φύλο

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 6, και στην κατηγορία αυτή είναι συχνότερη η δήλωση γυναικείων προσώπων με ποσοστό 50% έναντι 26% των ανδρών.

Γράφημα 6: Συχνότητα χρήσης του λεξιλογίου που δηλώνει ηλικιακό φύλο

Αν μελετήσουμε τις υποκατηγορίες του αρσενικού και θηλυκού ως προς τη δήλωση νεαρών ή μεγαλύτερων ηλικιών (βλ. Πίνακα 6), παρατηρείται ότι και στις νεαρότερες ηλικίες και στις μεγαλύτερες υπερέχει με ανάλογο ποσοστό το γυναικείο φύλο: το λεξιλόγιο που αναφέρεται σε κορίτσια εμφανίζεται σε ποσοστό 68%, ενώ σε αγόρια στο 32% και η αναφορά σε γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας σε ποσοστό 63%, ενώ σε άντρες 37%.

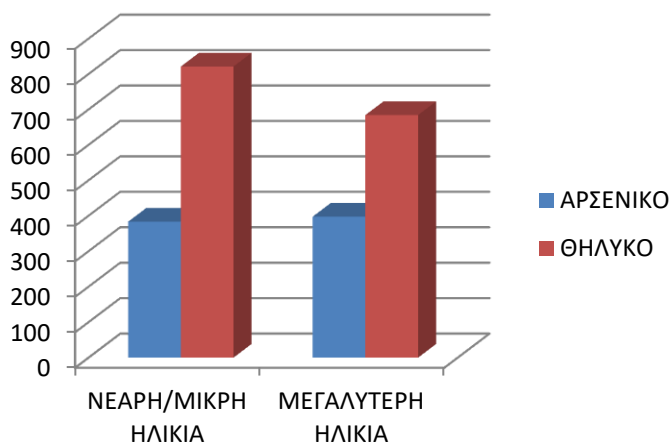
<u>Νεαρή/Μικρή ηλικία</u>			
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
νέος	338	κόρη	245
νεανίας	20	κορίτσι	149
αγόρι	23	νέα	128
κύριος	2	κορασίδα/κοράσι	126
		παιδίσκη	77

<u>Μεγαλύτερη ηλικία</u>			
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
γέρος	293	γριά/γριά	608
μπάρμπα	83	κυρία	43
κύριος	21	θεια	33

	νεάνιδα	67				
	νύμφη	25				
	κοριτσούδι	4				

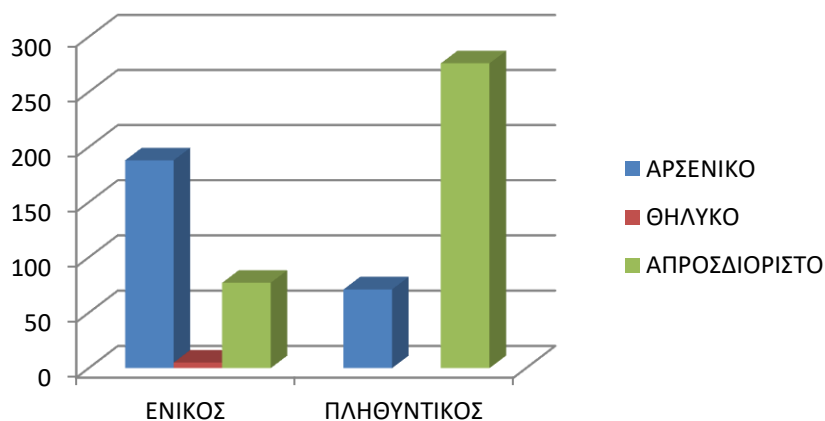
Πίνακας 6: Λήμματα που δηλώνουν άνδρες και γυναίκες ανά ηλικιακή κατηγορία

Όπως αποτυπώνεται σχηματικά και στο Γράφημα 7, ο συγγραφέας αναφέρεται με όρους ηλικίας κυρίως στο γυναικείο φύλο και ειδικότερα σε γυναίκες νεαρής ηλικίας.

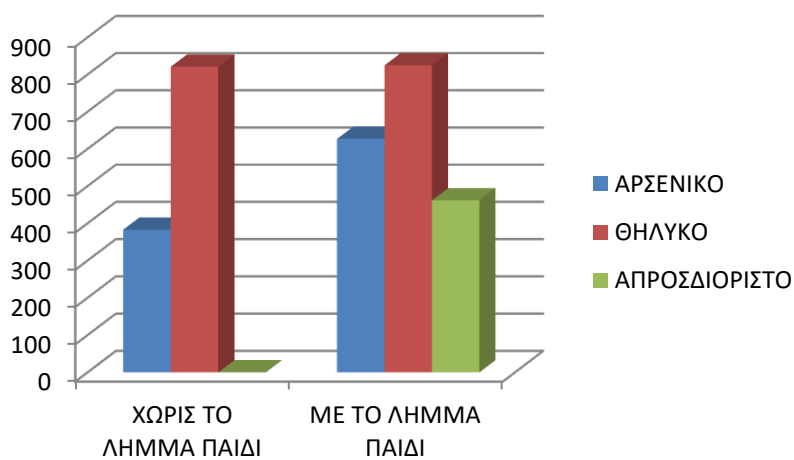
Γράφημα 7: Συχνότητα χρήσης λεξιλογίου που δηλώνει άνδρες και γυναίκες ανά ηλικιακή κατηγορία

Αξίζει να σχολιαστεί και το λήμμα *παιδί*, το οποίο ανήκει στις γενικευτικές λέξεις αυτής της κατηγορίας. Στο 57% του συνόλου των τύπων δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί το φύλο, ενώ στο 42% αναφέρεται σε αγόρια και μόλις στο 1% αναφέρεται σε κορίτσια. Ειδικότερα, όπως φαίνεται στο Γράφημα 8, το λήμμα *παιδί* στον ενικό αριθμό δεν είναι καθόλου ουδέτερο ως προς το φύλο, καθώς στο 70% των εμφανίσεών του δηλώνει το *αγόρι*. Αντίθετα, στον πληθυντικό αριθμό, στις περισσότερες εμφανίσεις του λήμματος το φύλο δεν προσδιορίζεται. Σε κάθε περίπτωση είναι ιδιαίτερα σπάνια (και μόνο στον ενικό αριθμό) η χρήση του λήμματος *παιδί* για αναφορά σε κορίτσι (βλ. και τα αποτελέσματα για το λήμμα *άνθρωπος* παραπάνω).

Γράφημα 8: Δήλωση του φύλου με το λήμμα παιδί ανά αριθμό

Με την προσθήκη των δεδομένων του Γραφήματος 8 για τη δήλωση του φύλου με το λήμμα *παιδί* η συνολική εικόνα αναδιαμορφώνεται και ειδικότερα όσον αφορά τη νεαρή ηλικία καθώς εκεί σημειώνονται οι αλλαγές. Έτσι, όπως παρατηρείται στο Γράφημα 9, η συχνότητα δήλωσης ατόμων αρσενικού φύλου στη νεαρή ηλικία αυξάνεται σημαντικά, με το θηλυκό να διατηρεί την πρωτοκαθεδρία, ενώ συγχρόνως εμφανίζονται και τύποι που αναφέρονται σε άτομα των οποίων το φύλο δεν μπορεί να προσδιοριστεί.

Γράφημα 9: Συχνότητα δήλωσης αρσενικών και θηλυκών νεαρών ατόμων χωρίς και με την συμπερίληψη του λήμματος παιδί

Οι σημασίες που διαπιστώθηκαν για τα μέλη του ζεύγους *αγόρι-κορίτσι*, στο οποίο βέβαια συμπεριλήφθηκαν και οι λέξεις *κοράσι, κορασίδα, κοριτσούδι*, δίνονται στον Πίνακα 7. Και τα δύο έχουν την έννοια του αρσενικού ή του θηλυκού παιδιού/τέκνου, χρησιμοποιούνται για αναφορά σε συγκεκριμένα πρόσωπα καθώς και ως προσφώνησεις. Σε αρκετές περιπτώσεις οι λέξεις μπορεί να συνυπάρχουν και μέσα στην ίδια πρόταση, δημιουργώντας έτσι ένα λεξικό σύμπλεγμα (*αγόρια και κοράσια, αγόρι κορίτσι*), φανερώνοντας μια σχέση εξάρτησης και συνύπαρξης.

Φύλο	Θα έχετε ίσως και παιδί. — Ναί· έν' <u>αγοράκι</u> .	Ίσως νά ήτον <u>αγόρι</u> , αλλά και <u>κορίτσι</u> νά ήτον δέν έπειράζε
Ατομο	θέλουσα νά μιμηθῆ τ' <u>αγόρια</u>	Έπῆρ' ένα <u>κορίτσι</u> από ξένα μέρη,
Προσφώνηση	-	Μαριγούλα, <u>κορίτσι</u> μου, μέσα είν' ή Κούλα;

Πίνακας 7: Σημασίες των λημμάτων του ζεύγους *αγόρι-κορίτσι*

Σύμφωνα με τον Πίνακα 8, παρατηρείται ότι το *αγόρι* χρησιμοποιείται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα για προσδιορισμό του αρσενικού φύλου και τέκνου. Σύμφωνα μάλιστα με την Γκασούκα (1995:132), η γέννηση αρσενικού παιδιού εξασφάλιζε στη γυναίκα τη δυνατότητα να γίνει αποδεκτή στην κοινωνία. Αντίθετα, παρατηρούμε ότι το *κορίτσι* χρησιμοποιείται πρωτίστως για αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο και έπειτα για αναφορά στο γυναικείο φύλο ή ως προσφώνηση, συχνά με τρόπο χαϊδευτικό, όπως φαίνεται στο παράδειγμα του Πίνακα 7.

	Αγόρι	Κορίτσι
Φύλο	19 (83%)	61 (20%)
Ατομο	4 (17%)	218 (71%)
Προσφώνηση	0	28 (9%)

Πίνακας 8: Συχνότητα σημασιών των λημμάτων του ζεύγους *αγόρι-κορίτσι*

Όσον αφορά τις συνάψεις της λέξης *αγόρι* αυτές είναι πολύ περιορισμένες και αφορούν τις σχέσεις με το άλλο φύλο ή περιγραφές που σχετίζονται με τις ιδιότητες ή την κατάστασή τους. Ανάλογες συνάψεις παρατηρούνται και στη λέξη *κορίτσι* (*αγόρι, κορίτσι, φτωχό, έρμο*), ενώ διαπιστώνονται και συνάψεις που είναι αντιπροσωπευτικές της ηλικίας (*μικρό, χρονών, τοσοδά*), σχετίζονται με την οικογένεια (*αδερφός*) ή την εμφάνιση (*όμορφος, μαρασμός*). Η λέξη μάλιστα *μαρασμός* έχει αρνητική χροιά καθώς συνδέεται με την φθορά, την εξασθένηση και την σωματική αποδυνάμωση ενός οργανισμού. Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει και στην κατηγορία των συναισθημάτων όπου παρατηρούμε ένα θετικό και ένα αρνητικό συναίσθημα. Το θετικό συναίσθημα δηλώνεται με τη λέξη *ξαλάφρωμα* και εδώ έχει την σημασία της ανακούφισης, της απαλλαγής των γονέων από τις υποχρεώσεις των κοριτσιών, που όπως θα δούμε και παρακάτω θεωρούνταν βάρος από τη γέννησή τους. Με αυτό το γεγονός σχετίζεται και η λέξη *έρμο*, εκφράζοντας ένα αρνητικό συναίσθημα καθώς αναφέρεται στη δύστυχη μάνα που γέννησε όλο κορίτσια.

	Αγόρι	Κορίτσι
Φύλο	κοράσια	αγόρι
	κορίτσι	κορίτσι κοριτσούδι
Ιδιότητες/ Χαρακτηριστικά	ζωνταρφανό	φτωχό
	χαδευμένα	απάρθενο
	μοναχογέννητα	
Ηλικία		χρονών
		μικρό
		τοσοδά
Οικογένεια		αδερφός
Εμφάνιση		όμορφος
		μαρασμός
Συναίσθημα		έρμο
		ξαλάφρωμα

Πίνακας 9: Συνάψεις των λημμάτων *αγόρι* και *κορίτσι*

Όπως φαίνεται από τα ποσοτικά και τα ποιοτικά στοιχεία παραπάνω, ο Παπαδιαμάντης αναφέρεται συχνά στην παιδική ηλικία και κυρίως στα νεαρά κορίτσια, για τα οποία τρέφει ιδιαίτερη αδυναμία και συγχρόνως του ασκούν μια έλξη (Γκασούκα,

1995:112). Εκείνη την εποχή φαίνεται ότι τα κορίτσια ήταν έγκλειστα στο σπίτι μέχρι να μεγαλώσουν και να παντρευτούν, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο τις αξίες και τις αρετές τους όπως η αγνότητα, η τιμιότητα, η σεμνότητα (Γκασούκα, 1995:112-113). Μάθαιναν να αποδέχονται και συνάμα να υπηρετούν το ανδρικό φύλο, αρχικά τον πατέρα και τον αδερφό και στη συνέχεια τον σύζυγο, χωρίς να έχουν δικαίωμα επιλογής. Στη διάρκεια μάλιστα αυτού του εγκλεισμού τα κορίτσια προετοιμάζονταν για τον ρόλο που θα είχαν ως παντρεμένες γυναίκες ενώ ταυτόχρονα ετοιμάζαν και την προίκα τους, όπως διαπιστώνεται στο παρακάτω απόσπασμα.

3. Διότι ἡ νέα εἶχε φθείρει τὰ νιάτά της, ἡμέραν νύκτα σκυφτὴ εἰς τὸ ἐργόχειρον, κεντῶσα ἀνεπιδότως, κεντῶσα τὰ προικιά της. (DP 135)

Τα αγόρια, από την άλλη, φαίνεται να ήταν πιο ανεξάρτητα συγκριτικά με τα κορίτσια και συνάμα να είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων, καθώς δεν ήταν περιορισμένα στο σπίτι αλλά έπαιζαν και μεγάλωναν στους δρόμους και στη θάλασσα (βλ. παράδειγμα 4). Προετοιμάζονταν επίσης για τον ρόλο του αφέντη/αρχηγού τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινωνία, αναπτύσσοντας και ενισχύοντας τα θετικά στοιχεία των χαρακτήρων τους (Γκασούκα, 1995:104-105). Κάποια στιγμή, μάλιστα, το αγόρι παύει να θεωρείται παιδί και έτσι περνά στον ανδρικό δημόσιο χώρο (Γκασούκα, 1995: 148).

4. [...] θέλουσα νὰ μιμηθῆ τ' ἀγόρια, τὰ ὅποια ἔβλεπε καθημερινῶς νὰ караβίζουν εἰς τὸ γειτονικὸν ποτάμιον [...]. (DP 067)

Όπως προαναφέρθηκε και διαπιστώνεται και παρακάτω στα παραδείγματα 5 και 6, η λέξη *παιδί* είναι κατά κύριο λόγο ισοδύναμη με το αγόρι σε αντιδιαστολή προς το κορίτσι, εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο μια παρωχημένη αντίληψη και προτίμηση στο ανδρικό φύλο. Το κορίτσι, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι ανεπιθύμητο ήδη από την γέννησή του και οι γονεῖς το θεωρούν βάρος.

5. Γυναῖκες καὶ ἄνδρες, παῖδες καὶ κοράσια, δὲν ἐφοβοῦντο νὰ περιπατῶσι τὴν νύκτα εἰς τὸ δάσος. (DP 023)

6. Καὶ ἡ ἀνδραδέλφη, χήρα, ἡλικιωμένη, μὲ ἓνα παῖδα ἔφηβον, ἐργαζόμενον ἐπίσης εἰς τὸ ναυπηγεῖον, καὶ ἐν ἄλλο παιδίον κ' ἐν κοράσιον ἀνήλικα, ἐδέχθη κατ' οἶκον τὸ νέον ἀνδρόγυνον. (DP 083)

Ο Παπαδιαμάντης βέβαια δεν κάνει αναφορά μόνο στους νέους αλλά και στους ηλικιωμένους και ειδικότερα στις ηλικιωμένες γυναίκες (*γριά/γραιά*), οι οποίες έχουν διττό κοινωνικό ρόλο. Είναι απελευθερωμένες και κινούνται ευρύτερα στη δημόσια ζωή (βλ. παράδειγμα 7), συναντιούνται σε αυλές (βλ. παράδειγμα 8) και ασχολούνται ιδιαίτερα με τα εκκλησιαστικά πράγματα, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα 9 (Γκασούκα, 1995:146). Η κοινωνική καταξίωση των γυναικών φαίνεται να συνδέεται με την ηλικία τους, καθώς όσο περνούν τα χρόνια η θέση τους αναβαθμίζεται και οι κοινωνικοί τους ρόλοι διευρύνονται (Γκασούκα, 1995: 104).

7. Διὰ πρώτην φοράν, ἡ γραιᾶ κυρία, ἥτις εὐρέθη ἐκεῖ καθημένη, εἰς τὸ ὕπαιθρον, συγκατένευσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ καφενεῖον, μόνη οὕσα ἐκ τοῦ φύλου της, κατόπιν πολλῶν ἀνδρῶν. (DP 107)

8. Ἡ γραιᾶ ἠσχολήθη ἐπὶ δύο ὥρας εἰς οἰκιακὰ ἔργα· εἶτα ἐσηκώθη, ἐξήλθεν, ἐκλείδωσε τὴν πόρταν της, καὶ ἐκίνησε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν κάτω συνοικίαν τῆς πόλεως (DP 031)

9. Μίαν καθαρὰν Δευτέραν, ὅποτε ἡ οἰκοκυρὰ καὶ ἡ γραιᾶ εἶχον ὑπάγει ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἐκκλησίαν (DP 068)

Επίσης, όπως φαίνεται στο παράδειγμα 10 ασκούν έλεγχο στα θηλυκά μέλη της οικογένειας, ενώ συγχρόνως εξουσιάζουν τα νεότερα μέλη της.

10. Οὕτω ἐκήρυττε καὶ οὕτω ἐλάμβανε τὸ θάρρος νὰ συμβουλευῆ τὰς νεωτέρας ἡ γραιᾶ Σκεύω (DP 031)

Ωστόσο, η ζωή τους είναι δύσκολη, γεμάτη βάρη και καθήκοντα απέναντι στην οικογένειά τους, τα παιδιά τους αλλά και τα εγγόνια τους (βλ. παράδειγμα 11). Πρόκειται για πονεμένες γραιές γυναίκες που σημαντικό ρόλο για αυτές έχει το ήθος, αγωνίζονται καθημερινά και μερικές φορές σαν άνδρας και γυναίκα μαζί. Από μικρή ηλικία έως τα γεράματα τους οι γυναίκες βρίσκονται στην υπηρεσία των οικείων προσώπων της οικογένειας (βλ. παράδειγμα 12).

11. Μία πτωγή γραΐα κουβαλοῦσα ξύλα ἐπὶ τοῦ ὤμου...(DP 160)

12. Εἰς τοὺς λογισμοὺς της, συγκεφαλαιοῦσα ὅλην τὴν ζωὴν της, ἔβλεπεν ὅτι ποτὲ δὲν εἶχε κάμει ἄλλο τίποτε εἰμὴ νὰ ὑπηρετῇ τοὺς ἄλλους. Ὅταν ἦτο παιδίσκη, ὑπηρετεῖ τοὺς γονεῖς της. Ὅταν ὑπανδρεύθη, ἔγινε σκλάβα τοῦ συζύγου της — καὶ ὁμως, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτήρος της καὶ τῆς ἀδυναμίας ἐκείνου, ἦτο συγχρόνως καὶ κηδεμὼν αὐτοῦ· ὅταν ἀπέκτησε τέκνα, ἔγινε δούλα τῶν τέκνων της· ὅταν τὰ τέκνα της ἀπέκτησαν τέκνα, ἔγινε πάλιν δουλεύτρια τῶν ἐγγόνων της. (DP 083)

Αντίθετα, οἱ ηλικιωμένοι ἄνδρες (*γέρος*) παρρουσιάζονται βασανισμένοι ἀπὸ τις δυσκολίες της ζωῆς καὶ σε μερικές περιπτώσεις συνεχίζουν νὰ ἐργάζονται παρά τα γεράματά τους (βλ. παράδειγμα 13), ἐνῶ δὲν παύουν νὰ διακρίνονται γιὰ τὴν καλοσύνη τους.

13. Ἐκλεπτε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ μέγα μέρος τὴν διαχείρισιν, καθὼς ἀπὸ πώλησιν ἐλαίου καὶ οἴνου, προϊόντων τῶν κτημάτων τῆς οἰκογενείας, καὶ ὀλίγα, σχεδὸν ὅσα καὶ ἡ κόρη τους, ἀπὸ τὰ μεροκάματα τοῦ γέρου. προκειμένου νὰ μπορέσουν νὰ ἐπιζήσουν. (DP 083)

Ἄλλοτε πάλι φαίνεται νὰ μετέδιδαν τὶς γνώσεις καὶ τὴ σοφία τους καὶ ἄλλοτε βρίσκονταν στὸ περιθώριον λόγῳ τῆς ἀνημπορίας τους ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται στὸ παράδειγμα 14.

14. Ἐβλεπε τὸν γέρον κυλιόμενον κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι, νὰ παραδέρνη μὲ ἀτάκτους χειρονομίας, καὶ νὰ ψιθυρίζῃ ἀσυνάρτητα. (DP 165)

Συνοψίζοντας, ὅσον ἀφορὰ τὸ ἡλιακικὸ φύλον διαπιστώνουμε ὅτι οἱ πρωταγωνιστές των διηγημάτων τοῦ συγγραφέα εἶναι κυρίως γένους θηλυκοῦ, μὲ συχνότερες ὁμως τὶς ἐμφανίσεις των νέων κοριτσιῶν. Τα νεαρά κορίτσια φαίνεται νὰ εἶναι περιορισμένα στὸ σπίτι προκειμένου νὰ προετοιμαστούν γιὰ τὰ καθήκοντά τους μετὰ τὸ γάμον ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν επικείμενον ρόλον τους ὡς μητέρες. Αντίθετα, τὰ ἀγόρια κινούνται ἐλεύθερα ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ μαθαίνουν νὰ λειτουργοῦν ὡς ἀφέντες ἀσκώντας ἐξουσία. Τέλος, τὰ μεγαλύτερης ηλικίας πρόσωπα, οἱ γριές καὶ οἱ γέροι, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀγωνίζονται σκληρὰ παρά τὴν ηλικία τους, βοηθώντας τὴν οἰκογένειάν

τους. Μάλιστα, οι ηλικιωμένες γυναίκες αποκτούν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων σε αυτή την ηλικία, ενώ ασκούν και εξουσία στα νεότερα μέλη της οικογένειας.

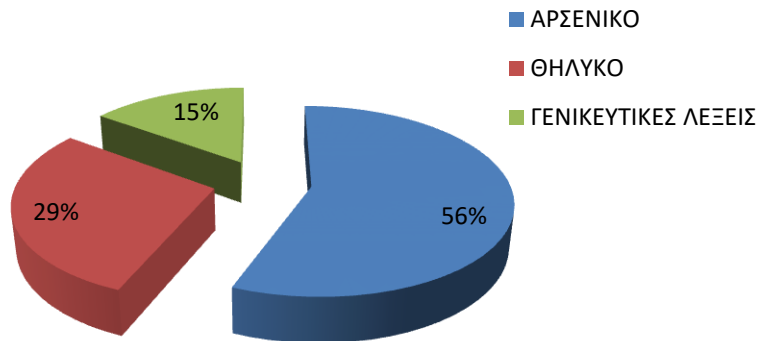
5.3 Προσφωνήσεις

Άλλη υποκατηγορία που είναι σημαντική στο έργο του Παπαδιαμάντη σε σχέση με τη δήλωση του φύλου είναι οι προσφωνήσεις (βλ. Πίνακα 10). Η συχνότερη προσφώνηση για τους άνδρες είναι με το λήμμα *κύριος*, ενώ για τις γυναίκες το λήμμα *μάννα*.

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Γενικευτικές Λέξεις	Συχν.
κύριος	120	μάννα	78	παιδί	157
μπάρμπας	97	θεια	70	άνθρωπος	5
παπάς	81	κυρία/κυρά	50		
κουμπάρος	36	γριά	28		
καπετάνιος	32	κορίτσι	28		
πατέρας	29	μητέρα	17		
γέρος	25	μαμά	15		
αδελφός	24	παπαδιά	11		
αγάς	23	κόρη	6		
μάστορας	21	κουμπάρα	6		
γιος/υιός	19	πεθερά	2		
φίλος	17	καπετάνισσα	1		
πάτερ	15				
γιατρός	14				
δήμαρχος	13				
δάσκαλος	11				
(ε)ξάδελφος	9				
ανιψιός	6				
καλόγερος	4				
υγειονόμος	3				
γαμπρός	3				
διδάσκαλος	2				
επιστάτης	1				
ηγούμενος	1				
σύζυγος	1				

Πίνακας 10: Δήλωση του φύλου με προσφωνήσεις

Στην υποκατηγορία αυτή αντιστρέφεται η κατανομή μεταξύ αρσενικού και θηλυκού καθώς η δήλωση ανδρών με προσφωνήσεις καλύπτει το 56% των προσφωνήσεων έναντι 29% για τις γυναίκες. Όπως φαίνεται και από το Γράφημα 10, το υπόλοιπο 15% αφορά γενικευτικές λέξεις με συχνότερο σε εμφάνιση το λήμμα *παιδί* (157 εμφανίσεις), το οποίο τις περισσότερες φορές, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι μια οικεία προσφώνηση ατόμου του οποίου δεν προσδιορίζεται το φύλο.

Γράφημα 10: Συχνότητα εμφάνισης προσφωνήσεων ανά φύλο

Οι προσφωνήσεις διακρίθηκαν σε επιμέρους κατηγορίες που αναφέρονται στο αξίωμα ή το επάγγελμα, στην οικογένεια και γενικότερα στους όρους συγγένειας, στην ηλικία και στον σεβασμό καθώς και στην οικειότητα (βλ. Πίνακα 11).

Αξίωμα/Επάγγελμα

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
παπάς	81	παπαδιά	11
καπετάνιος	32	καπετάνισσα	1
αγάς	23		
μάστορας	21		
πάτερ	15		
γιατρός	14		
δήμαρχος	13		
δάσκαλος	11		
καλόγερος	4		
υγειονόμος	3		

Όροι συγγένειας/Οικογένεια

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
πατέρας	29	μάννα	78
παιδί	26	μητέρα	17
γιος/υιος	19	μαμά	15
(ε)ξάδελφος	9	θεια	6
ανιψιός	6	παιδί	5
γαμπρός	3	κορίτσι	4
σύζυγος	1	κόρη	3
		πεθερά	2

παιδί	3		
διδάσκαλος	2		
επιστάτης	1		
ηγούμενος	1		

Ηλικία/Σεβασμός

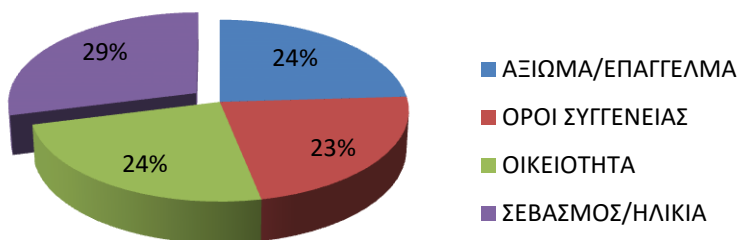
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
κύριος	120	θεια	64
μπάρμπας	97	κυρία/κυρά	50
γέρος	25	γριά	28

Οικειότητα

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Απροσδ.	Συχν.
κουμπάρος	36	κορίτσι	24	παιδί	86
παιδί	29	παιδί	8		
αδελφός	24	κουμπάρα	6		
φίλος	17	κόρη	3		
άνθρωπος	5				

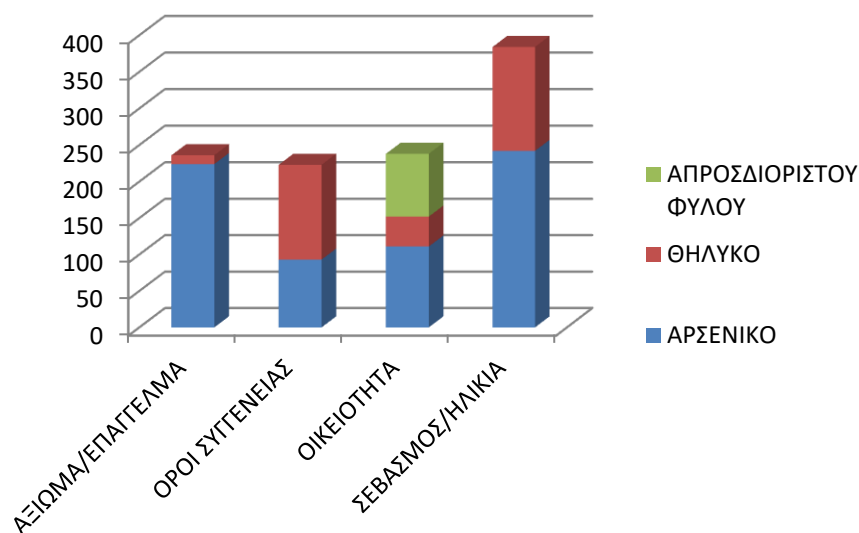
Πίνακας 11: Κατηγορίες προσφωνήσεων

Όπως διαπιστώνεται από το Γράφημα 11, η πίτα είναι περίπου μοιρασμένη στα τέσσερα με συχνότερη κατηγορία εκείνη που δηλώνει σεβασμό ή ηλικία (*κύριος, κυρία/κυρά, γέρος, γριά*). Ακολουθούν με ισόποσα ποσοστά οι κατηγορίες του αξιώματος ή επαγγέλματος (*παπάς, καπετάνιος*) και της οικειότητας (*κουμπάρος, παιδί*), ενώ τελευταία εμφανίζεται η κατηγορία της συγγένειας (*πατέρας, μάννα*).

Γράφημα 11: Συχνότητα κατηγοριών προσφωνήσεων

Ειδικότερα, στο Γράφημα 12 παρατηρούμε ότι το αρσενικό κατέχει το υψηλότερο ποσοστό συγκριτικά με το θηλυκό στις υποκατηγορίες «αξίωμα/επάγγελμα» (95%) και «σεβασμός/ηλικία» (63%). Επιπλέον, στην κατηγορία «οικειότητα» το αρσενικό φύλο βρίσκεται πολύ κοντά με το απροσδιόριστο φύλο με 111 εμφανίσεις έναντι 86. Το θηλυκό, αντίθετα, επικρατεί στην κατηγορία της συγγένειας (58%) ενώ εμφανίζει προσφωνήσεις που δηλώνουν οικειότητα (41 εμφανίσεις) και ελάχιστες που δηλώνουν αξίωμα ή επάγγελμα (12 εμφανίσεις).

Γράφημα 12: Συχνότητα κατηγοριών προσφωνήσεων ανά φύλο

Από τις παραπάνω προσφωνήσεις αξίζει να εξετάσουμε τις πολλαπλές σημασίες που μπορεί να έχει το ζεύγος *κύριος-κυρία/κυρά*. Ειδικότερα, παρατηρείται ότι τα λήμματα *κύριος* και *κυρία/κυρά* χρησιμοποιούνται ως ένδειξη σεβασμού για την προσφώνηση ενήλικου άτομου ή για άτομα που διαθέτουν αξιοπρέπεια και σοβαρότητα (βλ. παράδειγμα 15). Το θηλυκό μάλιστα χρησιμοποιείται και για να δηλώσει την έγγαμη γυναίκα (βλ. παράδειγμα 16).

15. Συγχρόνως ή Μαρία, με παιδικήν χαράν κι αυτή, άνεκραξεν:

— Αὐτὰ δὲν εἶναι τροπάρια πού ψέλνετε, κύριε.

— Ἄλλὰ τί εἶναι κορίτσι μου; ἠρώτησα.

— Αὐτὰ εἶναι σὰν γλυκὰ-γλυκὰ τραγουδάκια. (DP 144)

16. Ὁ πάτερ Νικόδημος δὲν ἐξεπλάγη. Εἶχε πολλές γυναῖκας εἰς τὴν γειτονίαν του πρὸ δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν, καὶ τοῦ ἐφάνη ὅτι ἀνεγνώρισεν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἔβλεπεν. Ἦτο ἡ γεροντοτέρα ἐκ τῶν τεσσάρων ἢ πέντε ἐγγυτέρων γειτονισσῶν του.

— Ἔ! καλημέρα, κυρά· πῶς εἶναι ὁ γυιός σου; ἔκραξεν ὁ Νικόδημος. (DP 031)

Επιπρόσθετα, όπως φαίνεται στο παράδειγμα 17, μπορεί να ακολουθείται από το όνομα ή το επίθετο του ατόμου στο οποίο απευθύνεται ή στην περίπτωση της γυναίκας από το ανδρωνυμικό (βλ. παράδειγμα 18), το οποίο θα σχολιάσουμε στη συνέχεια.

17. Καλῶς ὠρίστε, κύριοι! Ὅριστε στὸ κότερο! κύριε Γεροντιάδη! κύριε Καψιμαῖδη! κύριε Χαρτουλάριε! Ὅριστε! (DP 027)

18. Καλησπέρα, κυρα-Παύλαινα, ἐφώναξεν ἀπ' ἔξω. (DP 043)

Επίσης, παρατηρούμε ότι χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το αξίωμα ή την επαγγελματική ιδιότητα ενός ατόμου (βλ. παράδειγμα 19). Στην περίπτωση βέβαια των γυναικών αυτές προσφωνούνται με την επαγγελματική ιδιότητα του άνδρα τους, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο παράδειγμα 20, αποκαλύπτοντας την ανισότητα των δύο φύλων στον τομέα της εργασίας.

19. Παρακαλῶ, κύριε ἀστυφύλακα: ἐδῶ ἀπάνω, στὸ φράχτη, κοντὰ στὸν δρόμο, ἔχουν ρίψει ἓνα ψοφίμι, ἓνα μεγάλο σκυλί... (DP 116)

20. Εὐχαριστῶ, ἐφώναξε, κυρα-παπαδιά...(DP 082)

Τους όρους *κύριος* και *κυρία*, όπως παρατηρούμε στα παραδείγματα 21 και 22, χρησιμοποιούν και οι μαθητές προκειμένου να απευθυνθούν στον δάσκαλο ή τον καθηγητή τους. Εδώ βέβαια παρατηρούμε ότι για το αρσενικό δεν χρησιμοποιείται μόνη της η λέξη *κύριος* αλλά συνοδεύεται και από το ίδιο το ουσιαστικό που δηλώνει την ιδιότητα του δασκάλου, δηλαδή από το επαγγελματικό ουσιαστικό, όπως είδαμε και στο παράδειγμα 19.

21. Λοιπὸν ἐκεῖνην τὴν πρωίαν Σαββάτου, περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, καθὼς ἠνοιχθῆ ἡ πόρτα, καὶ εἰσῆλθεν ἡ Εὐανθία, ἡ νεαρὰ δασκάλισσα, δὲν ἐπέρασαν δύο λεπτά, καὶ ἡ μικρὰ ἀκόλουθός της, τὸ Οὐρανιώ, ἀφῆκε βαθεῖαν κραυγὴν ἐκπλήξεως.

— Κυρία, κυρία! (DP 134)

22. Ἀπ' τὴν Ἀμέρिका, κὺρ δάσκαλε, εἶπεν ἡ θεια-Ἀχτίτσα. (DP 006)

Τέλος, να σημειωθεί ότι η λέξη *κυρία/κυρά* φαίνεται στο παράδειγμα 23 να αποτελούσε μια συνηθισμένη προσφώνηση της οικοδέσποινας από το υπηρετικό προσωπικό και κατά κύριο λόγο συνοδεύεται από κτητική αντωνυμία.

23. Ἐτοιμάσου, κυρά μου, νὰ στολιστῆς ταχὺ-ταχὺ νὰ πᾶμε. (DP 023)

Ένα άλλο σημείο αξιοπροσοχής είναι ότι η πλειονότητα των προσφωνήσεων στο γυναικείο φύλο αφορά συγγενικές σχέσεις (*μάννα, θεια, μητέρα, πεθερά*) σε αντίθεση με το ανδρικό φύλο, στο οποίο τα μισά σχεδόν λήμματα σχετίζονται με επαγγελματικές ιδιότητες (*καπετάνιος, μάστορας γιατρός*). Οι άνδρες δηλαδή προσφωνούνται με βάση το επάγγελμά τους, ενώ οι γυναίκες με την ιδιότητά τους στο πλαίσιο της οικογένειας. Πρόκειται, λοιπόν, για μια ακόμη δήλωση ασυμμετρίας των δύο φύλων που αποκαλύπτει τον περιορισμό των γυναικών στον ιδιωτικό χώρο και στην οικογένεια, χωρίς δικαίωμα στην εργασία. Από την άλλη, οι άνδρες μπορούν να εργάζονται και να κινούνται ελεύθερα στον δημόσιο χώρο. Φαίνεται, επομένως, ότι οι γυναίκες είχαν ως αποκλειστικό πεδίο δραστηριότητας την οικογένεια και το σπίτι.

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε και το λήμμα *παιδί* και τη σημασία που εδώ εμφανίζει μέσα στο συγκείμενό του. Παρατηρείται ότι χρησιμοποιείται κυρίως στον πληθυντικό αριθμό (*παιδιά*) ως οικεία προσφώνηση για αναφορά είτε σε παιδιά (βλ. παράδειγμα 24) και ενήλικες (βλ. παράδειγμα 25) είτε για να δηλώσει το τέκνο ανεξαρτήτως φύλου (βλ. παράδειγμα 26).

24. — Σιωπάτε παιδιά ν' ἀκούσουμε... Δὲν ἀκούσατε φωνή;

— Ἀκούσαμε.

— Ἐλάτε νὰ πηγαίνουμε, παιδιά, ἡ Ματὴ μᾶς κρᾶζει, εἶπεν ἡ γραῖα τρέχουσα. Τί νὰ εἶναι τάχα, Θεέ μου!

— Ἔρχουμι, εἶπεν ἕκαστον τῶν παιδίων. (DP 018)

25. Λοιπὸν φεύγετε; Καλή σας ὄρεξη, παιδιά, εἶπεν ὁ κάπηλος πρὸς τοὺς ἄλλους δύο, οἵτινες βραδέως ἐξεκόλλησαν. (DP 167)

26. [...] ἀπὸ τὴν πρώτη γυναῖκα εἶχε δυὸ παιδιά μικρά (DP 167)

Ωστόσο, υπάρχουν και περιπτώσεις στον ενικό αριθμό (*παιδί*) που μπορεί να σημαίνουν τον νεαρό σε ηλικία υπάλληλο που αναλαμβάνει βοηθητικές εργασίες, όπως φαίνεται στο παράδειγμα 27, ή να εκφράζουν συμπάθεια και οικειότητα συνήθως με την κτητική αντωνυμία *μου* (βλ. παράδειγμα 28).

27. Εἰς τὸ παιδί τοῦ καπηλείου ἔλεγε: — Μωρὲ παιδί, φέρε μας δυὸ σαμπάνιες! (DP 137)

28. Κουμπάρόπουλο, παιδί μου, ποὺ τοὺς στεφάνωσες; (DP 132)

Στην υποκατηγορία των προσφωνήσεων είναι ολοφάνερη η επικράτηση του αρσενικού φύλου με σχεδόν διπλάσιες εμφανίσεις έναντι του θηλυκού. Αποκαλύπτεται μάλιστα ότι οι άνδρες αποκαλούνται με βάση την επαγγελματική τους ιδιότητα σε αντίθεση με τις γυναίκες που προσφωνούνται κυρίως με κάποιον όρο που σχετίζεται με την οικογένεια και τις συγγενικές σχέσεις, υποδηλώνοντας έτσι τα περιβάλλοντα δράσης των δύο φύλων.

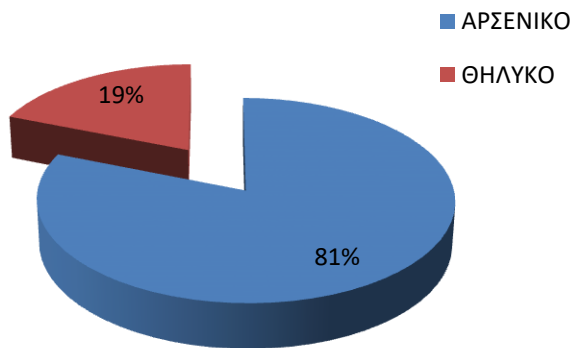
5.4 Προτακτικά

Στην κατηγορία των προτακτικών ανήκουν αυτά που προτάσσονται των κύριων ονομάτων και συνήθως λειτουργούν ως τίτλοι του ονόματος που συνοδεύουν όπως για παράδειγμα *κυρ, γέρο-, θεια-* (βλ. Πίνακα 12).

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
μπαρμπα-	396	θεια-	147
κυρ	333	γρια-	127
γέρο-	324	κυρα-	114
καπετάν	263		
παπα-	182		
μαστρο-	84		
πάτερ	74		

Πίνακας 12: Δήλωση του φύλου με προτακτικά

Όπως φαίνεται από το Γράφημα 13, τα προτακτικά χρησιμοποιούνται για τη δήλωση κυρίως ανδρών με ποσοστό που ξεπερνά το 80% του συνόλου των προτακτικών.

Γράφημα 13: Συχνότητα εμφάνισης προτακτικών ανά φύλο

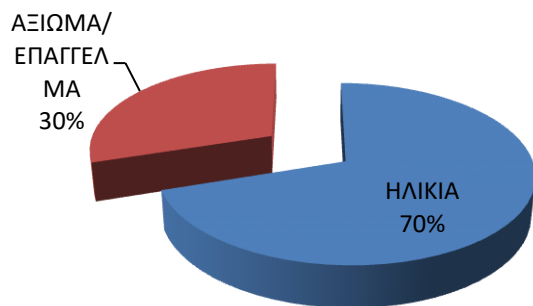
Στον παρακάτω Πίνακα βλέπουμε την κατανομή των προτακτικών σε δύο κατηγορίες με βάση την σημασία τους, αξίωμα/επάγγελμα και ηλικία.

<u>Αξίωμα/Επάγγελμα</u>			
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
καπετάν	263	κυρα-	2
παπα-	182		
μαστρο-	84		
πάτερ	74		
κυρ	8		

<u>Ηλικία</u>			
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
μπαρμπα-	396	θεια-	147
κυρ	325	γρια-	127
γερο-	324	κυρα-	112

Πίνακας 13: Κατηγορίες προτακτικών

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι τα περισσότερα από αυτά ανεξαρτήτως φύλου χρησιμοποιούνται για να προσδιορίσουν την ηλικία ή για να δηλώσουν τον σεβασμό, ενώ λιγότερα αναφέρονται σε αξίωμα ή επάγγελμα (βλ. Γράφημα 14).

Γράφημα 14: Συχνότητα κατηγοριών προτακτικών

Το γεγονός ότι πρόκειται για δείκτες ηλικίας και σεβασμού διαπιστώνεται ξεκάθαρα και στα παραδείγματα 29-31 από τα δεδομένα μας.

29. [...] ὄκτειρε καὶ τὰ γεράματα τοῦ συζύγου της, τοῦ μπαρμπα-Πράπη, ὅστις δὲν ἦτο πλέον ἰκανὸς διὰ τίποτε. (DP 038)

30. Οὗτος ἦτο ὁ κύρ Γιάννης ὁ Μανάφτης, πενηκοντούτης, εὐτραφής, πρῶην ἔμπορευόμενος, μετρίως εὐπορος, ἔγγαμος καὶ πατήρ τέκνων. (DP 024)

31. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ θεῖα-Σοφοῦλα ἦτο κλειστὴ εἰς τὸ ἰσόγειον καὶ ἐζύμωνεν. (DP 003)

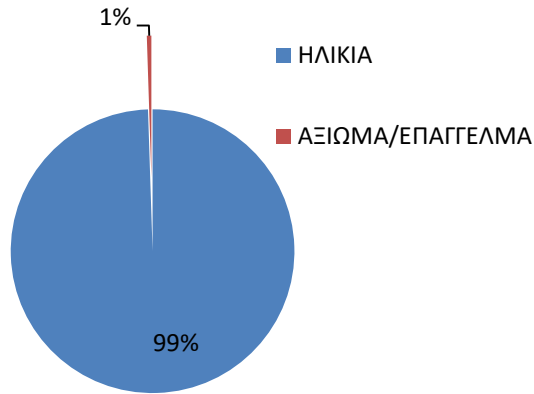
Επιπλέον, στο αρσενικό γένος οι άνδρες προσδιορίζονται και με βάση το επάγγελμά τους, είτε ανώνυμα (βλ. παράδειγμα 32) είτε η επαγγελματική τους ιδιότητα χρησιμοποιείται ως προτακτικό του ονόματός τους (βλ. παράδειγμα 33). Με αυτόν τον τρόπο επισημαίνεται για ακόμη μία φορά η ελευθερία κίνησης των ανδρών στον επαγγελματικό χώρο σε αντίθεση με τις γυναίκες. Αυτό βέβαια είναι αναμενόμενο καθώς, όπως θα δούμε και παρακάτω, ο αριθμός των ανδρικών επαγγελμάτων είναι πολύ μεγαλύτερος από τα γυναικεία.

32. Κατόπιν του ἔφθασεν ὁ κὺρ δήμαρχος, ὁ κὺρ εἰρηνοδίκης καὶ ὁ ἐπιστάτης τοῦ λοιμοκαθαρητηρίου. (DP 031)

33. Ὁ καπετὰν Γάγαρης κι ὁ μαστρο-Γιάννης, ἔχων καὶ τὸν ναργιλὲν του ἀκοίμητον, ἐξηκολούθουν ἀπτώητοι τὸ μπεζίκι τους μὲ τὰ 256 φύλλα. (DP 109)

Αντίθετα, στις γυναίκες χρησιμοποιούνται σχεδόν αποκλειστικά προτακτικά που δηλώνουν την ηλικία και τον σεβασμό και όχι το αξίωμα/επάγγελμα, όπως διαπιστώθηκε και για τις προσφωνήσεις στο 5.3. Έτσι, παρατηρούμε ότι στην κατηγορία «αξίωμα/επάγγελμα» η αναφορά σε γυναίκες με προτακτικά (*κυρα-δημαρχίνας*) γίνεται μόνο δύο φορές, οι οποίες μάλιστα αναφέρονται στη γυναίκα ανώνυμα με βάση το επάγγελμα του συζύγου της όπως θα αναπτύξουμε και παρακάτω στην κατηγορία των ιδιοτήτων. Επομένως, καθίσταται ολοφάνερη η απουσία του γυναικείου φύλου από τον χώρο εργασίας στο σώμα κειμένων Παπαδιαμάντη το οποίο μελετάμε, κάτι που πιθανότατα αντανακλά την κοινωνική κατάσταση εκείνη την εποχή.

34. Ἄς πάη καλύτερα νὰ σαρώνη τὴν αὐλὴ τῆς κυρα-Δημαρχίνας, γι' αὐτὸ καὶ μόνο εἶναι ἄξιος, κι ἄλλη φορὰ νὰ προσέχη, γιατί... (DP 058)

Γράφημα 15: Συχνότητα θηλυκών προτακτικών ανά κατηγορία

Αξίζει να σταθούμε και στα κύρια ονόματα που συνοδεύουν τα προτακτικά και κυρίως στα γυναικεία κύρια ονόματα. Μελετώντας τους αντίστοιχους συμφραστικούς πίνακες των λημμάτων *γρια-*, *θεια-*, *κυρα-* παρατηρείται ότι οι γυναίκες αποκαλούνται σε ποσοστό 41% με ονόματα που παράγονται από το βαπτιστικό όνομα ή το επώνυμο του συζύγου τους όπως *θεια-Ζήσaina*, *γρια-Στέργaina*, *κυρα-Κώσταιna*, *κυρίας Αργυροπούλους* όπως φαίνεται και στον παρακάτω ενδεικτικό συμφραστικό πίνακα (βλ. Εικόνα 1). Πρόκειται για τα λεγόμενα ανδρωνυμικά, για τα οποία τα πιο συνηθισμένα μορφήματα φαίνεται να είναι τα *-aina* (π.χ. *Λούκaina*) και *-ού* (π.χ. *Παντελού*). (Τριανταφυλλίδης, 2002:131). Αντίθετα, οι άνδρες αποκαλούνται με το δικό τους βαπτιστικό όνομα ή το επώνυμό τους (βλ. Εικόνα 2).

	File	Left Context	Hit	Right Context
1	DP 025.txt	ή Χρίσταινα, μετά τής αγάμου αδελφής της Φρόσως, και ή	γρια-	Βαγγελή ή Λεμονού, μετά τής κόρης της τής Γεώργιας,
2	DP 025.txt	τάς ήρκει διά ν' απλώσωσι τὰ μοσχοπλυμένα των. Συχνά ή	γρια-	Βαγγελή ή Λεμονού, άφού ώνειδίζε τήν έκ δεξιών και
3	DP 025.txt	ότι, πρό τινων μηνών, όταν ό γέρων ήτον άρρωστος, ή	γρια-	Βαγγελή παραπνουμένη περί αυτού έλεγε: — Τί-σου-κάμη δά,
4	DP 009.txt	μήνα. Τήν είδε δύο φορές με τὰ μάτια της ή	γρια-	Παντελού, και ό υίός της ό Γιάννης, και διάφοροι
5	DP 009.txt	Είτα ήγείρετο και κατέβαιναν εις τήν καλύβην της, και ή	γρια-	Παντελού, τήν προέπεμπε συνήθως μέχρι τής κλίμακος. Τότε ή
6	DP 009.txt	χαθί!» * * * * * "Ητον ήμέρα Κυριακή πρό τής Χριστού Γεννήσεως, και ή	γρια-	Παντελού, έπιστρέψασα έκ τής λειτουργίας, όπου είχεν άκούσει τές «
7	DP 147.txt	σπιθαμές τόπο θά χρειασθί. Έως έδώ είχε φθάσει θυμωμένη ή	γρια-	Πινάκαινα, και πάραυτα φθάνει, άπρόσκλητος κι άγύρευτος, ό Τσουνος
8	DP 147.txt	χειμερινάς νύκτας. Έμειναν έν άμηχανία οι τέσσαρες άνδρες κ' ή	γρια-	Πινάκαινα, και δέν ήξευραν πώς νά ξεθυμάνουν. Έπειδή όλοι
9	DP 147.txt	τά πρόσωπα άντικρύ. — Γερο-Φραγκούλη! έκραξε με όξειαν φωνήν ή	γρια-	Πινάκαινα, έλα νά τούς βάλης γνώση. Μαλώνουν έδώ. —"Ας
10	DP 018.txt	προγευματίζωσι με τυρόν, αυγά και τηγανιστούς ίχθύς. Έν τοσούτω ή	γρια-	Φωτεινή είχε μυστηριώδες τή ήθος, κ' εκεί πού έμάσα,

Εικόνα 1: Συμφραστικός πίνακας του προτακτικού γρια- (10 πρώτες εμφανίσεις)

	File	Left Context	Hit	Right Context
1	DP 034.txt	διά νά έχη πολλήν ζωήν τό άνδρόγυνον. Τρίτος είσήλθεν ό	γερο-	Λάζος, διά νά γεράση τό άνδρόγυνον. Τετάρτη είσήλθεν ή
2	DP 034.txt	όλον, άπό κυδώνιον και μύγδαλον και μασίχαν. Τρίτος ήρχετο ό	γερο-	Λάζος, κατόπιν ή Λαζίτσα ή σύζυγός του, και τελευταία
3	DP 034.txt	Είχον συνέλθει εις τήν οικίαν της ό αδελφός της ό	γερο-	Λάζος, και ή κυρα-Λάζαινα ή νύμφη της, και
4	DP 034.txt	με κοφέτα και με όρύζιον, μέγα συμπόσιον παρετέθη, και ό	γερο-	Λάζος, όστις έπρόσεχε πλέον εις τάς χειρονομίας του, έκαμε
5	DP 057.txt	τής έκαναν συχώρια και κόλλυβα. * * * Παρήλθον πολλοί χρόνοι, κι ό	γερο-	Παρθένης δέν έζούσε πλέον. Άλλ' ήκουσα από τόν Νικολάκην
6	DP 057.txt	έπρόδωνε κ' έμάς. — Κι ένα άλλο, προσέθηκεν ή άλλη ό	γερο-	Παρθένης τώρα, και νά μάς ξέρη, έπειδής ή άλλη
7	DP 057.txt	τήν λευκήν ώχραν του εις τόν χρωτά των. Πλήν ό	γερο-	Παρθένης τήν στιγμήν εκείνην έπίστευσεν ότι θά έχυμούσαν έπάνω
8	DP 057.txt	στόματος. Αί τρεις μάγισσαι τὰ έχασαν. Έν τώ μεταξύ, ό	γερο-	Παρθένης ήμπόρεσε ν' άνακτήση τήν χρήσιν τών ποδών του,
9	DP 027.txt	ό Δημήτρης ό Ζάβαλος, ό μπαρμπα-Γιώργης ό Απίκρατος, ό	γερο-	Λευθήρης ό Κουσερής και ό Κώστας ό Άγγουροκομμένος. Καίτοι
10	DP 027.txt	όποις τό είχαν στρωμένον οι πέντε φίλοι, έξ ών ό	γερο-	Λευθήρης ό Κουσερής και ό Κώστας ό Άγγουρος είχαν

Εικόνα 2: Συμφραστικός πίνακας του προτακτικού γερο- (10 πρώτες εμφανίσεις)

Όλα αυτά καταδεικνύουν την υπεροχή του αρσενικού φύλου. Οι γυναίκες, μάλιστα, περνούν μετά τον γάμο στη δικαιοδοσία του άντρα τους. Αναπτύσσουν μια ιδιοκτησιακή σχέση με τον άντρα τους και συγχρόνως φαίνεται να είναι πλήρως εξαρτημένες από αυτόν. Δεν ανήκουν στον εαυτό τους και είναι περιορισμένες, μη έχοντας ελευθερία κινήσεων, ενώ η εργασία γι' αυτές ήταν κάτι το απαγορευτικό.

5.5 Επαγγέλματα

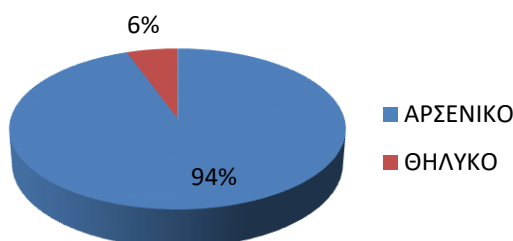
Στην κατηγορία των επαγγελματικών ουσιαστικών, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 14, είναι ολοφάνερη η ανισότητα των δύο φύλων, με την συμμετοχή των γυναικών στον χώρο εργασίας να είναι πολύ χαμηλότερη από εκείνη των ανδρών.

Αρσενικό	Συχν.	Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
παπάς	234	αλιεύς	30	δασκάλα	41
ιερέας	213	υγειονόμος	28	μαμμή	25
ιατρός/γιατρός	166	καραβοκύρης	28	καλόγρια	20
βοσκός	153	υπάλληλος	27	φουρνάρισσα	19
δήμαρχος	142	γραμματέας	26	βοσκοπούλα	16
καλόγερος	99	εφημέριος	26	γιάτρισσα	2
ναύτης	97	ειρηνοδίκης	25	δημαρχίνα	1
πλοίαρχος	96	αγροφύλακας	24	επιστάτρια	1
ναυτικός	96	μάστορας	24	ειρηνοδίκαινα	1
διδάσκαλος	93	κήρυκας	19	ηγουμένη	1
μοναχός	78	κλήτωρ	19	μαστόρισσα	1
επίτροπος	56	μούτσος	18		
κάπηλος	53	αγωγιάτης	17		
κυβερνήτης	43	καπετάνιος	16		
αιπόλος	43	αστυνόμος/αστυνομικός	15		
επιστάτης	39	ελληνοδιδάσκαλος	14		
βουλευτής	38	δημοδιδάσκαλος	7		
ηγούμενος	32	φούρναρης	5		
δάσκαλος	31	βοσκόπουλο	5		

Γενικευτικές	Συχν.
παιδί	12

Πίνακας 14: Δήλωση του φύλου με επαγγέλματα

Το εύρος των ανδρικών επαγγελμάτων είναι πολύ μεγαλύτερο από αυτό των γυναικείων, με 38 λήμματα να αφορούν ανδρικές επαγγελματικές ιδιότητες (94%) και μόνο 11 γυναικείες (6%). Άνδρες δηλώνονται και με τις 12 εμφανίσεις του λήμματος *παιδί*, που σημαίνει τον μικρό σε ηλικία υπάλληλο, αυτόν που κάνει βοηθητικές εργασίες.

Γράφημα 16: Συχνότητα εμφάνισης επαγγελμάτων ανά φύλο

Η συντριπτική υπεροχή των ανδρών στον τομέα των επαγγελματιών αποδεικνύει τη σύνδεσή τους με τη δημόσια ζωή. Ταυτόχρονα, αρκετά από τα επαγγέλματα των ανδρών έχουν κύρος αποδεικνύοντας, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα 35, την εμπιστοσύνη, την εγκυρότητα και την γενική αποδοχή της αξίας του εκάστοτε προσώπου. Επιπλέον, υπάρχουν επαγγέλματα με εξουσία όπως αυτό του *δημάρχου* (βλ. παράδειγμα 36) που έχει πολιτική εξουσία αλλά και τη δύναμη να επηρεάσει συμπεριφορές και να επιβάλλει δικούς του νόμους και κανόνες. Στο παράδειγμα 37 παρατηρούμε και επαγγελματικές ιδιότητες που απαιτούν μόρφωση, ενώ στα παραδείγματα 38 και 39 αντίστοιχα ο *κάπηλος*, δηλαδή ο ιδιοκτήτης ταβέρνας ή καφενείου, αλλά και ο *παπάς* φαίνεται να είναι επαγγέλματα που έρχονται σε επαφή με κόσμο, αλληλεπιδρούν και αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις.

35. Τώρα θὰ ἔρθῃ, ἔρχεται... ὅπου εἶναι θὰ φτάσῃ... θὰ ῥθῇ κι ὁ γιατρός μαζί, νὰ μοῦ κάμῃ καλὰ τὸ παιδί μου. (DP 014)

36. Ὅ,τι ἀπόφαση βγάλῃ ὁ κουμπάρος, ὁ Δήμαρχος, θὰ πῶ κ' ἐγὼ ἀμήν. (DP 132)

37. Ὁ διδάσκαλος εἶχε κλίνει ἤδη ὅλον τὸν ἐνεστῶτα τοῦ ἱεροῦ ρήματος καὶ μετέβαιναν εἰς τὸν παρατατικόν, ὅτε εἶς τῶν μαθητῶν τοῦ τρίτου θρανίου, ὁ μόνος ὅστις δὲν εἶχε κύψει νὰ κρυβῇ ὑπὸ τὸ ἀναλόγιον τοῦ θρανίου, ἀλλ' εἶχε μείνει σύννους καὶ ἀκίνητος ἐπὶ ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας, ἀνέτεινε τὴν χεῖρα κ' ἐφώνησε (DP 020)

38. Ὁ Καρμάνης, ὁ κάπηλος, ὁ Λύσανδρος Παπαδιονύσης, ὅστις ἔτυχε νὰ εἶν' ἐκεῖ, καὶ δύο ἄλλοι, παρενέβησαν, καὶ ἀπεμάκρυναν τὸν Σάλβον, ἔξω τοῦ καπηλείου. (DP 137)

39. Ὁ παπὰς δὲν ἔπαυε ν' ἀστεΐζεται μὲ ὅλας τὰς ἐν τῷ πλοιαρίῳ ἐνοριτίσσας του. (DP 021)

Οἱ γυναῖκες, ἀντιθέτως, υστεροῦν σημαντικά ὡς πρὸς τὰ επαγγέλματα. Υποθέτουμε ὅτι ἡ ἀνιση αὐτὴ κατανομὴ μεταξύ τῶν δύο φύλων ἀντικατοπτρίζει τὶς στερεοτυπικὲς ἀντιλήψεις ποὺ επικρατοῦσαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ σχετικὰ μὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὴν ἐργασία καθὼς καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐντὸς τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖο θὰ ἀναπτύξουμε λεπτομερέστερα στὸ 5.6.

Τὰ επαγγέλματα ποὺ βρέθηκε νὰ δηλώνονται στὸ σῶμα κειμένων μας διακρίθηκαν σὲ ὑποκατηγορίες μὲ κριτήρια ὅπως ἡ κοινωνικὴ θέση καὶ οἱ τομεῖς στους ὁποίους ἀναφέρονται τὰ επαγγέλματα. Ἀρχικὰ, ὅσον ἀφορὰ τὴν κοινωνικὴ θέση, διακρίναμε τὰ επαγγελματικὰ οὐσιαστικὰ σὲ χαμηλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κύρους, ὅπως φαίνεται στους Πίνακες 15 καὶ 16.

Χαμηλό κύρος

Ἀρσενικό	Συχν.	Ἀρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
παπὰς	234	γραμματέας	26	μαμμὴ	25
ιερέας	213	εφημέριος	26	καλόγρια	20
βοσκός	153	αγροφύλακας	24	φουρνάρισσα	19
καλόγερος	99	μάστορας	24	βοσκοπούλα	16
ναύτης	97	κήρυκας	19	ἐπιστάτρια	1
ναυτικός	96	κλήτωρ	19	ηγουμένη	1
μοναχός	78	μούτσος	18	μαστόρισσα	1
ἐπίτροπος	56	αγωγιάτης	17		
κάπηλος	53	καπετάνιος	16		
αιπόλος	43	αστυνόμος/αστυνομικός	15		
ἐπιστάτης	39	ἐλληνοδιδάσκαλος	14		
ηγούμενος	32	παιδί	12		
αλιεύς	30	δημοδιδάσκαλος	7		
υγειονόμος	28	φούρναρης	5		
καραβοκύρης	28	βοσκόπουλο	5		
υπάλληλος	27				

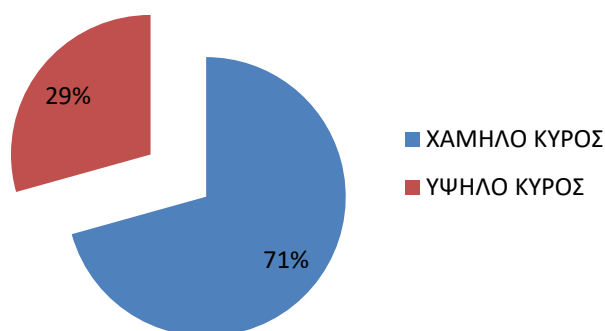
Πίνακας 15: Επαγγέλματα χαμηλοῦ κύρους

Υψηλό κύρος

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
ιατρός/γιατρός	166	δασκάλα	41
δήμαρχος	142	γιάτρισσα	2
πλοίαρχος	96	δημαρχίνα	1
διδάσκαλος	93	ειρηνοδίκαινα	1
κυβερνήτης	43		
βουλευτής	38		
δάσκαλος	31		
ειρηνοδίκης	25		

Πίνακας 16: Επαγγέλματα υψηλού κύρους

Από την παραπάνω διάκριση παρατηρούμε ότι αυτά που επικρατούν με ποσοστό 71% είναι τα επαγγέλματα χαμηλού κύρους, αποδεικνύοντας ότι οι ήρωες του Παπαδιαμάντη είναι απλοί άνθρωποι, ναυτικοί, ιερωμένοι, αγρότες (βλ. Γράφημα 17).

Γράφημα 17: Συχνότητα εμφάνισης επαγγελμάτων χαμηλού και υψηλού κύρους

Ως προς τους τομείς στους οποίους αναφέρονται τα επαγγέλματα έγινε η εξής διάκριση: διοίκηση, εκπαίδευση, εστίαση, πολιτική, θεολογία, νομική, υγεία, τεχνικά-πρακτικά επαγγέλματα, γεωργία, ναυτιλία, ένοπλες δυνάμεις, μεταφορές (βλ. Πίνακες 17 και 18).

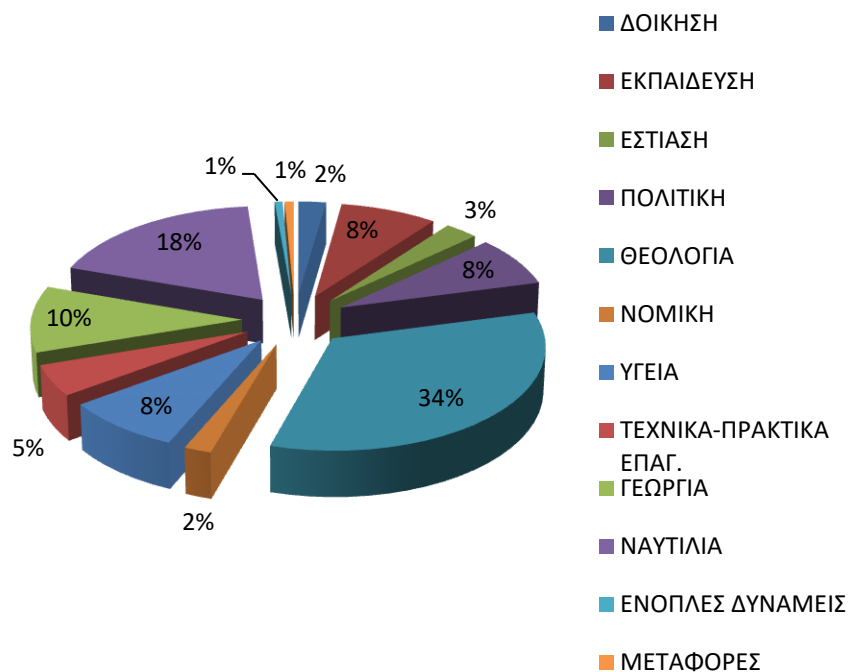
Τομείς	Αρσενικό	Συγν.
Διοίκηση	υπάλληλος	27
	γραμματέας	26
Εκπαίδευση	διδάσκαλος	93
	δάσκαλος	31
	ελληνοδιδάσκαλος	14
	δημοδιδάσκαλος	7
Εστίαση	κάπηλος	53
	παιδί	12
Πολιτική	δήμαρχος	142
	βουλευτής	38
Θεολογία	παπάς	234
	ιερέας	213
	καλόγερος	99
	μοναχός	78
	επίτροπος	56
	ηγούμενος	32
	εφημέριος	26
	κήρυκας	19
Νομική	ειρηνοδίκης	25
	κλήτωρ	19
Υγεία	ιατρός/γιατρός	166
	υγειονόμος	28
Τεχνικά-Πρακτικά επαγγέλματα	επιστάτης	39
	μάστορας	24
	φούρναρης	5
Γεωργία	βοσκός	153
	αιπόλος	43
	αγροφύλακας	24
	βοσκόπουλο	5
Ναυτιλία	ναύτης	97
	ναυτικός	96
	πλοίαρχος	96
	κυβερνήτης	43
	αλιεύς	30
	καραβοκύρης	28
	μούτσος	18
	καπετάνιος	16
Ένοπλες δυνάμεις	αστυνόμος/αστυνομικός	15
Μεταφορές	αγωγιάτης	17

Πίνακας 17: Τομείς επαγγελματιών (αρσενικό)

<u>Τομείς</u>	<u>Θηλυκό</u>	<u>Συχν.</u>
Εκπαίδευση	δασκάλα	41
Πολιτική	δημαρχίνα	1
Θεολογία	καλόγρια	20
	ηγουμένη	1
Νομική	ειρηνοδίκαινα	1
Υγεία	γιάτρισσα	2
Τεχνικά-Πρακτικά επαγγέλματα	μαμμή	25
	φουρνάρισσα	19
	επιστάτρια	1
	μαστόρισσα	1
Γεωργία	βοσκοπούλα	16

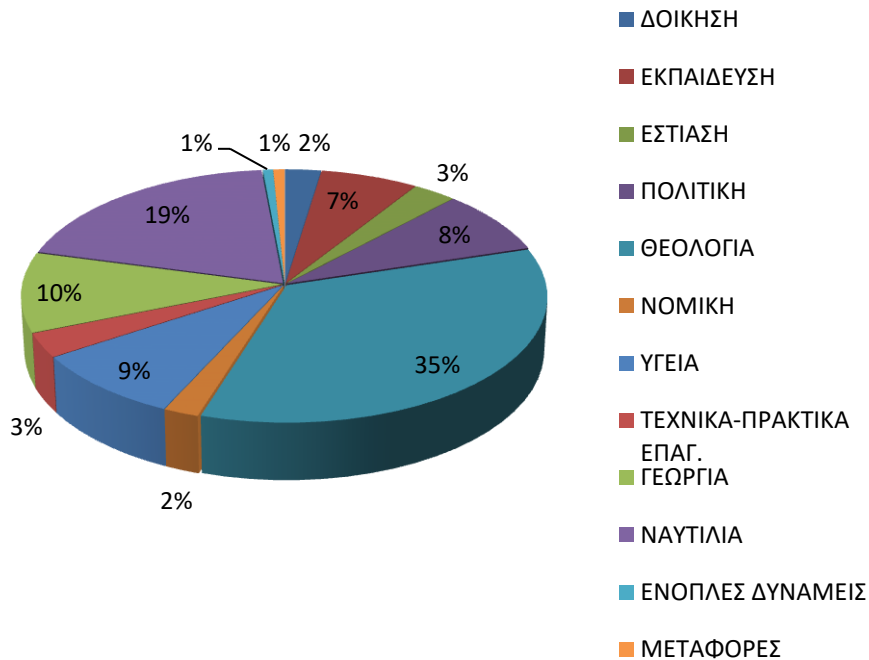
Πίνακας 18: Τομείς επαγγελμάτων (θηλυκό)

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 18, οι τομείς που υπερτερούν στο γενικό σύνολο των δεδομένων είναι αυτοί της θεολογίας (34%) και της ναυτιλίας (18%), γεγονός που εξηγείται και από το υπόβαθρο του συγγραφέα, δηλαδή την εξοικείωσή του με τα εκκλησιαστικά πράγματα και τη θρησκεία και τη νησιωτική καταγωγή του.

Γράφημα 18: Συχνότητα τομέων επαγγελμάτων

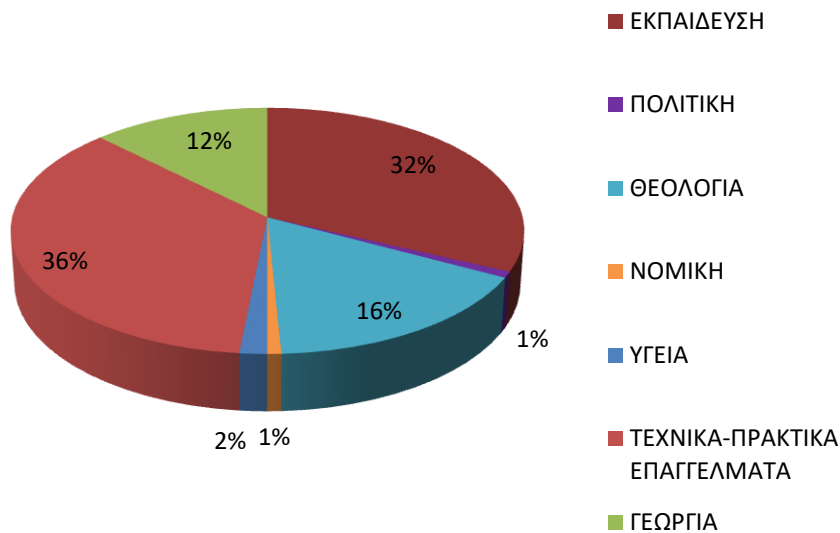
Αν εξετάσουμε τους τομείς αναφοράς για κάθε φύλο χωριστά, παρατηρούμε στο Γράφημα 19 ότι το αρσενικό δεν παρουσιάζει κάποια διαφοροποίηση από το γενικό σύνολο με τη θεολογία (35%), τη ναυτιλία (19%) και τη γεωργία (10%) να εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις τρεις πρώτες θέσεις. Έτσι, διαπιστώνονται οι χώροι επαγγελματικής δραστηριοποίησης των ανδρών, οι οποίοι είναι μάλιστα άμεσα συνυφασμένοι με τη ζωή στο νησί. Οι ιερείς διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στο κοινωνικό γίνεσθαι και, όπως θα δούμε και παρακάτω, είχαν στενές σχέσεις με το γυναικείο πληθυσμό. Επίσης, οι ναυτικοί και οι κτηνοτρόφοι αποτελούσαν την πλειονότητα της σκιαθίτικης κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα ήταν απομακρυσμένοι από τα σπίτια τους καθώς οι πρώτοι ταξίδευαν και οι βοσκοί περνούσαν πολύ χρόνο στα βουνά με τα ζώα.

Γράφημα 19: Συχνότητα τομέων επαγγελμάτων στους άνδρες

Ωστόσο, αυτό που διαφοροποιείται και παρουσιάζει ενδιαφέρον αφορά τις γυναικείες επαγγελματικές ιδιότητες (βλ. Γράφημα 20). Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι την πρώτη θέση κατέχουν τα τεχνικά-πρακτικά επάγγελα όπως μαμμή, φουρνάρισσα με ποσοστό 36%, ενώ αμέσως μετά με μικρή απόκλιση (32%) ακολουθεί η κατηγορία της εκπαίδευσης με το επάγγελμα της δασκάλας. Διαπιστώνουμε, επομένως, εδώ μια

αντίθεση καθώς τα πρώτα αφορούν ανειδίκευτα επαγγέλματα για τα οποία δεν χρειαζόταν κάποια μόρφωση και είναι χαμηλού κύρους, ενώ αντιθέτως ο τομέας της εκπαίδευσης απαιτεί μόρφωση. Ο τομέας της θεολογίας, συγκριτικά με τις ανδρικές επαγγελματικές ιδιότητες όπου εμφανίζεται στην πρώτη θέση, εδώ κινείται σε πιο χαμηλά επίπεδα με ποσοστό μόλις 16%.

Γράφημα 20: Συχνότητα τομέων επαγγελμάτων στις γυναίκες

Το επάγγελμα της δασκάλας, που ξεχωρίζει στις γυναικείες επαγγελματικές ιδιότητες απαντώντας 41 φορές, είναι ένα επάγγελμα με υψηλό κύρος ενώ ταυτόχρονα δηλώνει υψηλό μορφωτικό επίπεδο, κάτι που για τα κορίτσια εκείνη την εποχή δεν ήταν δεδομένο όπως θα σχολιάσουμε και παρακάτω. Όσα κορίτσια κατάφερναν να φοιτήσουν σε κάποιο σχολείο και μάλιστα να συνεχίσουν και για δευτεροβάθμιες σπουδές, αριθμός πολύ μικρότερος σε σχέση με τα αγόρια, αντιμετώπιζαν όπως φαίνεται και στα παραδείγματα 40 και 41 την ειρωνεία και τη δυσπιστία των υπολοίπων (Γκασούκα, 1995:174).

40. Έπόμενο είναι, τώρα που βγαίνουν και τα κορίτσια μας φωστήρες απ' τα σκολειά, να βρίσκουν κ' οι πεθεράδες μας γραμματικούς για να γράφουν τέτοια γράμματα! (DP 060)

41. Ἡ κυρὰ δασκάλα πολλὰ γράμματα δὲν τὰ ἐδίδασκεν, ἀκόμη ὀλιγώτερα χειροτεχνήματα, ἀλλὰ μόνον τὰ ἐμάνθανε «νὰ λάβουν θάρρος» καὶ νὰ μὴν κάνουν «σὰν σκιασμένα» καὶ σὰν «βουνίσια», καὶ ἐκήρυττεν ὅτι ἦτο καιρὸς πλέον νὰ «χειραφετηθῶσιν».(DP 083)

Υπάρχουν και δύο διηγήματα του Παπαδιαμάντη που αναφέρονται ξεκάθαρα στο επάγγελμα της δασκάλας, ὅπως φανερώνει και ο ίδιος ο τίτλος τους, *Ἡ θεοδικία της δασκάλας* και *Της δασκάλας τα μάγια*. Εξετάζοντας τον συμφραστικό πίνακα του λήμματος *δασκάλα* και το ευρύτερο συγκείμενό του αποδεικνύεται η αρνητική στάση του συγγραφέα απέναντι στο συγκεκριμένο επάγγελμα και μάλιστα διακρίνεται έντονα η ειρωνεία του (βλ. παράδειγμα 42).

42. Ἀλλὰ μήπως ὁ γυναικεῖος ἐγκέφαλος εἶναι κατεσκευασμένος διὰ γράμματα; Ἐργόχειρα κάλλιον νὰ ἡξεύρη. (DP 098)

Επιπλέον, στα παραδείγματα 43 και 44 διακρίνεται μια γενικότερη προκατάληψη ἐνάντια στις μορφωμένες γυναίκες ἐνῶ ο συγγραφέας φτάνει στο σημεῖο να αμφισβητεῖ ἀκόμα και τον τρόπο με τον οποίο απέκτησαν πτυχίο (Γκασούκα, 1995:203).

43. Αἱ χάριτες καὶ εὐνοιαί, εἴτε χατίρια τὰς ὀνομάση τις, εἴτε ρουσφέτια, εἴτε ὅπως ἂν τὰς ὀνομάση, ἂν εἰς ὅλους τοὺς κλάδους ἐπιβάλλωνται, εἰς αὐτὸν τὸν κλάδον κυριαρχοῦσι. Πῶς ν' ἀρνηθῆ τις ἐν δίπλωμα —ἓνα τόσο-δὰ χαρτάκι διπλωμένο— εἰς μίαν τρυφερὰν κόρην, εἴτε πρὸς τιμὴν καὶ ἔπαινον τὸ ζητᾷ αὕτη, εἴτε πρὸς βιοπορισμόν; [...] εἰς τὰ κορίτσια μας, λέγω, ὅλοι, καὶ ἐξετασταί, καὶ ἐπόπται, καὶ ἄλλοι ἀρμόδιοι, εἶναι χαριστικώτατοι. Ἄς πάρῃ ἐπὶ τέλους ἓνα δίπλωμα κι αὐτή· θὰ πῆτε δὲν ἔμαθε ἀρκετὰ γράμματα. (DP 098)

44. Εἶχεν ἔλθει ἐφέτος πρώτην φορὰν εἰς τὸν τόπον, καθὼς εἶχε λάβει τὸ δίπλωμά της ἀπὸ τὸ ἐν Ἀθήναις Ἀρσάκειον, ὅπου ὅλαι, ὡς γνωστόν, ἀριστεύουν. (DP 134)

Ὡστόσο, δεν ἀρκεῖται σε αὐτὸ ἀλλὰ ἐπισημαίνει ὅτι εἶναι ἀκατάλληλες και για τη διδασκαλία, καθὼς αὐτὸ που τις ἐνδιέφερε περισσότερο δεν ἦταν τα γράμματα ἀλλὰ ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται στο παράδειγμα 45 η *τέχνη της σεισουρίδος*.

45. Αἱ τρεῖς διδασκάλισσαι εἶχον εἰς ἓνα θαλαμίσκον τὴν τουαλέτα τους, τὶς μυρουδιᾶς καὶ τὰ καθρεφτάκια τους. Μέγα μέρος τοῦ καιροῦ των ἐξώδευον νὰ σιάζωνται καὶ νὰ βεργολυγοῦν ἐντὸς τοῦ σχολείου. Ἰδίως εἰς τὴν τέχνην τῆς σεισουρίδος μεγάλως διέπρεπον καὶ αἱ τρεῖς. (DP 098)

Ἐπομένως, διαπιστώνεται ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη υπήρχε μιὰ τάση νὰ ἀντιμετωπίζουσαν εἰρωνικά τὶς μορφωμένες γυναῖκες καὶ στὴ περίπτωσή μας τὶς δασκάλας καθὼς θεωρούσαν ὅτι μιὰ γυναῖκα δὲν ἦταν ἰκανὴ νὰ μορφωθῆ καὶ νὰ λάβει γνώσεις ὅπως ἓνας ἄνδρας.

Στὸν ἀντίποδα των παραπάνω παρατηροῦμε ὅτι οἱ περισσότερες ἐργασίες που κάνουν οἱ γυναῖκες ἀφοροῦν ἐπέκτασιν των δουλειῶν του σπιτιοῦ, ἐνὼ συγχρόνως με τὸ νοικοκυριὸ ἀσχολοῦνται καὶ με ἀγροτικὰς ἐργασίες. Ἐτσι, τὰ περισσότερα γυναικεία ἐπαγγέλματα που ἀναφέρονται στὰ διηγήματα του Παπαδιαμάντη εἶναι πιο πρακτικά (βλ. παράδειγμα 46), χαμηλοῦ κοινωνικοῦ κύρους καὶ συνάμα δὲν ἀπαιτοῦν κάποια μόρφωση (*μαμμὴ, μαστόρισσα, φουρνάρισσα, βοσκοπούλα*). Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἐπαγγέλματα που κινοῦνται σὲ ἓνα στενὸ χῶρο δράσης χωρὶς νὰ υπάρχουν δυνατότητες ἐξέλιξης.

46. Ἡ καλὴ μαμμὴ ἀφήρσεν ὅλα τὰ σπάργανα, ἀπέσπασεν ἀβρῶς τὴν φουστίτσαν καὶ τὸ ὑποκάμισον τοῦ βρέφους καὶ τὸ ἔρριπεν ἀπαλῶς εἰς τὴν σκαφίδα (DP 032)

Νὰ σημειωθῆ ἐπίσης ὅτι ἀναφέρονται ὡς γυναικεία ὀρισμένα ἐπαγγέλματα που θεωροῦνταν κατὰ κανόνα ἀνδρικά ὅπως *γιάτρισσα, δημαρχίνα, εἰρηνοδίκαινα*, ἐπαγγέλματα δηλαδὴ που ἀπαιτοῦν σπουδὲς καὶ συνδέονται με τὴν ἀσκηση ἐξουσίας. Ἡ *γιάτρισσα* ὅπως φαίνεται ἐδῶ στὸ παράδειγμα 47 εἶναι ἡ γυναῖκα γιὰτρός που θεραπεύει με μαντζούνια καὶ γιὰτροσόφια.

47. Ὅλαι αἱ γιάτρισσαι τῆς πόλεως, μετὰ τὰ φάρμακα καὶ τὰ μαντζούνια, ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν. (DP 143)

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὄρο *δημαρχίνα*, μιὰ μόνο ἐμφάνιση ἀναφέρεται στὴ γυναῖκα δήμαρχο (βλ. παράδειγμα 48), δηλώνοντας με αὐτὸν τὸν τρόπο τὴν προοδευτικὴν τάση

του συγγραφέα να ξεφύγει από τις στερεοτυπικές αντιλήψεις της εποχής προσπαθώντας να εντάξει την γυναίκα στη δημόσια ζωή και στον χώρο εργασίας αλλά και να αποκτήσει κύρος και δικαιώματα.

48. οὔτε «Σταματίτσα κὶ Μαλλίνα βγάλανε τὴ δημαρχίνα» (διότι ὑπῆρχον πάντοτε καὶ γυναῖκες κομματαρχίνες εἰς τὰς ἐκλογάς), οὔτε τίποτε. (DP 133)

Τα ανδρικά επαγγέλματα υπερτερούν σε συντριπτικό βαθμό σε σχέση με τα γυναικεία, επιβεβαιώνοντας την απουσία της γυναίκας από τον χώρο εργασίας αλλά και την αντίληψη της εποχής για τον εγκλεισμό της στο σπίτι, χωρίς δικαιώματα. Οι άνδρες κινούνται στον δημόσιο χώρο με επαγγέλματα υψηλού και χαμηλού κύρους. Τα πρώτα σε εμφανίσεις όπως είδαμε είναι *παπάς* και *ιερέας*. Οι ιερείς μάλιστα παρατηρείται να εμφανίζουν μια ιδιότυπη, φιλική σχέση με τις γυναίκες όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα 49 και 50. Οι γυναίκες δηλαδή και κυρίως οι μεγαλύτερες σε ηλικία παρέχουν βοήθεια στην εκκλησία είτε ανάβοντας τα καντηλάκια είτε σκουπίζοντας και καθαρίζοντας τον ναό και τον προαύλιο χώρο του.

49. Ἐκ τῶν γυναικῶν, αἱ μὲν συνέλεξαν χαμόκλαδα καὶ ἤναψαν φωτιάν, διὰ νὰ ψήσωσι καφὲν καὶ προσφέρωσιν εἰς τὸν ιερέα, αἱ δὲ ἔδρεψαν ἐκ τῶν εὐωδῶν θάμνων δέσμας σχοίνων καὶ πριναρίων καὶ φασκομηλεῶν, καὶ συνέδεσαν προχείρως διὰ κλωστῆς σκούπας, καὶ ἤρχισαν γοργὰ καὶ στρωτὰ νὰ σκουπίζωσιν ἄλλαι τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ, ἄλλαι τὸ προαύλιον· (DP 029)

50. Ὁ παπα-Διανέλος ἐσηκώθη στενάζων, εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν, καὶ προσεκύνησεν εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ ἱεροῦ Βήματος. Εὐθὺς κατόπιν του ἔτρεξαν ἡ γρια-Μαθηνῶ καὶ ἡ θειά τὸ Σεραϊνῶ, ἡ σημαιοφόρος τῶν πανηγύρεων. Αἱ δύο γυναῖκες ἤρχισαν νὰ ἀναζωπυρῶσι τὰ φιτίλια, νὰ ρίπτωσιν ἔλαιον εἰς τὰς κανδήλας καὶ νὰ κάμνωσιν ἐγκαρδίους σταυρούς. (DP 029)

Διαπιστώνουμε επίσης μέσα από τα παραδείγματα 51 και 52 ότι η εξομολόγηση ήταν για τις γυναίκες ένας τρόπος επικοινωνίας και έκφρασης των σκέψεων και των επιθυμιών τους, λειτουργώντας λυτρωτικά, ενώ συγχρόνως αντλούσαν δύναμη από την

εκκλησία και ζητούσαν συμβουλές από τους ιερείς για θέματα που τις απασχολούσαν (Γκασούκα, 1995:159).

51. Ἡ θεια-Συνοδιὰ ἐσκέφθη χαιρεκάκως, «Καλὰ νὰ τὰ κάμη!» κ' ἐξύπνησε. Ἦθελε νὰ εἶπῃ τὸ ὄραμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μόνον εἶδεν, εἰς τὸν πνευματικόν, καὶ δὲν εὐκαίρησε τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων νὰ ὑπάγῃ. Ἦλπιζεν ὅτι θὰ εἶχε καιρὸν τὸ πρῶι, εἰς τὸν Ἅγιον Ἡλίαν, ὅπου ἐμελέτα νὰ μεταβῆ, ὅπως ἐξομολογηθῆ κ' ἐλαφρύνῃ τὴν συνείδησίν της. (DP 023)

52. Διὰ τὴν Φραγκογιαννοῦ θὰ ἦτο εὐτύχημα, ἂν εἶχεν εἰλικρινῆ ἀπόφασιν νὰ ἐξομολογηθῆ, νὰ εὐρίσκετο εἰς πνευματικὸς ὅστις νὰ τὴν ἀπήλλαττεν ἀπὸ τὸν κόπον καὶ ἀπὸ τὸ φοβερὸν βάσανον τοῦ δισταγμοῦ, λέγων: «Αὐτὸ κι αὐτὸ ἔκαμες!» Ἦρκει νὰ μὴν τὴν ἀπῆλπιζε, ἀλλὰ νὰ ἦτο ἰκανὸς νὰ τὴν βοηθήσῃ καὶ νὰ τὴν σώσῃ, — ἀκόμη καὶ εἰς τὸν πρόσκαιρον κόσμον, εἰ δυνατόν! (DP 083)

Επιπλέον, ἡ ἐκκλησία ἀποτελοῦσε ἓνα δημόσιο χῶρο, τόπο συνάντησης καὶ συνύπαρξης τῶν δύο φύλων (βλ. παράδειγμα 53). Ἰδιαίτερα γιὰ τις γυναῖκες λειτουργοῦσε ὡς τόπος ἐξόδου ἀπὸ τὸ σπίτι, κοινωνικῆς ἐκφρασης καὶ λιγότερο θρησκευτικῆς κατάνυξης (Γκασούκα, 1995:158).

53. Κόσμος ἓνα πλῆθος, γυναῖκες ἓνα σωρὸ, ἄνδρες πολλοὶ καὶ παιδιὰ ἓνα μελίσσι, ἄλλοι ὀρθοί, ἄλλοι καθισμένοι, μερικοὶ ἄρρωστοι, ἀπὸ διάφορες ἀσθένειες, μισεροὶ καὶ σακατεμένοι, βρίσκονταν ἐκεῖ, κ' ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους. Ἐνας παπὰς μὲ τὸ πετραχήλι ἔστεκε στὴ μέση· εἶχε κάμει Παράκληση, καὶ τώρα ἦτον στὸ τέλος. Ἐψελναν «Τὴν πᾶσα ὀλπίδα μου», κ' ἔκαναν μετάνοιες. (DP 068)

Ὅπως προαναφέραμε οἱ ἥρωες τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι κατὰ κύριο λόγο *βοσκοί, ναυτικοί, αλιεῖς, μάστορες*, δηλαδή ἀπλοὶ καὶ φτωχοὶ ἄνθρωποι τοῦ νησιοῦ, με ἀγάπη γιὰ τὴ θάλασσα, που ἀγωνίζονται καθημερινά καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀντεπεξέλθουν στὶς δυσκολίες.

54. Οί νησιῶταί μας δὲν ἐπέδιδον εἰς ἄλλο ἐπάγγελμα παρὰ τὸ ναυτικόν. Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἔγινε ποτὲ ἔμπορος τῆς ξηρᾶς ἢ βιομήχανος ἢ χειρῶναξ. Καὶ τέχνην ἂν εἶχον διδαχθῆ, τὴν ἐγκατέλειπον χάριν τῆς ἀστάτου ἐρωμένης, τῆς θαλάσσης. (DP 067)

Ωστόσο, υπάρχουν και κάποια ανδρικά επαγγέλματα που απαιτούν μόρφωση και σπουδές (διδάσκαλος, γιατρός) αλλά και κάποια που δηλώνουν εξουσία και κύρος (δήμαρχος, βουλευτής). Φαίνεται βέβαια ότι ο συγγραφέας έχει μια ειρωνική στάση απέναντι στην εξουσία, καθώς αντιλαμβάνοταν την εκμετάλλευση του λαού, και χαρακτηριστικά αποκαλούσε τους κομματάρχες *ψηφοκάπηλους* και αναφερόταν στους πολιτικούς και τους βουλευτές με σκληρό τρόπο.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, στη κατηγορία των επαγγελμάτων γίνεται εύκολα αντιληπτή η ασυμμετρία των δύο φύλων και η υπεροχή των ανδρών. Ο συγγραφέας στα διηγήματά του χρησιμοποιεί ένα μεγάλο εύρος ανδρικών επαγγελματικών ιδιοτήτων είτε χαμηλού είτε υψηλού κύρους, με έμφαση στα πιο λαϊκά επαγγέλματα του νησιού του. Ωστόσο, οι γυναίκες φαίνεται να είναι περιορισμένες στην ιδιωτική σφαίρα, απασχολούμενες με το νοικοκυριό, τις αγροτικές εργασίες και άλλα πρακτικά επαγγέλματα. Ένα μόνο επάγγελμα εμφανίζεται που απαιτεί μόρφωση (*δασκάλα*) και στις περισσότερες περιπτώσεις αντιμετωπίζεται αρνητικά και ειρωνικά από τον συγγραφέα. Οι γυναίκες λοιπόν αποκαλύπτεται ότι εκείνη την εποχή δεν είχαν το δικαίωμα στην εργασία στη δημόσια ζωή και ήταν κοινωνικά περιθωριοποιημένες.

5.6 Οικογένεια

Στον Πίνακα 19 δίνεται το λεξιλόγιο από το πεδίο της οικογένειας με το οποίο δηλώνεται το φύλο.

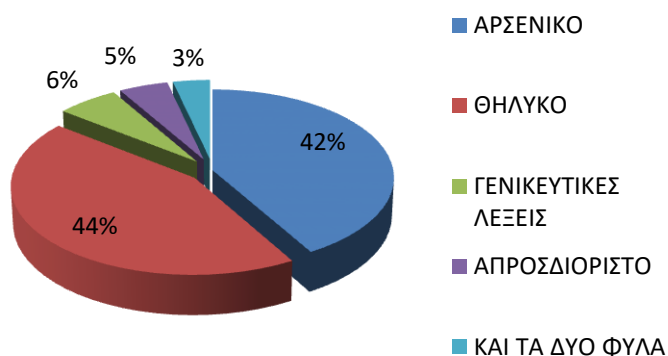
Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
γιος/υιός	450	μητέρα	556
πατέρας	378	κόρη	246
γαμπρός	228	μάννα	208
σύζυγος	198	αδελφή	177
αδελφός	197	νύμφη	116
κουμπάρος	56	πεθερά	110

(ε)ξάδελφος	56	σύζυγος	94
ανιψιός	36	μάμμη/μαμά	62
θείος	33	(ε)ξαδέλφη	52
αφέντης	23	ανιψιά	47
πεθερός	21	ανδραδέλφη	31
μνηστήρας	17	θεία	30
ανδράδελφος	7	μητριά	27
κύριος	4	κουμπάρα	26
νυμφίος	4	μνηστή	22
μπάρμπας	3	κυρία	4
μητριός	2		

Γενικευτικές	Συχν.	Απροσδ.	Συχν.	Και τα δύο φύλα	Συχν.
παιδί	249	τέκνο	163	γονείς	97
		αδέλφια	18	ανδρογυνο	51
		ανίψια	7		
		συζύγος	7		
		ξαδέλφια	2		

Πίνακας 19: Δήλωση του φύλου με λεξιλόγιο από το πεδίο της οικογένειας

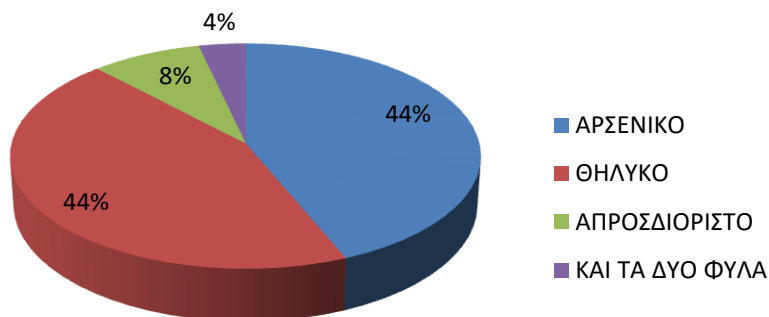
Όπως φαίνεται στο Γράφημα 21, τα ουσιαστικά που αναφέρονται σε γυναίκες υπερέρχουν ελάχιστα (44%) έναντι εκείνων που αναφέρονται σε άντρες (42%).

Γράφημα 21: Συχνότητα εμφάνισης λεξιλογίου από το πεδίο της οικογένειας ανά φύλο

Ωστόσο, οικογενειακές σχέσεις δηλώνονται και με γενικευτικές λέξεις (*παιδί*), ουσιαστικά απροσδιόριστου φύλου (*τέκνο, αδέρφια, ανίψια*), αλλά και ουσιαστικά που περιλαμβάνουν και τα δύο φύλα όπως *γονείς και ανδρόγυνο*.

Όσον αφορά τις γενικευτικές λέξεις το *παιδί* έχει εδώ την έννοια του τέκνου, δηλαδή του γιου και της κόρης. Οι συμφραστικοί πίνακες έδειξαν ότι το 60% των εμφανίσεων του λήμματος είναι απροσδιόριστου φύλου ενώ το 35% δηλώνει τον γιο και μόλις το 5% την κόρη. Αποδεικνύεται δηλαδή πως και με τη σημασία του τέκνου το *παιδί* δηλώνει κυρίως αρσενικά τέκνα. Αν προσμετρηθούν και οι χρήσεις του λήμματος *παιδί* για αναφορά σε αρσενικά ή θηλυκά τέκνα, οι γυναίκες και οι άντρες στην κατηγορία της οικογένειας δηλώνονται εξίσου με ποσοστό 44% (βλ. Γράφημα 22), ενώ αυξάνεται και το ποσοστό του απροσδιόριστου φύλου.

Γράφημα 22: Συχνότητα εμφάνισης λεξιλογίου από το πεδίο της οικογένειας ανά φύλο με την συμπερίληψη του λήμματος *παιδί*

Λαμβάνοντας υπόψη τη σύνθεση μιας οικογένειας προχωρήσαμε στο διαχωρισμό των λημμάτων αυτών σε δύο υποκατηγορίες, τη στενή οικογένεια (*πατέρας, μητέρα, γιος, κόρη, παιδί*) και τη διευρυμένη οικογένεια (*θείος, θεία, ξαδέλφια, ανίψια*), πρόσωπα δηλαδή με τα οποία αναπτύσσονται δευτερεύουσες συγγενικές σχέσεις (βλ. Πίνακες 20 και 21).

Στενή οικογένεια

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Απροσδ.	Συχν.	Και τα δύο φύλα	Συχν.
γιος/υιός	450	μητέρα	556	τέκνο	163	γονείς	97
πατέρας	378	κόρη	246	παιδί	150	ανδρόγυνο	51
σύζυγος	198	μάννα	208	αδέλφια	18		
αδελφός	197	αδελφή	177	σύζυγος	7		
παιδί	87	σύζυγος	94				
αφέντης	23	μάμμη/μαμά	62				
		παιδί	12				

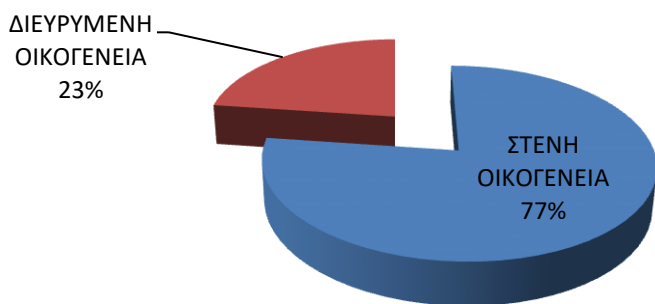
Πίνακας 20: Λεξιλόγιο για τη δήλωση του φύλου στο πλαίσιο της στενής οικογένειας

Διευρυμένη οικογένεια

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.	Απροσδ.	Συχν.
γαμπρός	228	νύμφη	116	ανίψια	7
(ε)ξάδελφος	56	πεθερά	110	ξαδέλφια	2
κουμπάρος	56	(ε)ξαδέλφη	52		
ανιψιός	36	ανιψιά	47		
θείος	33	ανδραδέλφη	31		
πεθερός	21	θεία	30		
μνηστήρας	17	μητριά	27		
ανδράδελφος	7	κουμπάρα	26		
νυμφίος	4	μνηστή	22		
μπάρμπα	3	κυρία	4		
μητριός	2				
κύριος	4				

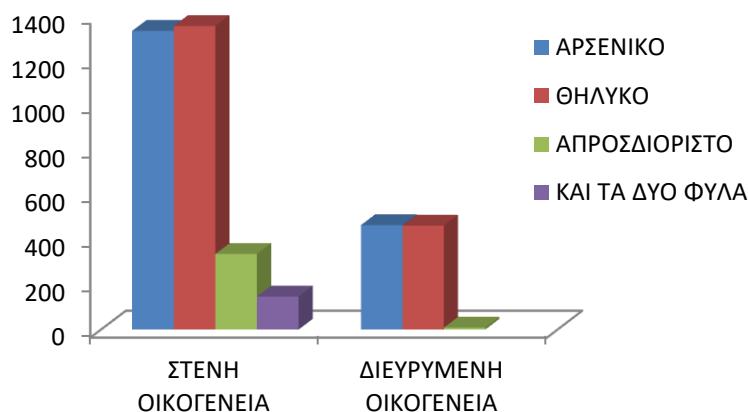
Πίνακας 21: Λεξιλόγιο για τη δήλωση του φύλου στο πλαίσιο της διευρυμένης οικογένειας

Όπως διαπιστώνεται μάλιστα από το Γράφημα 23, η αναφορά γίνεται κυρίως σε πρόσωπα που ανήκουν στον στενό πυρήνα της οικογένειας (77%), κάτι που υποδεικνύει ότι πιθανότατα πρόσωπα με στενές συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους είναι οι βασικοί χαρακτήρες στα διηγήματά του.

Γράφημα 23: Συχνότητα εμφάνισης λεξιλογίου για τη δήλωση της στενής και της διευρυμένης οικογένειας

Παράλληλα, εστιάζοντας στο φύλο παρατηρούμε ότι οι γυναίκες και οι άνδρες εμφανίζονται σχεδόν ισάριθμα και στη στενή οικογένεια και στη διευρυμένη (βλ. Γράφημα 24).

Γράφημα 24: Συχνότητα εμφάνισης λεξιλογίου για τη δήλωση της στενής και της διευρυμένης οικογένειας ανά φύλο

Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι το πιο συχνό λήμμα στην κατηγορία της οικογένειας είναι αυτό της μητέρας (556 εμφανίσεις) και, αν συνυπολογίσουμε τις εμφανίσεις των λημμάτων μάννα (208 φορές) και μάμμη/μαμά (62 φορές), η αριθμητική διαφορά μεγαλώνει ακόμα περισσότερο σε σχέση με το λήμμα πατέρας, που απαντά μόνο

352 φορές. Να σημειωθεί βέβαια ότι 23 περιπτώσεις του λήμματος *αφέντης* έχουν τη σημασία του πατέρα. Αντίθετα, όσον αφορά τα τέκνα ο *γιος* με 450 εμφανίσεις είναι αυτός που υπερέχει αριθμητικά σε σχέση με την *κόρη* που εμφανίζεται 249 φορές.

Επομένως, η γυναίκα, είτε ενήλικη είτε ανήλικη, εμφανίζεται πολύ περιορισμένη στην ιδιωτική σφαίρα και στον χώρο της οικογένειας (βλ. παράδειγμα 55). Σκοπός της ζωής της προβλέπεται να είναι ο γάμος καθώς με την τέλεσή του γίνεται άρση του εγκλεισμού της και συγχρόνως εξασφαλίζει κοινωνική αποδοχή (Γκασούκα, 1995:129). Αποκτά έτσι πολλαπλούς ρόλους ως σύζυγος και μητέρα, αναλαμβάνοντας τόσο τις λειτουργίες και τις εργασίες στο σπίτι όσο και τη φροντίδα του συζύγου και των παιδιών (βλ. παράδειγμα 56).

55. Καὶ τώρα ἡ μικρὰ κόρη, ἡ ὀκταετής Ὀλυμπία, προσπαθεῖ νὰ γίνῃ ὡς μήτηρ εἰς τὰ τρία μικρότερα ἀδελφάκια της, εἰς τὸν πενταετῆ Γιώργον, τὴν τετραετῆ Ἄνναν, καὶ τὸν διετῆ Κωστήν. Χελιδὼν ἤτις ἀσκεῖται διὰ νὰ μάθῃ νὰ ἐκτελῇ ἔργα πελαργοῦ (DP 031)

56. Ἡ σύζυγος τοῦ βοσκοῦ, γυνὴ πλέον ἢ τριάκοντα ἐτῶν καὶ μήτηρ πέντε τέκνων, ἔκειτο ἐπὶ τῆς κλίνης. (DP 083)

Ὡς σύζυγος ἡ γυναίκα αφοσιώνεται στον ἄνδρα της, τον στηρίζει και δρα προς ὄφελός του. Πολλές φορές μάλιστα τον περιμένει μόνη στο σπίτι, νιώθοντας παραμελημένη και απογοητευμένη, καθώς εκείνος λείπει εκτός σπιτιού, όπως στο παράδειγμα 57.

57. Ὅλο στὸν καφενὲ περνάει τὴν ὥρα του... Ὡς τὰ μεσάνυχτα δὲ ξεκολλάει... Ἐμένα μ' ἀφήνει πάντα μοναχὴ μου... (DP 037)

Επίσης, σε περίπτωση απουσίας των ανδρών από το σπίτι, ἡ γυναίκα αναλάμβανε και τις αγροτικές εργασίες σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα, ενώ ο σύζυγος δεν συμμετείχε στις γυναικείες δουλειές και στο νοικοκυριό.

Τον σύζυγο τον επέλεγε συνήθως ο πατέρας της κόρης με βάση την κοινωνική του θέση, χωρίς ἡ ἴδια να ἔχει δυνατότητα επιλογῆς. Για τον γάμο μάλιστα απαραίτητη προϋπόθεση ἦταν και ἡ παροχὴ προίκας. Το θέμα αυτό είναι σημαντικό στο ἔργο του

συγγραφέα καθώς γίνονται συχνές αναφορές σε αυτή. Ο θεσμός της προίκας είχε επιπτώσεις στην οικογένεια και αποτελούσε ένα δυσβάστακτο βάρος τόσο για τους γονείς όσο γενικότερα και για τα αρσενικά μέλη της οικογένειας. Πρόκειται για μια εμπορική συμφωνία, μια οικονομική πράξη μεταξύ του γαμπρού και του πατέρα της νέας κοπέλας. Η πρώτη μορφή προίκας που αναφέρεται στα διηγήματα (βλ. παράδειγμα 58) αφορά κυρίως το σπίτι που δίνεται από την οικογένεια στην κόρη όταν παντρευτεί ή διαφορετικά έδιναν κτήματα ή κάποια χρήματα.

58. Εἶχεν ὑπανδρεύσει τὴν μεγάλην κόρην της, δοῦσα ὡς προῖκα τὴν μικρὰν οἰκίαν της, εἰς τὴν Ἐπάνω Ἐνορίαν, καὶ δὲν εἶχε πλέον καλύβην νὰ στεγασθῆ. (DP 096)

Ωστόσο, ὡπως φαίνεται και στο παράδειγμα 59, υπάρχει και η προίκα που καταβάλλεται από τον γαμπρό στην οικογένεια της νύφης προκειμένου να την εξαγοράσει. Αυτό βέβαια αφορά περιπτώσεις όπου εύποροι και μεγαλύτεροι σε ηλικία άνδρες ήθελαν να παντρευτούν νεαρά κορίτσια.

59. Εἶχε δηλώσει ὅτι ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ χωρὶς προῖκα, τῆς ἔδιδε μάλιστα καὶ εἴκοσι γίδια ὡς κοριτσιάτικο. (DP 124)

Η μητρότητα αποτελούσε σημαντική υπόθεση για το ζευγάρι καθώς και προορισμό των γυναικών. Η σημασία της μάλιστα υποδηλώνεται και από την υψηλή συχνότητα του λήμματος *μητέρα* (556 εμφανίσεις), που μας παραπέμπει στα καθήκοντα της γυναίκας και στον κυρίαρχο ρόλο της ως μητέρας. Η μητέρα είναι εκείνη που αναλαμβάνει την ανατροφή των παιδιών, τα φροντίζει, τα προστατεύει και είναι δίπλα τους αν συμβεί κάτι (βλ. παράδειγμα 60). Επίσης, σε περίπτωση απουσίας του πατέρα ως ναυτικού αναλαμβάνει και τον ανδρικό ρόλο και την πατρική εξουσία.

60. Ἡ μητέρα ἐξύπνησε, κ' ἔτεινε τὸν μαστόν. Νάνι, νάνι, τὸ παιδί μ'! (DP 150)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σχέση μητέρας και κόρης που, ὡπως προαναφέραμε, διακρίνεται από αλληλεξάρτηση, με τη μητέρα να διαπλάθει την κόρη από την παιδική ηλικία και συνάμα να μεταβιβάζει παραδοσιακές αρχές, πρότυπα και αξίες, προετοιμάζοντάς την για την είσοδό της στον κόσμο μετά το γάμο (βλ. παράδειγμα 61). Πρόκειται δηλαδή για μια σχέση που εξυπηρετεί την κοινωνικοποίηση της γυναίκας.

61. Εἰς τὴν δασκάλισσαν ἔλεγεν, ὅτι ἡ μητέρα τῆς τὴν εἶχε κρατήσει κατ' οἶκον διὰ τὴν κάμη τὴν δουλειὰς τοῦ σπιτιοῦ. (DP 168)

Ὅπως φαίνεται στα παραδείγματα 62 και 63, τους γιους τους χρησιμοποιούσαν προκειμένου να αποκαταστήσουν πρώτα τα κορίτσια καθώς ήταν υποχρεωμένοι να ολοκληρώσουν τα καθήκοντά τους απέναντι στις αδερφές τους πριν οι ίδιοι προχωρήσουν σε γάμο (Γκασούκα, 1995:149).

62. Ν' ἀφήσῃ τὸν υἱὸν τῆς νὰ ἐμβῆ στὰ βάσανα, τόσον νέος, κι αὐτὴ νὰ ἔχῃ τέσσαρας κόρας ἀνυπάνδρους, νὰ τὰς καμαρώνῃ; Καὶ ποιὸς γονιὸς τὸ δέχεται, αὐτό; (DP 054)

63. Αἱ μητέρες, πάλιν, ἀγαπᾶσι τοὺς υἱούς, καὶ θεωροῦσιν αὐτοὺς ὡς καλοὺς σωτῆρας τῆς προικῆς (τὴν ὁποίαν αὐταὶ ἔχουν «διάφορο»*) καὶ γηροτρόφους. (DP 127)

Από την πλευρά του ο πατέρας είναι αδιάφορος για την οικογένειά του, απὸν ἀπὸ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν και γενικότερα ἀπὸ τὸ σπίτι, κατέχοντας ἔτσι δευτερεύοντα ρόλο, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στις σχεδὸν μισὲς ἀναφορὲς του σε σχέση με τὴν μητέρα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ὅπως φαίνεται στα παραδείγματα 64 ἕως 66, λείπει ἀπὸ τὸ σπίτι του για δουλειὰ ἢ γιατί τριγυρνᾶ στον δημόσιο χώρο και στα καφενεῖα ἢ γιατί ἔχει ἀναλάβει τις ἐξωτερικὲς ἐργασίες.

64. Τὸ βράδ', σὰ ῥθῆ πατέρας σ' ἀπ' τὸ χωράφ', δῶσε λόγῳ». (DP 010)

65. Ὁ πατέρας λείπει, λένε, δὲν εἶν' ἐδῶ. (DP 055)

66. Πάει ὁ πατέρας νὰ σ' ἀγοράσῃ καλούδια, νὰ τὰ ἔχῃς μεθαύριο τ' Ἀι-Βασιλιοῦ, νὰ παίξῃς, νὰ παίξῃς, νὰ χαίρεσαι. (DP 014)

Ἡ μόνη περίπτωση που ο πατέρας κάνει αισθητὴ τὴν παρουσία του και ἐπεμβαίνει στην ἀνατροφή τῶν παιδιῶν ἀφορᾶ τὴν ἀπόσπασή του ἀγοριοῦ ἀπὸ τὸν γυναικεῖο ἰδιωτικό χώρο και τὴν προώθησή του στον δημόσιο βίῳ (Γκασούκα, 1995: 148).

Ὡστόσο, θεωρεῖται ἡ κεφαλὴ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οικογένειας και ἔχει ἡγετικό ρόλο ἀλλὰ μόνο σε ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ λήψη ἀποφάσεων για τα μέλη τῆς οικογένειάς του (βλ.

παράδειγμα 67). Να σημειωθεί ότι καταγράφονται 23 περιπτώσεις του λήμματος *αφέντης* εκ των οποίων οι 17 είναι συνώνυμες της λέξης *πατέρας* (βλ. παράδειγμα 68), ενώ οι υπόλοιπες σημαίνουν τον σύζυγο, δηλώνοντας αυτόν ακριβώς τον ρόλο και την εξουσία, την ανωτερότητα δηλαδή του άνδρα και την υποταγή σε αυτόν.

67. Εἶμαι πατέρας... καὶ δὲν ἠμπορεῖ ἡ κόρη μου νὰ ὑπανδρευθῆ χωρὶς τὴν ἄδειάν μου... (001)

68. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο θὰ ἴρθη, λέει, ὁ αφέντης της — δηλαδή ὁ πατέρας της [...] (132)

Αξίζει βέβαια να σχολιαστεί και η αριθμητική υπεροχή του αρσενικού γένους τέκνου σε σχέση με το θηλυκό, καθώς σχετίζεται με το θέμα της αρρενογονίας και της θηλυγονίας (450 εμφανίσεις για τα αγόρια έναντι 249 για τα κορίτσια). Όπως φαίνεται και στα παραδείγματα 69 και 70, ήταν πολύ σημαντικό η γυναίκα να γεννά γιους καθώς έτσι γινόταν αποδεκτή ενώ το γεγονός αυτό αποτελούσε και σημείο αναφοράς για την γυναικεία ύπαρξη (Γκασούκα, 1995:133).

69. Ἡ μάμμη ἐμελέτα πάντοτε κοράσιον, ἐλπίζουσα ὅτι θὰ ἐγεννᾶτο υἱός. (DP 072)

70. Στερεωμένοι, καλορρίζικοι! μὲ γυιούς! (DP 023)

Αντίθετα, ο φόβος της θηλυγονίας σχετιζόταν άμεσα και με το θέμα της παροχής προίκας (βλ. παράδειγμα 71) και γι' αυτό εξαρχής θεωρούσαν τα κορίτσια «βάρος».

71. Καὶ πᾶσα οἰκογένεια εἰς τὴν γειτονίαν, καὶ εἰς τὴν συνοικίαν καὶ εἰς τὴν πόλιν εἶχαν ἀπὸ δύο ἕως τρία κοράσια. Μερικαὶ εἶχον τέσσαρα, ἄλλαι πέντε. Μία μητέρα εἶχεν ἕξ θυγατέρας χωρὶς κανένα υἱόν, ἄλλη μία εἶχεν ἑπτὰ κ' ἕνα υἱόν, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ φανῆ ἄχρηστος. Λοιπὸν ὅλοι αὐτοὶ οἱ γονεῖς, ὅλα τὰ ἀνδρόγυνα, ὅλαι αἱ χῆραι, ἀνάγκη πᾶσα καὶ χρέος ἀπαραίτητον, νὰ ὑπανδρεύσουν ὅλας αὐτὰς τὰς κόρας — καὶ τὰς πέντε, καὶ τὰς ἕξ, καὶ τὰς ἑπτὰ! Καὶ νὰ δώσουν εἰς ὅλας προῖκα. (DP 083)

Οι συνάψεις της λέξης *κόρη* αναδεικνύουν, όπως φαίνεται στον Πίνακα 22, την άμεση σύνδεση με τη μητέρα αλλά και τον γάμο. Αντίθετα, οι συνάψεις του λήμματος

υιός/γιός σχετίζονται περισσότερο με την ηλικία, ενώ συγχρόνως η σύναψη με τη λέξη *παιδί* επιβεβαιώνει όσα προαναφέραμε, ότι δηλαδή δηλώνει το αρσενικό φύλο και στη συγκεκριμένη περίπτωση το αρσενικό τέκνο. Το επιφώνημα *αχ* παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς μπορεί να εκφράζει ποικίλα συναισθήματα, απόγνωση και αναστεναγμό.

Κόρη	Υιός/Γιός
μάννα	πρωτότοκος
υπανδρεύω	μεγαλύτερος
μικρή	μεγάλος
δύο	ανήλικος
λαός	τριετής
καμαρώνω	παιδί
	δύο
	τρεις
	τέσσερεις
	επτά
	παπάς
	θυγατέρας
	αγαπώ
	σύζυγος
	άρρωστος
	καλορρίζικος
	στερεωμένος
	αχ

Πίνακας 22: Συνάψεις των λημμάτων κόρη και γιος/υιός

Ένας άλλος σημαντικός ρόλος στο πλαίσιο της ευρύτερης οικογένειας είναι και αυτός της *πεθεράς*, που διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο του παιδιού, δηλαδή αν είναι γαμπρός ή νύφη (Γκασούκα, 1995:148). Ως πεθερά της νύφης φαίνεται να έχει αρνητική έννοια καθώς, όπως φαίνεται στα παραδείγματα 72 έως 74, η συμπεριφορά της είναι συνήθως απότομη, ασκεί εξουσία, επεμβαίνει στα προσωπικά του ζευγαριού και συνάμα απαιτεί την υποταγή της νύφης (Γκασούκα, 1995:149).

72. — Ψέματα λές! εἶπεν ἀγρία ἡ Μπερνίτσα. Εἶσαι σὲ τέτοια θέση πὺν δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπ' τὸν καιρὸ πὺν λείπει ὁ γιός μου... Μὲ κανέναν ἄλλονε!...

Ὁ λόγος αὐτὸς τῆς πεθερᾶς ἦτον μαχαίρι δίκοπο, ἦτον ἀστροπελέκι, ἦτον θάνατος. Ἡ Οὐρανίτσα ἄρχισε νὰ τρέμη ὅλη, ἐκοκκίνισε, κιτρίνισε, ἔπλεε στὸν ἰδρῶτα, πιάσθηκε ὁ ἀνασασμός της.

— Ἐγὼ! μπόρεσε μόνο νὰ πῆ... θὰ πιῶ φαρμάκι!...

— Νά ἐκειδὰ πάνω στὸ ἀράφι, τό 'χω, εἶπε σκληρὰ ἡ πεθερά της. Πάρε το καὶ πιέ το!...(DP 069)

73. Πέμπτη καὶ τελευταία εἰσῆλθεν ἡ πενθερά, διὰ νὰ δείξη τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς νύμφης εἰς τὸν γαμβρόν. (DP 034)

74. Τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν ἐφρόνει καὶ ἡ γραῖα Καντάκαινα, ἡ πενθερά της, ἥτις ἐπέρριπτεν εἰς τὴν νύμφην αὐτῆς τὸ σφάλμα τῆς μὴ ἀποκτήσεως ἐγγόνου διὰ τὸ γῆράς της. (DP 002)

Ἡ πεθερά του γαμπροῦ ὅμως ἔχει εντελῶς διαφορετικὸ ρόλο, καθὼς δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα παρέμβασης στο ζευγάρι καὶ στερεῖται προνομίων. Ἡ ἀναζήτησις βέβαια του γαμπροῦ ἀποτελεῖ μιὰ ἀγωνιώδη διαδικασία καὶ συχνά ἀναφέρεται ἡ χρῆσις μαγικῶν (βλ. παραδείγματα 75-76) προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ παντρεία της κόρης.

75. Θέλει νὰ πῆ γιὰ τὴν πεθερά του καὶ τὴν κουνιάδα του, πὼς τοῦ ἔκαμαν μάγια διὰ νὰ τὸν πανδρέσουν, εἶπεν ὁ Σταμάτης. (DP 132)

76. Ἡ πεθερά μου μ' ἔκαμε μάγια νὰ πάρω τὴν κόρη της...(DP 132)

Μάλιστα, ὁ συγγραφέας φαίνεται νὰ κρατᾷ μιὰ ἀντιφατικὴ στάσις ἀπέναντι στις πεθερές, καθὼς αφενὸς τις εἰρωνεύεται, εἶναι ἐχθρικός ἀπέναντί τους καὶ τις προκαλεῖ νὰ ἀποκαλύψουν τὰ πραγματικά τους συναισθήματα γιὰ τὴ νύφη τους (βλ. παράδειγμα 77) καὶ αφετέρου, ὅπως διαπιστώνεται στο παράδειγμα 78, τις παρουσιάζει νὰ στηρίζουν τὴν νύφη τους (Γκασούκα, 1995:150).

77. Τί νὰ 'χω, παιδί μου; Νά, κανεὶς δὲν μοῦ φταίει. Αὐτὸ τὸ κουνέτο*, ἡ νύφη μου...(DP 086)

78. Σημειωτέον ὅτι ἡ γραῖα συναισθανθεῖσα καὶ αὐτὴ τὸ ἐγκλημά της, δὲν ἐμέμφθη τὴν νύμφην της, ἀλλὰ τοῦναντίον τὴν ὑπερήσπισε κατὰ τῆς κακολογίας ἄλλων. (DP 002)

Ελάχιστη διαφορά σημειώνουν και οι συχνότητες εμφάνισης του ζεύγους λημμάτων *αδερφός* και *αδερφή* (197 έναντι 177 εμφανίσεων), καταδεικνύοντας την υπεροχή του στενού οικογενειακού κύκλου. Ο αδερφός εμφανίζεται ως προστάτης της οικογένειας, της τιμής της κόρης, οφείλοντας να αποκαταστήσει πρώτα τις αδερφές του πριν παντρευτεί ο ίδιος (βλ. παράδειγμα 79). Μερικές φορές βέβαια έμενε ανύπαντρος εξαιτίας της αδυναμίας αποκατάστασής τους και έτσι είχε το χρέος να τις φροντίζει (βλ. παράδειγμα 80).

79. Περισσότεροι ήτοιμάζοντο νὰ στείλουν προξενιὰν διὰ τὸν Θανάσῃν τὸν ἴδιον, πλὴν ἤξευραν ὅτι ὁ νέος δὲν θὰ ἐνυμφεῦετο πρὶν ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀδελφήν του [...] (DP 067)

80. Δωδεκαέτης, ἔμεινε μόνος προστάτης τῆς μητρὸς, χήρας τριακοντούτιδος. Εἰκοσαέτης, ἦτο προστάτης τῶν ὀρφανῶν ἀδελφῶν του, ὀρφανὸς ὁ ἴδιος. Τεσσαρακοντούτης, ἦτο προστάτης ἔτι μεγαλυτέρας ὀρφανίας, τῆς τῶν ἀνεπιῶν του. Ὅλοι οἱ νέοι ἀγωνίζονται διὰ τινὰ φιλοδοξίαν, ποθοῦσι τὸν γάμον, μελετᾶσι τὴν ἀποκατάστασιν. Ὁ ταλαίπωρος ὁ Γιαννιὸς δὲν ἐτόλμα οὐδὲ νὰ ὄνειροπολήσῃ τοιοῦτό τι. Χωρὶς νὰ νυμφευθῆ, εἶχεν οἶκοι τρεῖς γυναῖκας. (DP 010)

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τα παραπάνω, ἡ οικογένεια διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο ἔργο του Παπαδιαμάντη καὶ αὐτὸ επιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τις πλείστες αναφορὲς σε ὄρους που δηλώνουν τὸν στενότερο κύκλο τῆς οικογένειας. Ἡ συχνότερη εμφάνιση τοῦ λήμματος *μητέρα* ἀποδεικνύει τὸν κεντρικὸ ρόλο τῆς μέσα στὴν οικογένεια ὅσον ἀφορὰ τὴν ανατροφή τῶν παιδιῶν καὶ τὴ διαχείριση τῶν οικιακῶν καθηκόντων. Ἀκολουθῶς, τὸ ἀμέσως ἐπόμενο σε συχνότητα λήμμα *γιος/υἱός* υποδεικνύει τὴν επικρατοῦσα ἀντίληψη γιὰ τὴν προτίμηση γέννησης ἀρσενικῶν τέκνων, καθὼς τα θηλυκὰ αποτελοῦσαν βᾶρος γιὰ τὴν οικογένεια. Αὐτὴ τὴ διάκριση μάλιστα ἀνάμεσα στὸν γιο καὶ τὴν κόρη, στὸ ἀγόρι καὶ τὸ κορίτσι, ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ χρῆση τοῦ λήμματος *παιδί*, που στὶς περισσότερες περιπτώσεις δηλώνει τὸ ἀρσενικὸ τέκνο με χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν ἐκφραση *παῖδες καὶ κοράσια / παιδιὰ καὶ κορίτσια*.

5.7 Άλλες ιδιότητες

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει λεξιλόγιο που δηλώνει το φύλο και συνάμα άλλες ιδιότητες (βλ. Πίνακα 23). Σε αυτή την κατηγορία η δήλωση ανδρών υπερσχύει με ποσοστό 75% έναντι της δήλωσης γυναικών με 25%.

Αρσενικό	Συχν.	Θηλυκό	Συχν.
φίλος	335	παπαδιά	70
μαθητής	82	κυρία/κυρά	59
αγάς	70	(ν)οικοκυρά	42
κύριος	50	φίλη	17
αρχηγός	35	μαθήτρια	15
αφέντης	30	δημαρχίνα	7
(ν)οικοκύρης	15		
συνταξιούχος	12		

Πίνακας 23: Δήλωση του φύλου με λεξιλόγιο που αναφέρεται σε άλλες ιδιότητες

Το λήμμα *φίλος*, το οποίο αποτυπώνει μια μη συγγενική κοινωνική σχέση, είναι το συχνότερο ουσιαστικό αυτής της κατηγορίας με 335 εμφανίσεις να αφορούν το αρσενικό και 17 το θηλυκό (*φίλη*). Η μεγάλη αυτή διαφορά αποδεικνύει για ακόμη μία φορά την ασυμμετρία ανάμεσα στα δύο φύλα, καθώς οι γυναίκες εξαιτίας του περιορισμού στο σπίτι δεν είχαν αναπτύξει φιλίες. Επιπλέον, οι συνάψεις του λήμματος φανερώνουν θετικές συνδηλώσεις, καταδεικνύοντας την ανάπτυξη μιας κοινωνικής σχέσης που στηρίζεται στην εμπιστοσύνη, τη συμπάθεια και την εκτίμηση.

Φίλος

πιστός
αδιάκριτος
παιδικός
παλαιός
αχώριστος
συγγενείς
κακοκέφαλος
εγκαρδιακός

Πίνακας 24: Συνάψεις του λήμματος φίλος

Αξίζει να αναφερθούμε και στα λήμματα *μαθητής* και *μαθήτρια*, με το αρσενικό να απαντά 82 φορές ενώ το θηλυκό μόνο 15, φανερώνοντας τη μειωμένη αναπαράσταση των κοριτσιών ως μαθητριών, που μπορεί να οφείλεται στην περιορισμένη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση. Όσον αφορά, λοιπόν, το ζεύγος *μαθητής-μαθήτρια* η υπεροχή του αρσενικού, από άποψη συχνότητας, μπορεί εύκολα να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η μόρφωση εκείνη την εποχή αποτελούσε σχεδόν αποκλειστικό προνόμιο των αγοριών. Γι' αυτό τον λόγο και ο αριθμός των μαθητριών ήταν πολύ μικρότερος από εκείνο των μαθητών. Εξετάζοντας τα διηγήματα φαίνεται ότι υπήρχε στο νησί *Δημοτικό σχολείο* και για τα δύο φύλα καθώς και *Ελληνικό σχολείο* αρρένων.

81. [...] κατέναντι ώραία οικία με κήπον, χρησιμεύουσα ως δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀρρένων. Ὀλίγον παρακάτω, ἄλλο σχολεῖον, τῶν κορασίων. (DP 162)

Τα αγόρια ήταν αποδεκτό να πηγαίνουν σχολείο και μάλιστα να συνεχίζουν και για δευτεροβάθμιες σπουδές, ενώ τα κορίτσια περιορίζονταν στο σπίτι και στις δουλειές του σπιτιού. Ελάχιστα ήταν εκείνα που παρακολουθούσαν μαθήματα και ακόμα λιγότερα αυτά που συνέχιζαν για σπουδές, καθώς θα έπρεπε να παρατήσουν το σχολείο και να φτιάξουν την προίκα τους. Μάλιστα, όπως αποτυπώνεται και στα παρακάτω παραδείγματα (82-83), η φοίτηση των κοριτσιών στα σχολεία αντιμετωπιζόταν με δυσπιστία και ειρωνεία.

82. Ἐπόμενο εἶναι, τώρα πού βγαίνουν καί τὰ κορίτσια μας φωστῆρες ἀπ' τὰ σκολειά, νὰ βρίσκουν κ' οἱ πεθεράδες μας γραμματικὸς γιὰ νὰ γράφουν τέτοια γράμματα! (DP 060)

83. Ἀφότου μάλιστα εἶχεν ἰδρυθῆ εἰς τὸ χωρίον σχολεῖον τῶν θηλέων, τὰ κοράσια εἶχον μεγάλως ξυπνήσει. (DP 083)

Να σημειωθεί επίσης ότι η εκπαίδευση που παρεχόταν στα κορίτσια ήταν διαφορετική από αυτή των αγοριών και περιοριζόταν σε ανάγνωση, γραφή, μουσική και ξένες γλώσσες (Γκασούκα, 1995: 67). Ο συγγραφέας μάλιστα χλευάζει τη μόρφωσή τους αναφέροντας ότι δεν μάθαιναν γράμματα αλλά χειροτεχνήματα και κυρίως να μην κάνουν «σαν σκιασμένα» και σαν «βουνίσια» (DP 083).

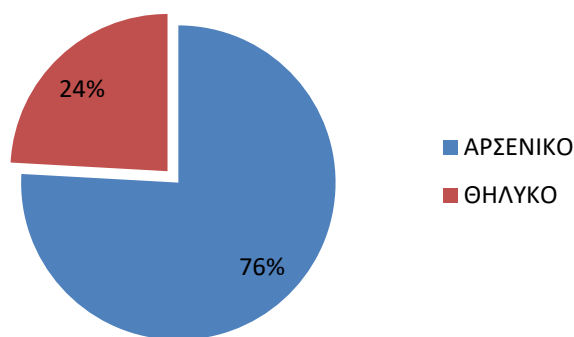
Όσον αφορά το λήμμα *παπαδιά* που είναι και το συχνότερο σε εμφανίσεις στο θηλυκό γένος (70 φορές) καθώς και το λήμμα *δημαρχίνα* αυτά δηλώνουν τη γυναίκα του παπά και του δημάρχου αντίστοιχα (βλ. παραδείγματα 84-85). Πρόκειται δηλαδή για μια ιδιότητα των γυναικών, οι οποίες αναφέρονται με βάση το επάγγελμα του συζύγου τους.

84. — Κ' εΐχαμε κάμει κ' ἓνα τάξιμο πέρυσι τὸ Δωδεκάμερο, ἀλήθεια, παπαδιά; εἶπεν αἴφνης στραφεὶς πρὸς τὴν συμβίαν του ὁ ἱερεὺς.

Ἡ παπαδιά τὸν ἐκοίταξεν ὡς νὰ μὴν ἐνόει.

85. Ὁ δήμαρχος ἐφόρεσε τὸ πανωβράκι* του, ἔλαβε τὴν μακρὰν χονδρὴν μαστούναν του, καὶ ἤρχισε νὰ καταβαίνει τὰ σκαλοπάτια τῆς ἐσωτερικῆς ξυλίνης σκάλας, ἐνῶ ἡ κυρὰ δημαρχίνα, ἐξυπνήσασα ἀρτίως καὶ αὐτὴ, ἐφώναζεν ἀπὸ τὸν ἄλλον θάλαμον (DP 031)

Ενδιαφέρον ακόμα παρουσιάζει και η διαφορά στη συχνότητα μεταξύ των λημμάτων *νοικοκύρης* και *νοικοκυρά*, με το αρσενικό να αναφέρεται σχεδόν 1/3 λιγότερο από το θηλυκό, αποκαλύπτοντας έτσι τον ρόλο των γυναικών και τη σύνδεσή τους με μη επαγγελματικές ιδιότητες. Το λήμμα *αφέντης* έχει εδώ τη σημασία του ιδιοκτήτη, του άρχοντα, του κυρίου του σπιτιού όπως και τα λήμματα *κύριος* και *κυρία* της ίδιας κατηγορίας που συνήθως χρησιμοποιούνται από το υπηρετικό προσωπικό. Ακόμα, το λήμμα *αγάς* δηλώνει και αυτό τον ιδιοκτήτη γης, τον κύριο, τον διοικητή, ενώ και το λήμμα *αρχηγός* υποδηλώνει ένα άτομο που διευθύνει, που είναι ηγέτης και επικεφαλής μιας ομάδας. Παρατηρούμε λοιπόν ότι επικρατούν κυρίως αρσενικές λέξεις που δηλώνουν εξουσία, υποταγή ή ένα ρόλο ευθύνης. Οι άνδρες είναι οι αρχηγοί και οι γυναίκες οφείλουν να υπακούουν χωρίς να έχουν τη δυνατότητα επιλογής ή έκφρασης της επιθυμίας τους.

Γράφημα 25: Συχνότητα εμφάνισης λημμάτων που δηλώνουν εξουσία/υποταγή

Το ζεύγος *νοικοκύρης* και *νοικοκυρά* και η αριθμητική υπεροχή του θηλυκού επιβεβαιώνει όσα έχουμε προαναφέρει σχετικά με την ελάχιστη επαγγελματική ιδιότητα της γυναίκας και τη δράση της κυρίως στην ιδιωτική σφαίρα της οικογένειας και του σπιτιού, σε αντίθεση με τον άνδρα που είχε μηδαμινή συμμετοχή στις γυναικείες δουλειές. Έτσι, η ενασχόληση και η συνολική διαχείριση του νοικοκυριού ταυτίζεται με τη γυναικεία φύση (Γκασούκα, 1995: 57). Η γυναίκα του σπιτιού, η οικοδέσποινα, που εδώ αναφέρεται και με τον όρο *κυρία*, είναι αυτή που είναι υπεύθυνη για την τάξη στο σπίτι και τα γενικότερα οικιακά καθήκοντα, ενώ μερικές φορές ασκεί και κάποια πιο πρακτικά επαγγέλματα (*ράπτρια*). Από τις συνάψεις του λήμματος (βλ. Πίνακα 25) παρατηρούνται σχεδόν αποκλειστικά θετικά χαρακτηριστικά που αφορούν τη συμπεριφορά και τον χαρακτήρα της γυναίκας (*καλή, προκομμένη, τελεία*), αποκαλύπτοντας μια άξια νοικοκυρά που έχει προετοιμαστεί για αυτόν το ρόλο από μικρή. Αντίθετα, το λήμμα *νοικοκύρης* εμφανίζει συνάψεις με όρους που δηλώνουν κυρίως επάγγελμα και σχετίζονται με τη δημόσια ζωή και τις ασχολίες έξω από τον χώρο του σπιτιού, αποδεικνύοντας την κοινωνική καταξίωση του άνδρα αντιθετικά προς τον αποκλεισμό της γυναίκας από δημόσιους χώρους.

(N)οικοκυρά	(N)οικοκύρης
καλή	άνθρωπος
μικροπανδρεμένη	χαρτοπαίκτης
φίλη	έμπορος
τιμή	μουσαφίρης
προκομμένη	γεωργοκτηματίας

φωλιά	παντοπώλης
πολύσαρκος	χωράφια
βαρελοειδής	σεβάσμιος
υπάρχοντα	ειρηνικός
γυνή	καλός
ράπτρια	πρεσβύτης
οδηγούμενη	εντόπιος
συλλογιζόμενη	συνταξιούχος
τελεία	

Πίνακας 25: Συνάψεις των λημμάτων νοικοκύρης και νοικοκυρά

Επιπρόσθετα, όπως είδαμε στο 5.3, τα λήμματα *κύριος* και *κυρία* χρησιμοποιούνται με παραπάνω από μία σημασίες. Στον Πίνακα 26 παρουσιάζονται οι δύο επιπλέον σημασίες των λημμάτων που διακρίνονται στο πλαίσιο της δήλωσης άλλων ιδιοτήτων με παραδείγματα από τα δεδομένα μας για κάθε φύλο ξεχωριστά.

Ιδιοκτήτης	Ἀλλὰ παρήλθε πλέον ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ὁ Γιαννιὸς ἦτο <u>κύριος</u> δύο ὑπερηφάνων λέμβων, τῆς «Ἑπταλόφου» καὶ τῆς «Ἀγίας Σοφίας»	-
Αφέντης/ Οικοδεσπότης	Οὗτος δὲν κατέβαινε ποτὲ εἰς τὴν πόλιν, ἔζη μόνος μὲ τὰς αἴγας τοῦ <u>κυρίου</u> του, ὅστις τὸν εἶχε προσλάβει ὡς βοσκὸν φιλανθρωπίας χάριν.	Μετὰ πολλὰς παρακλήσεις, ἡ <u>κυρία</u> τῆς ἐπέισθη νὰ δεχθῆ προσωρινῶς τὴν ξένην εἰς τὴν οἰκίαν τῆς

Πίνακας 26: Σημασίες των λημμάτων κύριος και κυρία στην κατηγορία «Άλλες ιδιότητες»

Αυτό που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ότι δεν υπάρχει κανένα παράδειγμα για το *κυρία* που να σημαίνει την ιδιοκτήτρια, γεγονός που υποδηλώνει την εξουσία των ανδρών, το δικαίωμα τους να έχουν στην κατοχή τους πράγματα και συγχρόνως την υποδεέστερη κοινωνικά θέση των γυναικών. Αντίθετα, η γυναίκα αναφέρεται ως επί το πλείστον με τον όρο *κυρία/κυρά* από το υπηρετικό προσωπικό που έχει στη δουλειά της για να δηλώσει την οικοδέσποινα, ενώ οι αντίστοιχες αναφορές στον άνδρα είναι μηδαμινές. Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι η γυναίκα συνδέεται πάλι με τον κλειστό χώρο του σπιτιού και τα οικιακά καθήκοντα όπως και στην περίπτωση του λήμματος *νοικοκυρά*, ενώ αντίθετα ο άνδρας συνδέεται με το κύρος και την εξουσία.

Ομοίως, η λέξη *αφέντης* σημαίνει εδώ κατά κύριο λόγο τον ιδιοκτήτη και τον άρχοντα σε αντιδιαστολή με τον υπηρέτη. Φανερώνει την υποταγή, την προσήλωση σε κάποιον και αυτό επιβεβαιώνεται και από τη λέξη *αφοσιωμένος*, που είναι η μοναδική σύναψη που παρουσιάζει.

86. Ὁ Γραικὸς ἦτο ἀφοσιωμένος εἰς τὸν ἀφέντην του, ὡς εἰκός. (DP 154)

Μέσα από την κατηγορία αυτή αναδεικνύεται ο ηγετικός ρόλος του άνδρα, ο οποίος λειτουργεί σαν αφέντης και αρχηγός και ασκεί εξουσία στη γυναίκα, η οποία αντίθετως φαίνεται υποταγμένη σε αυτόν. Ο άνδρας είναι αυτός που έχει στην ιδιοκτησία του πράγματα, κινείται στη δημόσια ζωή, ενώ η γυναίκα είναι περιορισμένη στα οικιακά της καθήκοντα, στον μικρόκοσμο του σπιτιού και στο ρόλο της ως οικοδέσποινας. Επιπλέον, η άνιση αντιμετώπιση των δύο φύλων αποκαλύπτεται και από το εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής όπου φαίνεται ότι τα αγόρια είχαν πλήρη πρόσβαση σε αυτό σε αντίθεση με τα κορίτσια, τα περισσότερα από τα οποία δεν είχαν αυτό το δικαίωμα, ενώ λίγα ήταν εκείνα που πήγαιναν σχολείο και ακόμα λιγότερα αυτά που συνέχιζαν τις σπουδές τους.

Κεφάλαιο 6: Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία επικεντρωθήκαμε στη μελέτη του λεξιλογίου που δηλώνει το φύλο σε ένα σώμα κειμένων 551.589 δειγμάτων που περιλαμβάνει 172 διηγήματα του Παπαδιαμάντη. Με τη χρήση των μεθόδων της Γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων επιδιώχθηκε να αναδειχθεί το εύρος του λεξιλογίου που έχει έμφυλη διάσταση και οι ασυμμετρίες στην αναπαράσταση των δύο φύλων στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη.

Η έρευνα για τη σχέση γλώσσας και φύλου έχει εντοπίσει διαφοροποιήσεις στη χρήση της γλώσσας ως προς το φύλο, αλλά και ανισότητα εις βάρος των γυναικών που εμφανίζεται στη χρήση της γλώσσας και συχνά κωδικοποιείται στο γλωσσικό σύστημα. Επιπλέον, η λογοτεχνία μας παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις σχέσεις των φύλων, τα στερεότυπα και τις επικρατούσες αντιλήψεις της εκάστοτε εποχής. Μέσα από τους ρόλους που αναλαμβάνουν οι γυναίκες και οι άνδρες αλλά και τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται αποκαλύπτεται η θέση τους τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή. Ειδικότερα με τη θέση της γυναίκας στο παπαδιαμαντικό έργο έχει ασχοληθεί η Μαρία Γκασούκα (1995), αποκαλύπτοντας πληροφορίες για τη ζωή των γυναικών εκείνη την εποχή καθώς και για τους ρόλους που αναλάμβαναν. Η παρούσα εργασία βασίζεται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία (Γκασούκα, 1995), μελετά όμως τις έμφυλες αναπαραστάσεις σε επίπεδο λεξιλογίου συνδυάζοντας την ποσοτική με την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων.

Το λεξιλόγιο που δηλώνει το φύλο συγκεντρώθηκε χειροκίνητα, αφού μελετήθηκαν οι λέξεις-κλειδιά, δηλαδή οι στατιστικά σημαντικές λέξεις, στο σώμα κειμένων Παπαδιαμάντη σε σύγκριση με το λογοτεχνικό υπόσωμα του Διαχρονικού σώματος κειμένων του 20ού αιώνα (ΣΕΚ20). Το λεξιλόγιο λημματοποιήθηκε και ταξινομήθηκε στις εξής κατηγορίες με βάση τη σημασία και τη λειτουργία του: φύλο, ηλικιακό φύλο, προσφωνήσεις, προτακτικά, επαγγέλματα, οικογένεια και άλλες ιδιότητες. Επίσης, το λεξιλόγιο διακρίθηκε σε ουσιαστικά που αναφέρονται σε άνδρες, σε γυναίκες, γενικευτικές λέξεις (*άνθρωπος*) αλλά και λέξεις απροσδιόριστου φύλου (*τέκνο*) ή που δηλώνουν και τα δύο φύλα (*γονείς*) και αναλύθηκε ως προς τη συχνότητα και τη χρήση του. Ειδικότερα σε σχέση με τις γενικευτικές λέξεις επιβεβαιώθηκε αυτό

που αναφέρεται στη βιβλιογραφία (Μακρή-Τσιλιπάκου, 1989), ότι δηλαδή δεν είναι γενικευτικές αλλά αντιθέτως προσδιορίζουν το φύλο και ειδικότερα το αρσενικό.

Τα ευρήματα της έρευνάς μας ανέδειξαν την ασυμμετρία των δύο φύλων ως προς την κοινωνική τους θέση εκείνη την εποχή, τους ρόλους που αναλαμβάνουν, τα δικαιώματα ή την εξουσία που έχουν, ενώ αποκαλύφθηκαν και στερεοτυπικές αντιλήψεις. Απόδειξη αυτής της ασυμμετρίας αποτέλεσαν οι συχνότητες των λέξεων με έμφυλο περιεχόμενο καθώς και οι συνάψεις τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι, ενώ στο γενικό σύνολο των δεδομένων μας είναι συχνότερο το αρσενικό, στις υποκατηγορίες «φύλο» και «ηλικιακό φύλο» υπερέχει το θηλυκό. Με αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνεται και η αδυναμία του συγγραφέα προς το γυναικείο φύλο, παρουσιάζοντας έναν κόσμο που κυριαρχούν και κατέχουν πρωταγωνιστικό ρόλο οι γυναικείοι χαρακτήρες και με έκδηλη μάλιστα την προτίμησή του στα νεαρά κορίτσια.

Από τη μελέτη των ζευγών *άνδρας-γυναίκα* και *αγόρι-κορίτσι* διαπιστώθηκαν διαφορές στο επίπεδο της σημασίας, ενώ οι διαφορετικές συχνότητες των σημασιών των λέξεων αυτών αποκάλυψαν ότι ο *άνδρας* αναφέρεται περισσότερο ως σύζυγος και η *γυναίκα* χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο για τη δήλωση του γυναικείου φύλου. Αντιθέτως, το *αγόρι* επικρατεί στον προσδιορισμό του αρσενικού φύλου ενώ το *κορίτσι* χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό κάποιου συγκεκριμένου ατόμου. Επιπλέον, οι συνάψεις των παραπάνω λέξεων αποκάλυψαν ότι οι γυναίκες αναπαρίστανται κυρίως σε σχέση με την ηλικία και την εμφάνισή τους, ενώ δεν λείπουν και οι λέξεις με αρνητική σημασία, κάτι που παρατηρείται σπάνια για τους άνδρες. Παρατηρήθηκε μάλιστα η συνήθης συνεμφάνιση των λέξεων *άνδρας* και *γυναίκα* καθώς και *αγόρι* και *κορίτσι*, η οποία καταδεικνύει τη μεταξύ τους αλληλεξάρτηση.

Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο που αναδείχθηκε από την έρευνα είναι ότι πολλές φορές γίνεται αναφορά στις γυναίκες με τα ονόματα των συζύγων τους (π.χ. *Γεώργαινα*, *Παύλαινα*), επιβεβαιώνοντας έτσι την εξουσία των ανδρών. Πρόκειται δηλαδή για μια σχέση εξάρτησης που αναπτυσσόταν αμέσως μετά τον γάμο και η γυναίκα φαίνεται να περνούσε στην ιδιοκτησία του άνδρα. Ο άνδρας λειτουργούσε σαν αφέντης, αρχηγός και κυρίαρχος, στον οποίο όφειλε να υπακούει η γυναίκα. Ο Παπαδιαμάντης μας φανερώνει με αυτόν τον τρόπο ότι η ζωή τόσο των γυναικών όσο και των κοριτσιών ήταν συνδεδεμένη με τον ιδιωτικό χώρο και τον περιορισμό τους στο

σπίτι. Δεν φαίνεται να είναι ανεξάρτητες. Αντίθετα, είναι καταπιεσμένες από τις κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής που επέβαλαν υποταγή σε κάθε αρσενικό μέλος της οικογένειας.

Όπως αναδεικνύεται από τα δεδομένα μας, η γυναίκα δεν είχε δικαίωμα στην εργασία και ήταν αποκλειστικά υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών, τη φροντίδα του συζύγου και το νοικοκυριό, επιβεβαιώνοντας τις αντιλήψεις της εποχής που ήθελαν τη γυναίκα έγκλειστη στο σπίτι. Τα μόνα γυναικεία επαγγέλματα που αναφέρει ο συγγραφέας και δεν ήταν πρακτικά, όπως *μαμμή, γιάτρισσα, φουρνάρισσα*, ήταν τα επαγγέλματα της δασκάλας και της γυναίκας δημάρχου. Στην περίπτωση βέβαια αυτή γίνεται ολοφάνερη και η αντιφατική στάση του Παπαδιαμάντη, ο οποίος από τη μια πλευρά αντιμετωπίζει αρνητικά και ειρωνικά τις δασκάλες, ενώ από την άλλη παρουσιάζει μια γυναίκα στον χώρο της δημόσιας ζωής και της πολιτικής, ως δήμαρχο, φανερώνοντας την προσπάθεια του να ξεπεράσει τις κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής. Αντίθετα, οι άνδρες παρουσιάζονται σε ποικίλα επαγγέλματα, με ορισμένα από αυτά να έχουν κύρος και να προσφέρουν καταξίωση. Γενικότερα όμως τα επαγγέλματα στα οποία αναφέρεται συχνότερα ο συγγραφέας δεν προκαλούν εντύπωση καθώς, όπως είναι αναμενόμενο, σχετίζονται με τη θάλασσα και τη θρησκεία, δύο τομείς που σχετίζονται άμεσα με τον ίδιο, τη ζωή και τα βιώματά του.

Ωστόσο, η απουσία των γυναικών από τον εργασιακό χώρο δεν αποδεικνύεται μόνο από τις ελάχιστες αναφορές στα γυναικεία επαγγέλματα αλλά ενισχύεται και από τις προσφωνήσεις των ηρώων του. Διαπιστώθηκε, δηλαδή, ότι στα διηγήματα είναι συχνότερο να απευθύνονται στους άνδρες με βάση το επάγγελμά τους, ενώ στους γυναικείους χαρακτήρες επικρατούν προσφωνήσεις που σχετίζονται με τον ρόλο τους ως μελών της οικογένειας. Έτσι, επιβεβαιώνονται για μία ακόμα φορά και τα διαφορετικά περιβάλλοντα δράσης γυναικών και ανδρών.

Όπως αποκαλύφθηκε από τα δεδομένα μας, η γυναίκα είναι στενά συνδεδεμένη με την ιδιωτική ζωή. Από μικρή ηλικία εκπαιδεύεται για να αναλάβει τον οικιακό και μητρικό ρόλο μετά το γάμο, ενώ γίνεται αναφορά και στον θεσμό της προίκας, που είναι ένα προσφιές θέμα του Παπαδιαμάντη. Ακόμα, είναι ξεκάθαρη η αντίληψη της εποχής ότι τα κορίτσια αποτελούσαν βάρος για την οικογένεια, καθώς και η φανερή προτίμηση στη γέννηση αγοριών. Επίσης, το συχνότερο σε εμφανίσεις λήμμα *μητέρα* αλλά και η

κυριαρχία των όρων που δηλώνουν στενά μέλη της οικογένειας επιβεβαιώνουν τη σημασία της μητέρας αλλά και ευρύτερα της οικογένειας στο έργο του συγγραφέα.

Η γυναίκα με τον ρόλο της ως μητέρας και συζύγου φρόντιζε για την ανατροφή των παιδιών και συνάμα αναλάμβανε ως νοικοκυρά και τις υπόλοιπες οικιακές εργασίες. Αντίθετα, ο πατέρας ενώ θεωρούνταν η κεφαλή της οικογένειας, αποδεικνύεται απών από το σπίτι και τα παιδιά. Η μόνη ενασχόλησή του, όπως παρατηρήθηκε, αφορούσε την εργασία έξω από το σπίτι, ενώ διαπιστώνεται η ανεξαρτησία του και η ελεύθερη κίνησή του στη δημόσια ζωή. Γίνεται, επομένως, έντονα αντιληπτός ο έμφυλος διαχωρισμός μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, με το ανδρικό φύλο να κατέχει τα προνόμια στη δημόσια σφαίρα.

Συνοψίζοντας, η παρούσα εργασία με τη χρήση των εργαλείων της Γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων και μέσα από την κατηγοριοποίηση του έμφυλου λεξιλογίου στη διηγηματογραφία του Παπαδιαμάντη ανέδειξε την κοινωνική θέση όχι μόνο των γυναικών αλλά και των ανδρών. Παράλληλα, με συστηματική ανάλυση της συχνότητας και της χρήσης των λέξεων τα ευρήματα επιβεβαίωσαν με παραδείγματα από τα δεδομένα μας την άνιση αντιμετώπιση των δύο φύλων τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζωή εκείνης της εποχής. Μέσα από την αντικειμενική προσέγγιση της μελέτης του φύλου στον Παπαδιαμάντη αποκαλύπτεται μια διαρκής αντίθεση ανάμεσα στον ιδιωτικό γυναικείο χώρο και τον δημόσιο ανδρικό χώρο. Οι γυναίκες είναι περιορισμένες στην ενδοοικογενειακή ζωή και εγκλωβισμένες στα στερεότυπα και τις κοινωνικές αντιλήψεις που επικρατούσαν σε αντίθεση με τους άνδρες που φανερώνονται να έχουν εξουσία, κύρος και δύναμη. Οι ανισότητες και οι αδικίες που διαπιστώνονται, αφορούν κατά κύριο λόγο τις γυναίκες επιβεβαιώνοντας την κυριαρχία του αρσενικού. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παπαδιαμάντης στο διήγημά του *Η Θεοδικία της Δασκάλας*, «ή γυνή, βλέπετε, κόρη ή κούκλα, συμβία ή πενθερά, είναι πάντοτε “αδύνατο μέρος”». Κλείνοντας, πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν είναι εύκολο να διαχωρίσουμε την τοποθέτηση του Παπαδιαμάντη από τις συνήθειες αντιλήψεις και την κοινωνική κατάσταση της εποχής του. Το έργο του φαίνεται να αποδίδει με πιστότητα την κοινωνική θέση των φύλων στο τέλος του 19ού και στην αρχή του 20ού αιώνα. Μέσα στο πλαίσιο αυτό όμως ο συγγραφέας φαίνεται, ειδικά για τις γυναίκες, να αναπαριστά

ποικιλία χαρακτήρων, με αποτέλεσμα, εκτός από τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, να εμφανίζονται σπανιότερα και εναλλακτικές αναπαραστάσεις των γυναικών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Άγρας, Τέλλος. (1979). Πώς βλέπομε σήμερα τον Παπαδιαμάντη. Στο Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος (επιμ.), *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Είκοσι κείμενα για τη ζωή και το έργο του*. Αθήνα: Εκδόσεις Φύλων, 119-188.
- Αδάλογλου, Αντώνιος. (2021). *Θηλυκά επαγγελματικά και ιδεολογίες του φύλου: Μια κοινωνιογλωσσολογική μελέτη*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/50186>
- Αθανασίου, Ελευθερία. (2021). *Γραμματικό γένος και γλωσσικός σεξισμός στα βιβλία Γλώσσας του Δημοτικού*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/50292?locale=el>
- Αλβανούδη, Αγγελική. (2008). Η σχέση γλώσσας και φύλου στις φεμινιστικές θεωρίες της αποδόμησης: Η περίπτωση του γραμματικού γένους. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 28, 89-99.
- Αλβανούδη, Αγγελική. (2012). *Η κοινωνική και γνωσιακή διάσταση του γραμματικού γένους*. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ανάκτηση από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/131824?ln=el>
- Αλεξανδρή, Ιωάννα, (2018). *Ηθικόν ακμαιότατον: Η γλωσσική συγκρότηση της μάχιμης αρσενικότητας στα στρατιωτικά συνθήματα*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ανάκτηση από: <https://hellenicus.lib.aegean.gr/handle/11610/19378>
- Αμβροσιάδης, Μανώλης & Φραντζή, Κατερίνα. (2014). Φύλο και χρήση επιθέτων στον κοινοβουλευτικό Λόγο. Στο G. Kotzoglou, K. Nikolaou, E. Karantzola, K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, V. Koutri-Kazoullis, Ch. Papadopoulou, E. Vlachou (eds.), *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*, 26-29 September 2013. Rhodes: University of the Aegean, 80-92.
- Αμπντελχαμίνι, Λίνα. (2005). *Φύλο, εθνική ταυτότητα και λογοτεχνία: όψεις της διάδρασης του κοινωνικού και κειμενικού στην ελληνική πεζογραφία. Τέλη δεκάτου ενάτου, αρχές εικοστού αιώνα*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ανάκτηση από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/35743>
- Αρχάκης, Αργύρης & Κονδύλη, Μαριάννα. (2011). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας* (3η αναθ. εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Βαλέτας, Γιώργος. (1940). *Παπαδιαμάντης. Η ζωή – Το έργο – Η εποχή του*. Μυτιλήνη: Τυπογραφεία Πρωινή. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/vivlia>
- Βαλέτας, Γιώργος. (1954). *Τα Άπαντα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Εκδόσεις Βίβλος. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.org/multimedia/63-old-editions/169-baletas-axika>
- Baker, Paul. (2010). Will Ms ever be as frequent as Mr? A corpus-based comparison of gendered terms across four diachronic corpora of British English. *Gender and language*, 4 (1): 125-149.
- Baker, Paul. (2014). *Using Corpora to Analyze Gender*. London: Bloomsbury.

- Butler, Judith. (2009). *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. (Γ. Φ. Καραμπέλας, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Γεωργόπουλος, Διονύσης. (2015). *Το γυναικείο φύλο στα λογοτεχνικά και αυτοβιογραφικά κείμενα της Πηνελόπης Δέλτα: Γυναικείοι λογοτεχνικοί χαρακτήρες και έμφυλες αποτυπώσεις τους*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διδακτορική Διατριβή. Ανάκτηση από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/35749>
- Γκασούκα, Μαρία. (1995). *Η κοινωνική θέση των γυναικών στο έργο του Α. Παπαδιαμάντη*. Δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανάκτηση από: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/5344>
- Γκασούκα, Μαρία. (2001α). Λογοτεχνία και φύλο. *Η λέξη* 62, 275-281. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/periodika-afieromata>
- Γκασούκα, Μαρία. (2001β). Πλευρές της έμφυλης ιστορίας στο έργο του Παπαδιαμάντη. Στο Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (επιμ.) *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Αθήνα 1-5 Νοεμβρίου 2001*. Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 87-94. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>
- Γκασούκα, Μαρία. (2002). Έμφυλες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της λογοτεχνίας. Στο Πρακτικά Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή, *Η λογοτεχνία σήμερα: όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ανάκτηση από: http://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/1435/5/1435_02_Gasouka_Emf_iles_Proseggiseis.pdf
- Γούτσος, Διονύσης & Φραγκάκη, Γεωργία. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων* [ηλεκτρ. βιβλίο]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανάκτηση από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/1932>
- Connell, Robert W. (2006). *Το κοινωνικό φύλο*. (Ε. Κοτσιφού, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Culpeper, Jonathan (2014). Keywords and characterization: An analysis of six characters in *Romeo and Juliet*. Στο D. L. Hoover, J. Culpeper & K. O' Halloran (eds.), *Corpus Approaches to Poetry, Prose, and Drama*. London: Routledge, 9-34
- Δημητράκη, Ειρήνη-Δέσποινα. (2017). *Η έμφυλη διάσταση στο σχολικό περιβάλλον. Οι απόψεις ενεργών εκπαιδευτικών για τις έμφυλες διακρίσεις που παρατηρούνται στα εγχειρίδια της Λογοτεχνίας Γ' Λυκείου*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ανάκτηση από: <https://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/17598>
- Del-Teso-Cravioto, Marisol. (2006). Words that matter: Lexical choice and gender ideologies in women's magazines. *Journal of Pragmatics*, 38: 2003-2021.
- Ελύτης, Οδυσσέας. (1996). *Η μαγεία του Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Egbert, Jesse, Larsson, Tove & Biber, Douglas. (2020). *Doing Linguistics with a Corpus*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Fischer-Starcke, Bettina. (2009). Keywords and frequent phrases of Jane Austen's *Pride and Prejudice*. *International Journal of Corpus Linguistics*, 14(4): 492-523.
- Fragaki, Georgia & Goutsos, Dionysis. (2005). Gender adjectives and identity construction in Greek corpora. Στο *Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics*, 8-10 September 2005. University of York, 1-11.
- Fragaki, Georgia & Goutsos, Dionysis. (2015). Women and men talking about men and women in Greek. Στο Jesus Romero-Trillo (ed.), *Yearbook of Corpus Linguistics and Pragmatics*. Springer, 89-115.
- Gesuato, Sara. (2003). The company women and men keep: what collocations can reveal about culture. Στο D. Archer, P. Rayson, A. Wilson & T. McEnery (eds.), *Proceedings of the Corpus Linguistics 2003 Conference*, 28-31 March 2003. UK: Lancaster University, 253-262.
- Goutsos, Dionysis & Fragaki, Georgia. (2009). Lexical choices of gender identity in Greek genres: The view from corpora. *Pragmatics*, 19 (3): 317-340.
- Goutsos, Dionysis, Fragaki, Georgia, Florou, Irene, Kakousi, Vasiliki & Savvidou, Paraskevi (2017). The diachronic corpus of Greek of the 20th century: design and compilation. Στο Thanasis Georgakopoulos, Theodossia-Soula Pavlidou, Milto Pechlivanos, Artemis Alexiadou, Jannis Androutsopoulos, Alexis Kalokairinos, Stavros Skopeteas, Katerina Stathi (eds.), *Proceedings of 12th International Conference on Greek Linguistics*, 16-19 September 2015. Berlin: Centrum Modernes Griechenland, Freie Universität Berlin, 369-381.
- Ζέττα, Βασιλική. (2009). *Η εικόνα της γυναίκας και του άνδρα στα νέα σχολικά εγχειρίδια της «Νεοελληνικής Γλώσσας» του Γυμνασίου*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ανάκτηση από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/125593?ln=el>
- Θέμελης, Γιώργος. (1991). *Ο Παπαδιαμάντης και ο κόσμος του*. Αθήνα: Διάττων.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod. (2001α). Gender across languages: The linguistic representation of women and men. Στο M. Hellinger & H. Bussmann (eds), *Gender Across Languages* (vol. 1). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-25.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod. (2001β). *Gender Across Languages* (vol. 1). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod. (2002). *Gender Across Languages* (vol. 2). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod. (2003). *Gender Across Languages* (vol. 3). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Holmes, Janet. (2001). A corpus-based view of gender in New Zealand English. Στο M. Hellinger & H. Bussmann (eds), *Gender Across Languages* (vol. 1). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 115-136.
- Holmes, Janet. (2016). *Εισαγωγή στην κοινωνιογλωσσολογία*. (Σ. Λαμπροπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κανάκης, Κώστας. (2022). Γλώσσα, φύλο και σεξουαλικότητα. Στο Δ. Γούτσος & Σ. Μπέλλα (επιμ.), *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 163-197.
- Κοπιδάκης, Μιχάλης Ζ. (2003). *Εν λόγω ελληνικό... Αθήνα: Ίκαρος*.

- Κουτσουλέλου, Σταματία. (2014). Φύλο και γλωσσικές επιλογές: Μια προσέγγιση μέσα από σώματα θεατρικού λόγου. Στο G. Kotzoglou, K. Nikolaou, E. Karantzola, K. Frantzi, I. Galantomos, M. Georgalidou, V. Koutri-Kazoullis, Ch. Papadopoulou, E. Vlachou (eds.), *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*, 26-29 September 2013. Rhodes: University of the Aegean, 788-799.
- Κωστούλα-Μακράκη, Νέλλη. (2001). *Γλώσσα και κοινωνία. Βασικές έννοιες*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Λαμπροπούλου, Βούλα. (1992). *Οι γυναίκες στο έργο του Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Λαμπροπούλου, Σοφία. (2014). Κοινωνικό φύλο: Μέθοδοι και προσεγγίσεις. Στο Γεωργαλίδου, Μ., Σηφianού, Μ., Τσάκωνα, Β. *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και Εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 399-440.
- Λογοθέτη, Ευαγγελία. (2021). *Η εννοιολόγηση του φύλου στα σχολικά εγχειρίδια της νεοελληνικής λογοτεχνίας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Μία συνομιλία του περιεχομένου της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β' Γενικού Λυκείου με τη δημιουργική γραφή*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/51751>
- Llamas, Carmen, Mullany, Louise & Stockwell, Peter. (2007). *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London/New York: Routledge.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μαριάνθη. (2004). Η γυναικεία γλώσσα και η γλώσσα των γυναικών. Στο *Πρακτικά διημερίδας «Το φύλο, τόπος συνάντησης των διαφορετικών επιστημών: Ένας πρώτος ελληνικός απολογισμός»*. Μυτιλήνη 11-12 Οκτωβρίου 2003. Ανάκτηση από: www.aegean.gr/gender-postgraduate/documents/Praktika_Synedriou/κείμενο%20Μακρή-Τσιλιπάκου.pdf
- Μικρός, Γιώργος. (2008). *Η ποσοτική ανάλυση της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Μιχάλη, Μαρία. (2019). *Κείμενα και έμφυλες ταυτότητες: Η κατασκευή του φύλου σε μαθητικά γραπτά στο πλαίσιο του μαθήματος της λογοτεχνίας*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ανάκτηση από: <https://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/19345>
- Μήτση, Ευτέρπη. (2009). Φύλο και λογοτεχνία. Στο *Φυλοπαιδεία*. Ανάκτηση από: <http://www.fylopedia.uoa.gr/index.php>
- Μουλλάς, Παναγιώτης (επιμ.). (1999). *Α. Παπαδιαμάντης αυτοβιογραφούμενος*. Αθήνα: Εστία.
- Μπασλής, Γιάννης. (2017). *Κοινωνιογλωσσολογία. Μικρή Εισαγωγή*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Mahlberg, Michaela, & Cermakova, Anna. (2022). Gendered body language in children's literature over time. *Language and Literature*, 31 (1): 11-40.
- Makri-Tsilipakou, M. (1989). The gender of άνθρωπος: An exercise in false generics. *Proceedings of the Third Annual Symposium: Description and/or comparison of English and Greek*. Department of Theoretical and Applied Linguistics, School of English, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki, 61-83.
- McEnery, Tony & Hardie, Andrew. (2012). *Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mesthrie, Rajend. (2011). *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mesthrie, Rajend, Swann, Joan, Deumert, Ana & Leap, L. William. (2009). *Introducing Sociolinguistics* (2nd edition). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Oakley, Ann. (1985). *Sex, Gender and Society*. Aldershot, Hants: Gower/Maurice Temple Smith.
- Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος & Παραδέλλης, Θεόδωρος. (2006). *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα* (3η έκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Παυλίδου, Θεοδοσία-Σούλα. (2006). Γλώσσα – Γένος – Φύλο: Προβλήματα, αναζητήσεις και ελληνική γλώσσα. Στο Θ.Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, 13-76.
- Παυλίδου, Θ.-Σ., Αλβανούδη, Α. & Καραφώτη Ε. (2004). Γραμματικό γένος και σημασιακό περιεχόμενο: προκαταρκτικές παρατηρήσεις για τη λεξιλογική αναπαράσταση των φύλων. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 24, 543-553.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ελένη, Μικρός, Γεώργιος & Δημητρούλια, Τιτίκα. (2011). Εφαρμογή υφομετρικών τεχνικών στην αναγνώριση πατρότητας κειμένου: Πρωτότυπα έργα και μεταφράσεις του Παπαδιαμάντη. Στο Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (επιμ.) *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Αθήνα 7-8 Οκτωβρίου 2011* Τόμος Β'. Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 361-392. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>
- Pavlidou, Theodossia-Soula. (2003). Women, gender and Modern Greek. Στο M. Hellinger & H. Bussmann (eds), *Gender Across Languages* (vol. 3). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 175-199.
- Romaine, Suzanne. (2001). A corpus-based view of gender in British and American English. Στο M. Hellinger & H. Bussmann (eds), *Gender Across Languages* (vol. 1). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 153-175.
- Σειρηنيώτη, Δέσποινα-Δανάη. (2019). *Γυναικείες μορφές στο νεοελληνικό διήγημα 1880-1930. Εξέλιξη γυναικείων χαρακτήρων. Δημιουργική ανάπλαση με βάση τους γυναικείους χαρακτήρες*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/41656?locale=el>
- Σταμάτης, Κώστας. (2018). *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης Η Φόνισσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Στεργιόπουλος, Κώστας. (2005). Ο Παπαδιαμάντης σήμερα. Στο Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη (επιμ.), *Εισαγωγή στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 239-253.
- Σωφρόνη, Αικατερίνη. (2022). *Θρησκεία, φύση και γυναίκα. Η θέση και ο λειτουργικός τους ρόλος στο έργο του Παπαδιαμάντη*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανάκτηση από: <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/55300>
- Sigley, Robert & Holmes, Janet. (2002). Looking at girls in corpora of English. *Journal of English Linguistics*, 30 (2): 138-157.

- Τζάρτζανος, Αχιλλέας Α. (1946). *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, (τ. Α', 2η έκδοση). Αθήνα: Οργανισμός Έκδοσης Σχολικών Βιβλίων. Ανάκτηση από: <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-17088&tab=01>
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. (2002). [1941]. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη).
- Τριανταφυλλόπουλος, Ν. Δ. (2011). Μεταφραστικός βίος ή χαμένος στη μετάφραση. Στο Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (επιμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Αθήνα 7-8 Οκτωβρίου 2011*. Τόμος Β'. Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 17-27. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>
- Τσοκαλίδου, Ρούλα. (2001). Γλώσσα και φύλο. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 104-107. Ανάκτηση από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_b8/index.html
- Φραγκούλας, Ιωάννης Ν. (1978). *Σκιαθίτικα. Α' Ιστορία της Σκιάθου*. Αθήνα: Ιωλκός. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/vivlia>
- Wittig, Monique. (2006). Δεν γεννιέσαι γυναίκα. Στο Α. Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική* (Π. Μαρκέτου, Μ. Μηλιώρη, & Α. Τσεκένης, Μτφρ.). Αθήνα: Νήσος, 409-422.
- Χαραλαμπίκης, Χριστόφορος. (2001). *Νεοελληνικός Λόγος. Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος* (3η έκδ.). Αθήνα: Κ. Τσιβεριώτης.
- Χαριτίδου, Γεωργία Η. (2011). Γυναικείες μορφές στα αθηναϊκά διηγήματα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Στο Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (επιμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Αθήνα 7-8 Οκτωβρίου 2011* Τόμος Α'. Αθήνα: Εκδόσεις Δόμος, 519-527. Ανάκτηση από: <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>
- Ψύρρα, Βασιλική. (2013). *Η αναπαράσταση του φύλου στην ελληνική γλώσσα. Παραγωγή και εφαρμογή υλικού / έργου στην Ερευνητική Εργασία (Project) της Α' Λυκείου*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ανάκτηση από: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/44154/12193.pdf>

Παράρτημα

Όνομα αρχείου	Τίτλος	Χρονολογία έκδοσης	Αριθμός Λέξεων	Πηγή
DP 001	Χρήστος Μηλιόνης	1982	20868	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 002	Τὸ Χριστόφωμο	1982	1407	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 003	Ἡ Τελευταία βαπτιστική	1982	1713	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 004	Η Χηρα Παπαδια	1982	1262	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 005	Ἵπηρετρα	1982	1987	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 006	Ἡ Σταχομαζώχτρα	1982	2963	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 007	Ὁ Σημαδιακός	1982	2855	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 008	Ἐξοχική Λαμπρή	1982	2586	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 009	Ἡ Χτυπημένη	1982	2272	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 010	Ἡ Μαυρομαντηλού	1982	4813	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 011	Ὁ Ἀμερικάνος	1982	5050	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 012	Φτωχὸς Ἅγιος	1982	5267	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 013	Ὁ Πανταρώτας	1982	2563	Εταιρεία

				Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 014	Ό Πολιτισμός εις τὸ χωρίον	1982	6354	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 015	Παιδική Πασχαλιά	1982	2484	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 016	Μιά ψυχή	1982	2286	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 017	Πάσχα Ρωμέϊκο	1982	1590	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 018	Θέρος-Έρος	1982	8176	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 019	Στὴν Ἁγι-Ἀναστασά	1982	6289	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 020	Ό Τυφλοσύρτης	1982	3189	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 021	Στὸ Χριστὸ στὸ Κάστρο	1982	7982	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 022	Ἡ Βλαχοπούλα	1982	4992	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 023	Οἱ Ἐλαφροῖσκιωτοι	1982	8053	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 024	Ό Καλόγερος	1982	8972	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 025	Ἀποκριάτικη νυχτιά	1982	4649	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 026	Όλόγυρα στὴ λίμνη	1982	7534	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 027	Οἱ Χαλασοχώρηδες	1982	19887	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 028	Τῆς Κοκκώνας τὸ σπίτι	1982	2509	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 029	Λαμπριάτικος Ψάλτης	1982	8762	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 030	Ναυαγίων ναυάγια	1982	3963	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 031	Βαρδιάνος στὰ σπόρκα	1982	3046	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 032	Φῶτα - Ὀλόφωτα	1984	1876	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 033	Ἡ Δασκαλομάννα	1984	2910	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 034	Τὰ Συχαρίκια	1984	2931	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 035	Ἡ Γλυκοφιλοῦσα	1984	5477	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 036	Ὦχι! Βασανάκια	1984	2342	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 037	Ἡ Νοσταλγός	1984	7584	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 038	Φιλόστοργοι	1984	2550	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 039	Πατέρα στὸ σπίτι!	1984	1577	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 040	Ὁ Ἔρωτας στὰ χιόνια	1984	1490	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 041	Χωρὶς στεφάνι	1984	1938	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 042	Τὸ Σπιτάκι στὸ Λιβάδι	1984	2324	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 043	Τὰ Χριστούγεννα τοῦ τεμπέλη	1984	2327	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 044	Ὁ Ξεπεσμένος Δερβίσης	1984	1490	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 045	Ἅγια καὶ πεθαμένα	1984	3699	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 046	Ὁ Ἀβασκαμὸς τοῦ Αἰῶ	1984	2558	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 047	Ἔρως - Ἥρως	1984	5738	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 048	Γουτοῦ Γουπατοῦ	1984	2722	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 049	Γιὰ τὴν περηφάνια	1984	2136	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 050	Τὸ Ἐνιαύσιον θῶμα	1984	3026	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 051	Τ' Ἀγνάντεμα	1984	2131	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 052	Οἱ Παραπονεμένες	1984	1599	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 053	Τὰ Δαιμόνια στὸ ρέμα	1984	3551	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 054	Ἡ Φαρμακολύτρια	1984	3087	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 055	Ἀπόλαυσις στὴ γειτονιά	1984	1626	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 056	Ἀμαρτίας φάντασμα	1984	1810	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 057	Οἱ Μάγισσες	1984	1657	Εταιρεία Παπιαδιαμαντικῶν Σπουδῶν
DP 058	Τὸ Πνίξιμο τοῦ	1984	1499	Εταιρεία

	παιδιοῦ			Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 059	Όνειρο στο κύμα	1984	4447	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 060	Κοκκώνα θάλασσα	1984	3602	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 061	Ό Γείτονας με τὸ λαγοῦτο	1984	3158	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 062	Ό Γαγάτος καὶ τ' ἄλογο	1984	1135	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 063	Υπὸ τὴν Βασιλικὴν Δρῶν	1984	1578	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 064	Οἱ Ναυαγοσῶσαι	1984	1861	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 065	Τρελὴ βραδιά	1984	3343	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 066	Ἡ Χολεριασμένη	1984	1626	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 067	Ἡ Τύχη ἀπ' τὴν Ἀμέρικα	1984	6700	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 068	Τὸ Θαῦμα τῆς Καισαριανῆς	1984	2030	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 069	Τὸ Νησί τῆς Οὐρανίτσας	1984	1955	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 070	Γιὰ τὰ ὀνόματα	1984	2096	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 071	Στρίγλα μάννα	1984	2634	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 072	Ἡ Θητεία τῆς πενθερᾶς	1984	3688	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 073	Ό Πανδρολόγος	1984	3165	Εταιρεία

				Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 074	Ό Άλιβάνιστος	1984	2692	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 075	Μικρά ψυχολογία	1984	1744	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 076	Ή Συντέκνισσα	1984	2392	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 077	Ό Κακόμης	1984	2712	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 078	Οί Κουκλοπαντρείες	1984	3224	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 079	Ό Κοσμολαΐτης	1984	2556	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 080	Τά Κρούσματα	1984	4456	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 081	Ό Άειπλάνητος	1984	1760	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 082	Άλλος τύπος	1984	2500	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 083	Ή Φόνισσα	1984	35380	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 084	Τ' Μπουφ' τ' πλί	1984	1603	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 085	Ή Φωνή του Δράκου	1984	4685	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 086	Τά Δύο κούτσουρα	1984	2820	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 087	Ή Ντελησυφέρω	1984	1688	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 088	Ἡ Στοιχειωμένη καμάρα	1984	1911	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 089	Ὁ Χαραμάδος	1984	1203	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 090	Ὁ Πεντάρφανος	1985	2620	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 091	Ὁ Χορὸς εἰς τοῦ κ. Περιάνδρου	1985	1357	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 092	Τὸ Γιαλόξυλο	1985	1380	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 093	Ἡ Χήρα τοῦ Νεομάρτυρος	1985	2290	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 094	Ἡ Ἄκκληρη	1985	1009	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 095	Ἡ Ἀποσώστρα	1985	1469	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 096	Ἡ Μαούτα	1985	1628	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 097	Γυνὴ πλέουσα	1985	5359	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 098	Ἡ Θεοδικία τῆς Δασκάλας	1985	996	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 099	Ἡ Ἐπίσκεψις τοῦ ἁγίου Δεσπότη	1985	936	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 100	Ἡ Ξομπλιαστήρα	1985	1461	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 101	Κοινωνικὴ ἄρμονία	1985	1070	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 102	Ἡ Μακρακιστίνα	1985	1256	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 103	Άνθος του Γιαλού	1985	1504	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 104	Άψαλτος	1985	1251	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 105	Η Νοσταλγία του Γιάννη	2014	1281	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 106	Έξοχικόν κρούσμα	1985	1126	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 107	Η Γραΐα κ' ή θύελλα	1985	638	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 108	Έρμη στα ξένα	1985	2195	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 109	Τò Θαλάσσωμα	1985	678	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 110	Τò Κρυφò Μανδράκι	1985	1356	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 111	Ό Διδάχος	1985	635	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 112	Ρεμβασμός του Δεκαπενταγούστου	1985	3980	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 113	Τò «Νάμι» της	1985	766	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 114	Τò Τυφλò σοκάκι	1985	654	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 115	Ποία εκ τῶν δύο	1985	783	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 116	Τò Ψοφίμι	1985	659	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 117	Σταγόνα νεροῦ...	1985	945	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 118	Οἱ Δύο δράκοι	1985	886	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 119	Ἄσπρη σὰν τὸ χιόνι	1985	639	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 120	Ἡ κάλτσα τῆς Νώενας	1985	479	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 121	Μὲ τὸν πεζόβολο	1985	1499	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 122	Τ' Ἄερικὸ στὸ δέντρο	1985	1453	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 123	Τὰ Λιμανάκια	1985	1944	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 124	Τὸ Καμίνι	1985	1590	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 125	Φορτωμένα κόκκαλα	1985	1504	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 126	Τὰ Πτερόεντα δῶρα	1985	429	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 127	Θάνατος κόρης	1985	3146	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 128	Τὰ Καλαμπούρια ἑνὸς δασκάλου	1985	657	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 129	Οἱ Λίρες τοῦ Ζάχου	1985	1681	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 130	Τὸ Μυρολόγι τῆς φώκιας	1985	1070	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 131	Τ' Ἄστεράκι	1985	1805	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 132	Τὰ Ρόδιν' ἀκρογιάλια	1985	20310	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 133	Τὰ Δύο τέρατα	1985	2319	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 134	Τῆς Δασκάλας τὰ μάγια	1985	2082	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 135	Ἡ Πιτρόπισσα	1985	1251	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 136	Ἡ Πεποικιλμένη	1985	2349	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 137	Ὁ Ἀντίκτυπος τοῦ νοῦ	1985	3879	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 138	Ἔρημο μνήμα	1985	1216	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 139	Ὁ Ἀνάκατος	1985	1715	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 140	Τὸ Γράμμα στὴν Ἀμερική	1985	1575	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 141	Νεκρὸς ταξιδιώτης	1985	2574	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 142	Τὰ Βενέτικα	1985	4331	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 143	Τὰ Μαῦρα κούτσουρα	1985	5731	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 144	Τραγούδια τοῦ Θεοῦ	1985	1606	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 145	Οἱ Κανταραῖοι	1985	1631	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 146	Τ' Ἀγγέλιασμα	1985	2520	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 147	Τὰ Φραγκλέικα	1985	3952	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 148	Δημαρχίνα νύφη	1985	1844	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 149	Μεγαλείων όψώνια	1985	2694	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 150	Τὸ Χατζόπουλο	1985	3085	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 151	Ἀγάπη στὸν κρεμνὸ	1985	3938	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 152	Μάννα καὶ κόρη	1985	3096	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 153	Τὰ Συμβάντα στὸν μύλο	1985	2314	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 154	Ὁ Γάμος τοῦ Καραχμέτη	1985	4708	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 155	Τὸ Χριστὸς Ἀνέστη τοῦ Γιάννη	1985	2442	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 156	Τὸ Κουκούλωμα	1985	1024	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 157	Νεκράνθεμα εἰς τὴν μνήμην των	1985	1725	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 158	Τὸ Θεοπόντι	1985	1515	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 159	Ἐπιμηθεῖς εἰς τὸν βράχον	1985	2325	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 160	Φλώρα ἢ Λάβρα	1985	1483	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 161	Τὰ Χέλια	1985	1652	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 162	Τὸ «Ἰδιόκτητο»	1985	989	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

DP 163	Ἡ Ἀσπροφουστανοῦσα	1985	2027	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 164	Ἡ Καλλικατζούνα	1985	2213	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 165	Τὰ Τελευταῖα τοῦ γέρου	1985	705	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 166	Ἱατρεῖα τῆς Βαβυλῶνος	1985	880	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 167	Ἡ κλεφτοπαρέα	1985	2953	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 168	Ἡ Ψυχοκόρη	1985	2336	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 169	Τὸ Ζωντανὸ κιβούρι μου	1985	1353	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 170	Στὸ Μέγα-Γιαλό	1985	845	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 171	Ὁ προστάτης τῶν χηρῶν	1985	570	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών
DP 172	Ὁ Αὐτοκτόνος	1985	1732	Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών

Πίνακας 1: Σύσταση του σώματος κειμένων Παπαδιαμάντη

A/A	Type	Freq_Tar	Freq_Ref	Keyness (Likelihood)
1	κὺρ	393	0	967.906
2	γραῖα	385	0	948.199
3	μπαρμπα	459	43	866.620
4	καπετὰν	269	0	662.468
5	ἄνθρωπος	291	30	538.041
6	γερο	341	74	501.758
7	γυνή	138	0	339.830
8	γυναῖκες	203	42	304.413
9	παπα	184	38	276.113
10	παιδίον	176	39	256.730
11	παιδιά	176	42	248.742
12	μήτηρ	185	56	232.936
13	γυναικῶν	83	0	204.385
14	κυρα	136	28	204.323
15	ἄνδρες	92	3	201.983
16	ιερεὺς	81	0	199.460
17	ἄνθρωποι	140	33	198.927
18	ἄνδρα	80	0	196.997
19	παπάς	80	0	196.997
20	υἰόν	80	0	196.997
21	υἰός	80	0	196.997
22	ἄνθρωπον	79	0	194.534
23	γυναῖκα	72	0	177.297
24	ἀνθρώπων	74	2	165.105
25	γέρων	159	71	156.256
26	μαστρο	103	21	155.329
27	ἄνδρας	56	0	137.896
28	διδάσκαλος	78	10	136.663
29	γαμβροῦ	54	0	132.971
30	γυναῖκά	54	0	132.971
31	γυναῖκας	54	0	132.971
32	ἀνθρώπους	76	10	132.226
33	ἀδελφός	49	0	120.659
34	κόρην	136	71	117.716
35	ιερεὺς	47	0	115.734
36	γονεῖς	63	8	110.663

37	ιατρός	44	0	108.346
38	υιός	44	0	108.346
39	νέος	219	188	107.233
40	δήμαρχος	92	32	107.027
41	παιδίων	70	14	106.343
42	γραῖαν	42	0	103.421
43	φίλον	52	4	101.988
44	πάτερ	90	36	95.713
45	πατήρ	83	30	94.306
46	υιού	38	0	93.572
47	ἀδελφή	37	0	91.109
48	ἀδελφῆς	37	0	91.109
49	νεᾶνις	37	0	91.109
50	τέκνα	78	28	89.004
51	βοσκός	36	0	88.647
52	ἀδελφήν	35	0	86.184
53	γαμβρός	35	0	86.184
54	κάπηλος	41	2	86.162
55	παπᾶ	45	4	85.862
56	μητρός	110	65	84.850
57	ἀνθρώπου	44	4	83.572
58	ἀνδρός	33	0	81.259
59	ἱερεῖς	33	0	81.259
60	μπάρμπ	87	42	80.432
61	νύμφη	50	9	78.938
62	ἀνδρόγυνον	32	0	78.797
63	παιδι	60	17	78.188
64	γραίας	72	28	78.037
65	πατήρ	30	0	73.872
66	καλόγηρος	43	6	73.592
67	γριά	44	7	72.385
68	υιούς	29	0	71.409
69	ἀνδρῶν	28	0	68.947
70	νύμφης	43	8	67.095
71	ἀφέντης	27	0	66.485
72	μητρός	27	0	66.485
73	πλοίαρχος	48	12	66.433
74	ἀγάδες	26	0	64.022
75	γυνή	81	48	62.303
76	σύζυγος	62	27	62.075

77	ἀδελφοῦ	25	0	61.560
78	παιδιά	74	41	60.708
79	γυναϊκὸς	24	0	59.097
80	υἰὸν	24	0	59.097
81	ἐξαδέλφη	23	0	56.635
82	ἐπιστάτης	23	0	56.635
83	ἱερέως	23	0	56.635
84	νύμφην	39	9	55.920
85	συζύγου	75	46	55.720
86	ἀγὰς	22	0	54.173
87	ἐπίτροπος	22	0	54.173
88	πατρὸς	22	0	54.173
89	βοσκοὶ	21	0	51.710
90	θειὰ	34	7	51.077
91	παιδίου	37	10	49.359
92	ἀγὰς	20	0	49.248
93	ἀδελφόν	20	0	49.248
94	ἀδελφῶν	20	0	49.248
95	ἀνὴρ	20	0	49.248
96	εἰρηνοδίκης	20	0	49.248
97	μαθητῶν	20	0	49.248
98	γαμβρός	57	31	47.565
99	γραμματεὺς	19	0	46.785
100	πενθερᾶς	19	0	46.785
101	σύζυγον	42	16	46.144
102	σύζυγός	60	36	45.581
103	ἡγούμενος	18	0	44.323
104	μοναχοῦ	18	0	44.323
105	ἀδελφέ	17	0	41.860
106	ἀνδραδέλφη	17	0	41.860
107	βοσκῶν	17	0	41.860
108	παιδίσκη	42	19	40.866
109	κυβερνήτης	31	9	39.895
110	βρέφος	56	36	39.595
111	ἱατροῦ	16	0	39.398
112	παπαδιά	16	0	39.398
113	κουμπάρε	36	14	39.017
114	κόρης	89	83	38.230
115	ἱατρός	18	1	37.178
116	γρια	138	163	37.164

117	ἀδελφός	15	0	36.936
118	αιπόλος	15	0	36.936
119	άνηρ	15	0	36.936
120	ιατρόν	15	0	36.936
121	ιερέα	15	0	36.936
122	μαθηταὶ	15	0	36.936
123	ναῦται	15	0	36.936
124	ναυτικῶν	15	0	36.936
125	ὕγειονόμος	15	0	36.936
126	υἱοί	15	0	36.936
127	κοράσια	42	22	36.244
128	φίλος	105	111	35.922
129	πλοιάρχου	24	5	35.887
130	νέον	54	51	34.856
131	ἀδελφοί	14	0	34.473
132	ἀρχηγός	14	0	34.473
133	γιός	14	0	34.473
134	ἐξάδελφός	14	0	34.473
135	μνηστής	14	0	34.473
136	υἱοὶ	14	0	34.473
137	φίλων	34	15	33.714
138	τέκνον	43	25	33.699
139	θεῖος	18	2	32.700
140	γυναικός	50	35	32.112
141	ἀδελφή	13	0	32.011
142	βοσκοῦ	13	0	32.011
143	βοσκούς	13	0	32.011
144	γαμβρόν	13	0	32.011
145	ἐλληνοδιδάσκαλος	13	0	32.011
146	ἐφημέριος	13	0	32.011
147	ιερέων	13	0	32.011
148	ναυτικός	13	0	32.011
149	παῖδες	13	0	32.011
150	πενθερά	13	0	32.011
151	φουρνάρισσα	13	0	32.011
152	ἀφέντη	15	1	30.145
153	μοναχός	15	1	30.145
154	ὑπάλληλος	15	1	30.145
155	ἀδελφαί	12	0	29.548
156	ἀδέρφια	12	0	29.548

157	άλιεις	12	0	29.548
158	υίων	12	0	29.548
159	ναυτικός	22	6	29.219
160	νέου	69	65	29.142
161	κουμπάρα	25	9	28.475
162	κόραι	19	4	28.293
163	καραβοκύρης	16	2	28.221
164	άγορι	14	1	27.816
165	άγά	11	0	27.086
166	άγροφύλαξ	11	0	27.086
167	άδελφός	11	0	27.086
168	άνεψιάν	11	0	27.086
169	άνεψιόν	11	0	27.086
170	βουλευτής	11	0	27.086
171	γραϊαι	11	0	27.086
172	κάπηλον	11	0	27.086
173	κήρυξ	11	0	27.086
174	παπα	11	0	27.086
175	παπαδιάς	11	0	27.086
176	μάμμη	25	10	26.585
177	μαμμή	15	2	26.001
178	δήμαρχον	13	1	25.496
179	μάννα	255	411	25.307
180	σύζυγον	42	31	25.289
181	πατρός	64	63	25.041
182	δημάρχου	22	8	24.901
183	κόρας	25	11	24.839
184	άγωγιάτης	10	0	24.624
185	άδελφούς	10	0	24.624
186	αιπόλοι	10	0	24.624
187	άνδρόγυνο	10	0	24.624
188	άνδρὸς	10	0	24.624
189	άστυνόμος	10	0	24.624
190	έξάδελφόν	10	0	24.624
191	έξάδελφου	10	0	24.624
192	καλόγρια	10	0	24.624
193	κλήτωρ	10	0	24.624
194	μαθητοῦ	10	0	24.624
195	μητρυιάς	10	0	24.624
196	μοναχῶν	10	0	24.624

197	μοῦτσος	10	0	24.624
198	ναυτικοῦ	10	0	24.624
199	οἰκοκυρά	10	0	24.624
200	παῖς	10	0	24.624
201	συνταξιοῦχος	10	0	24.624
202	υἱοῦς	10	0	24.624

Πίνακας 2: Λέξεις-κλειδιά που δηλώνουν το φύλο

Αρσενικό	Συχνότητα	Αρσενικό	Συχνότητα
μπαρμπα	459	παπᾶ	45
κῦρ	393	ιατρὸς	44
γερο	341	υἱὸς	44
καπετᾶν	269	καλόγηρος	43
νέος	201	κάπηλος	41
παπα	184	σύζυγός	40
γέρων	159	υἱοῦ	38
φίλος	105	βοσκὸς	36
μαστρο	103	κουμπάρε	36
ἄνδρες	92	γαμβρὸς	35
δήμαρχος	92	νέον	35
πάτερ	90	σύζυγος	34
μπάρμπ	87	φίλων	34
πατήρ	83	ἀνδρὸς	33
ἱερεὺς	81	ἱερεῖς	33
ἄνδρα	80	κυβερνήτης	31
παπᾶς	80	πατήρ	30
υἱόν	80	υἱοῦς	29
υἱός	80	ἀνδρῶν	28
διδάσκαλος	78	σύζυγόν	28
πατρός	64	ἀφέντης	27
συζύγου	60	σύζυγον	27
γαμβρὸς	57	ἀγάδες	26
ἄνδρας	56	ἀδελφοῦ	25
γαμβροῦ	54	πλοιάρχου	24
φίλον	52	υἱόν	24
ἀδελφός	49	ἐπιστάτης	23
νέου	48	ἱερέως	23
πλοίαρχος	48	ἄγας	22
ἱερεὺς	47	δημάρχου	22

Αρσενικό	Συχνότητα
ἐπίτροπος	22
ναυτικός	22
πατὴρ	22
βοσκοὶ	21
ἀγὰς	20
ἀδελφόν	20
ἀνὴρ	20
εἰρηνοδίκης	20
μαθητῶν	20
γραμματεὺς	19
ἀδελφῶν	18
ἡγούμενος	18
ιατρός	18
μοναχοῦ	18
ἀδελφέ	17
βοσκῶν	17
θεῖος	16
ιατροῦ	16
καραβοκύρης	16
ἀδελφός	15
αἰπόλος	15
ἀνὴρ	15
ἀφέντη	15
ιατρόν	15
ἱερέα	15
μαθηταὶ	15
ναῦται	15
ναυτικῶν	15
ὑγειονόμος	15
υἱοὶ	15
ὑπάλληλος	15
ἀγόρι	14
ἀδελφοί	14
ἀρχηγός	14
γυιὸς	14

Αρσενικό	Συχνότητα
ἐξάδελφός	14
μοναχός	14
υἱοὶ	14
βοσκοῦ	13
βοσκοὺς	13
γαμβρὸν	13
δήμαρχον	13
ἐλληνοδιδάσκαλος	13
ἐφημέριος	13
ἱερέων	13
ναυτικός	13
ἀλιεῖς	12
υἱῶν	12
ἀγά	11
ἀγροφύλαξ	11
ἀνεπιόν	11
βουλευτῆς	11
κάπηλον	11
κήρυξ	11
παπὰ	11
ἀγωγιότης	10
ἀδελφούς	10
αἰπόλοι	10
ἀνδρὸς	10
ἀστυνόμος	10
ἐξάδελφόν	10
ἐξαδέλφου	10
μαθητοῦ	10
μοῦτσος	10
ναυτικοῦ	10
υἱοὺς	10
κλήτωρ	10
μοναχῶν	10
συνταξιούχος	8

Πίνακας 3: Τύποι που δηλώνουν αρσενικά πρόσωπα

Θηλυκό	Συχνότητα	Θηλυκό	Συχνότητα
γραῖα	385	σύζυγος	28
μάννα	255	μητρός	27
γυναῖκες	203	κουμπάρα	25
μήτηρ	185	μάμμη	25
γρια	138	γυναικός	24
γυνή	138	ἑξαδέλφη	23
κυρα	136	κόρας	23
κόρην	132	σύζυγός	20
μητρός	110	πενθεράς	19
κόρης	89	κόραι	18
γυναικῶν	83	ἀνδραδέλφη	17
γυνή	81	παπαδιά	16
γραῖας	72	μαμμή	15
γυναῖκα	72	σύζυγον	15
γυναῖκά	54	συζύγου	15
γυναῖκας	54	μνηστῆς	14
γυναικός	50	ἀδελφή	13
νύμφη	50	πενθερά	13
γριά	44	φουρνάρισα	13
νύμφης	43	ἀδελφαί	12
γραῖαν	42	ἀδελφάς	11
κοράσια	42	ἀνεψιάν	11
παιδίσκη	42	γραῖαι	11
νύμφην	39	παπαδιάς	11
ἀδελφή	37	μητρυῖας	10
ἀδελφῆς	37	οἰκοκυρά	10
νεᾶνις	37	καλόγρια	10
ἀδελφήν	35	ἀδελφῶν	2
θειά	34	συνταξιοῦχος	2

Πίνακας 4: Τύποι που δηλώνουν θηλυκά πρόσωπα

Γενικευτικές Λέξεις	Συχνότητα
ἄνθρωπος	291
παιδία	176
παιδίον	176
ἄνθρωποι	140
ἄνθρωπον	79
ἄνθρώπους	76

άνθρωπων	74
παιδιά	74
παιδίων	70
παιδι	60
άνθρώπου	44
παιδίου	37
παῖδες	13
παῖς	10

Πίνακας 5: Τύποι γενικευτικών λέξεων

Απροσδιόριστο Φύλο	Συχνότητα
τέκνα	78
βρέφος	56
τέκνον	43
ἀδέρφια	12

Πίνακας 6: Τύποι απροσδιόριστου φύλου

Και τα δύο φύλα	Συχνότητα
γονεῖς	63
ἀνδρόγυνον	32
ἀνδρόγυνο	10

Πίνακας 7: Τύποι που δηλώνουν και τα δύο φύλα

Αρσενικό	Συχνότητα	Αρσενικό	Συχνότητα
γερος	642	ανιψιός	42
μπάρμπας	579	δάσκαλος	42
κύριος	530	επιστάτης	40
παπάς	497	βουλευτής	38
γιος/υιός	469	αρχηγός	35
πατερας	407	ηγούμενος	33
άνδρας/ανήρ	352	θείος	33
φίλος	352	υγειονόμος	31
νέος	338	αλιεύς	30
καπετάνιος	311	καραβοκύρης	28
γαμπρος	231	υπάλληλος	27
αδελφός	221	γραμματέας	26
ιερέας	213	εφημέριος	26
σύζυγος	199	ειρηνodίκης	25

ιατρός/γιατρός	166	αγροφύλακας	24
δήμαρχος	155	αγόρι	23
βοσκός	153	πεθερός	21
μάστορας	129	νεανίας	20
καλόγερος	103	κήρυκας	19
ναύτης	97	κλήτωρ	19
ναυτικός	96	μούτσος	18
πλοίαρχος	96	αγωγιάτης	17
διδάσκαλος	95	μνηστήρας	17
αγάς	93	(ν)οικοκύρης	15
κουμπάρος	92	αστυνόμος/αστυνομικός	15
πάτερ	89	γιατρός	14
μαθητής	82	ελληνοδιδασκαλος	14
μοναχός	78	συνταξιούχος	12
(ε)ξάδελφος	65	ανδράδελφος	7
επίτροπος	56	δημοδιδάσκαλος	7
αφέντης	53	βοσκόπουλο	5
κάπηλος	53	φούρναρης	5
αιπόλος	43	νυμφίος	4
κυβερνήτης	43	μητριός	2

Πίνακας 8: Λήμματα που δηλώνουν αρσενικά πρόσωπα

Θηλυκό	Συχνότητα	Θηλυκό	Συχνότητα
γυναίκα/γυνή	860	δασκάλα	41
γρια	763	κουμπάρα	32
μητέρα	573	ανδραδέλφη	31
κόρη	497	μητριά	27
μάννα	286	μαμμή	25
θεια	280	μνηστή	22
κυρία/κυρά	270	καλόγρια	20
αδελφή	177	φουρνάρισσα	19
κοριτσι	177	φίλη	17
νύμφη	141	βοσκοπούλα	16
νέα	128	μαθήτρια	15
κορασίδα/κορασι	126	μαμά	15
πεθερά	112	δημαρχίνα	8
σύζυγος	94	κοριτσούδι	4
παπαδιά	81	γιάτρισσα	2
παιδίσκη	77	ειρηνοδίκαινα	1

νεάνιδα	67	επιστάτρια	1
μάμμη/μαμά	62	ηγουμένη	1
(ε)ξαδέλφη	52	καπετάνισσα	1
ανιψιά	47	μαστόρισσα	1
(ν)οικοκυρά	42	μητέρα	

Πίνακας 9: Λήμματα που δηλώνουν θηλυκά πρόσωπα

Γενικευτικές Λέξεις	Συχνότητα
παιδί	1035
άνθρωπος	744

Πίνακας 10: Λήμματα γενικευτικών λέξεων

Απροσδιόριστο φύλο	Συχνότητα
τέκνο	163
βρέφος	93
αδελφια	18
ανίψια	7
σύζυγος	7
ξαδέλφια	2

Πίνακας 11: Λήμματα απροσδιόριστου φύλου

Και τα δύο φύλα	Συχνότητα
γονείς	97
ανδρόγυνο	51

Πίνακας 12: Λήμματα που δηλώνουν και τα δύο φύλα

Περίληψη

Η διπλωματική αυτή εργασία έχει στόχο να διερευνήσει τη λεξιλογική δήλωση του φύλου σε ένα σώμα κειμένων 551.589 δειγμάτων, που περιλαμβάνει όλα τα διηγήματα του Παπαδιαμάντη. Το σώμα κειμένων αναλύθηκε ποσοτικά και ποιοτικά με τη χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων. Ύστερα από σύγκριση με το λογοτεχνικό υπόσωμα του *Διαχρονικού Σώματος Ελληνικών Κειμένων του 20ού αιώνα* υπολογίστηκαν οι λέξεις-κλειδιά, δηλαδή οι στατιστικά σημαντικές λέξεις, για το σώμα κειμένων Παπαδιαμάντη. Αφού επιλέχθηκαν από αυτές μόνο οι τύποι οι σχετικοί με το φύλο, έγινε λημματοποίηση και κατηγοριοποίησή τους σε λεξιλόγιο που δηλώνει άνδρες, λεξιλόγιο που δηλώνει γυναίκες, γενικευτικές λέξεις, λέξεις απροσδιόριστου φύλου και λέξεις που δηλώνουν και τα δύο φύλα. Οι τύποι αυτοί διακρίθηκαν επίσης στις κατηγορίες: φύλο, ηλικιακό φύλο, προσφωνήσεις, προτακτικά, επαγγέλματα, οικογένεια, άλλες ιδιότητες. Μελετήθηκαν οι συμφραστικοί πίνακες των λέξεων που δηλώνουν το φύλο προκειμένου να αναδειχθούν οι σημασίες και οι συνάψεις τους.

Στο σύνολο του σώματος κειμένων του Παπαδιαμάντη επικρατεί το αρσενικό φύλο στη λεξιλογική δήλωση του φύλου. Αντίθετα, στην κατηγορία του φύλου κυριαρχεί το θηλυκό, υποδεικνύοντας ότι η γυναικεία παρουσία βρίσκεται στο επίκεντρο της παπαδιαμαντικής δημιουργίας. Παράλληλα, όπως αναμένεται από την κοινωνική θέση των φύλων εκείνη την εποχή, οι γυναίκες φαίνεται να είναι άμεσα συνδεδεμένες με τον χώρο του σπιτιού και εγκλωβισμένες στον μικρόκοσμο της οικογένειας. Από μικρή ηλικία προετοιμάζονται για τον ρόλο τους ως μητέρες, σύζυγοι και νοικοκυρές χωρίς να έχουν το δικαίωμα στην εργασία. Αντιθέτως, οι άνδρες κινούνται με άνεση στο δημόσιο χώρο, αναφέρονται συχνά με βάση το επάγγελμα που ασκούν, ενώ είναι απόντες από την οικογένεια και την ανατροφή των παιδιών. Διαθέτουν μάλιστα εξουσία και δύναμη, καθιστώντας τις γυναίκες εξαρτημένες και υποταγμένες σε αυτούς.

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν τη μελέτη της Γκασούκα (1995) για τις γυναίκες στα έργα του Παπαδιαμάντη και τονίζουν τη σημασία της κοινωνικής θέσης των δύο φύλων της εποχής του. Η μελέτη της συχνότητας του λεξιλογίου του Παπαδιαμάντη και η κατηγοριοποίηση του έμφυλου λεξιλογίου του υποδεικνύουν

ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων σε καθεμιά από τις κατηγορίες που διακρίθηκαν και αποτελούν επομένως σημαντικά στοιχεία για την ανάδειξη της γλωσσικής ασυμμετρίας.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, γλωσσική ασυμμετρία, Γλωσσολογία σωμάτων κειμένων, γυναίκα, φύλο

Abstract

This thesis aims at investigating the lexical means denoting gender in a 551,589 token corpus of Alexandros Papadiamantis' short stories, published in the period 1885-1954. The principles and methodological tools of Corpus Linguistics were employed in order to carry out a quantitative and a qualitative analysis of these data. In particular, keywords were found in the Papadiamantis Corpus by using the literary subcorpus of the *Diachronic Corpus of Greek Texts of the 20th century* as a reference corpus. Words denoting gender were identified and then were lemmatized and classified into vocabulary referring to men, vocabulary referring to women, generic words, unspecified gender and words referring to both genders. Their frequency was also compared with respect to the following categories: gender, age, address terms, occupations, family, other features. Finally, their meanings and uses were analyzed with the help of concordances and the study of their collocates.

In Papadiamantis corpus the male gender is found to be predominant, although in the category of gender the female predominates, suggesting that the female presence is at the center of Papadiamantis' work. At the same time, the words used relate to the social position of the two sexes of the era, as women are associated with home and the family. From an early age women are prepared for their role as mothers, wives and housewives and have no right to work. By contrast, men comfortably move in public space and are often referred to by their occupation, while they are absent from the family and the raising of children. Men are represented as figures of authority and power, whereas women are dependent and subservient to them.

These findings are revealing of the social status of the two sexes at that era, concurring with Gkasouka's (1995) analysis of women in Papadiamantis' works. Thus, the study of frequency in Papadiamantis' vocabulary and the categorization of words

denoting gender suggest inequalities between the two genders in each category studied and thus offer significant evidence for linguistic asymmetry in the works of the Greek writer with respect to gender.

KEYWORDS: Alexandros Papadiamantis, linguistic asymmetry, Corpus Linguistics, woman, gender